

NEGYESEDIK KÖNYV

Kötelmi jog

A kötelmi jog egész szabályanyaga egy Könyvben nyer elhelyezést, és a Kötelmi jogi Könyvön belül a következőképpen tagolódik:

Első Rész: A kötelmek általános szabályai

Második Rész: A szerződés általános szabályai

Harmadik Rész: Egyes szerződéstípusok

Negyedik Rész: Az értékpapírkötelmek általános szabályai

Ötödik Rész: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért

Hatodik Rész: kötelmet létrehozó egyéb tényállások: jogalap nélküli gazdagodás, megbízás nélküli ügyvitel, díjkitűzés (esetleg egyéb nevesített egyoldalú jogügylet), utaló magatartás

E megoldás tartalmi előnye az, hogy a valamennyi kötelemre vonatkozó általános szabályok és az egyes kötelmekre vonatkozó különös normák ugyanabban a könyvben szerepelnek. Ezen túlmenően az egész szerződési joganyag ugyanabban a könyvben, s azon belül is az általános szerződési szabályok és a szerződéstípusok különös normái közvetlenül egymást követően kapnak helyet.

Tekintettel arra, hogy az új Ptk. csak az anyagi értékpapírjog általános szabályainak ad helyet (ide értve a jelenleg a speciális értékpapírok előírásai közül általánossá tehető normákat is), az értékpapírjog a Kódex valamelyik hagyományos könyvében kaphat helyet. Annak ellenére, hogy itt nemcsak kötelmi jogi, hanem dologi jogi és tagsági jogokat megtestesítő papírok általános szabályairól is szó van, a legkevesebb rendszerezési zavart jelentő megoldás az, ha az általános értékpapírjog a kötelemi jogi Könyvben, önálló Részben nyer elhelyezést.

Formai okokból megkérdőjelezi ezt a megoldást, hogy ez a Könyv aránytalanul terjedelmesebb a többinél. Ez a „hátrány” azonban elhanyagolható. A jelenlegi Ptk. 687 §-ából is kerekén 400 § kötelmi jogi szabály.

Első Rész: A kötelmek általános szabályai

A Konceptió szerint ebben a Részben helyezhetők el azok a normák, amelyek az egész kötelmi jogban (sőt bizonyos vonatkozásokban a kötelmi jogon kívül is) érvényesülnek.

Ebbe a körbe tartoznak mindenekelőtt az *elévülésre* és a *határidők számítására* vonatkozó rendelkezések, valamint az *ügyleti képviselet* szabályai. Általános kötelmi jogi szerepük következtében ugyancsak ebben a Részben kapnának helyet a *kamatra* és a *beszámításra* vonatkozó szabályok, továbbá azok a normák is, amelyek a kötelezett több tartozásának *elszámolási sorrendjét* határozzák meg (Ptk. 290. §). A szerződési jogon túlmutató alkalmazási körük folytán ugyancsak kiemelendők a szerződések általános szabályai közül a *többalanyú kötelmek* szabályai is (Ptk. XXVIII. fejezet).

Ide kerülnének továbbá az *egyoldalú jogügyletekre* vonatkozó szabályok. Az ügyleti szabályok körében – a jelenlegi utaló szabályon (Ptk. 199. §) túl – olyan általános előírásokat fogalmaznánk meg, amelyek – eltérő speciális rendelkezések hiányában – valamennyi egyoldalú jognyilatkozatra rendezést adnának, függetlenül attól, hogy az egyoldalú jognyilatkozatok kötelmi jogi, dologi jogi, öröklési jogi stb. jellegűek. Itt lehetne normatív formában állást foglalni az ügyletek jogcímes jellege mellett. Minden esetben megfontolást igényel ugyanakkor, hogy családjogi (pl. apaság elismerésére irányuló, örökbefogadási stb.) nyilatkozatokra mennyiben alkalmazhatók ezek az általános ügyleti szabályok, illetve, hogy a családjogi jognyilatkozatok mennyiben igényelnek eltérő szabályozást a Családjogi Könyvben. Ugyancsak az ügyleti szabályok közé volnának beiktathatók a nevesített kötelmi természetű egyoldalú jogügyletek: a *díjkitűzés* és a *közérdekű célra történő kötelezettségvállalás* normái is.

Második Rész: A szerződés általános szabályai

A) ÁLTALÁNOS SZABÁLYOZÁSI ELVEK

I. A szerződések általános szabályai legyenek a kereskedelmi (üzleti) forgalom viszonyaira szabott szabályok

1. Egységes szerződési jog

Az új Ptk. alapvetően egységesen kívánja szabályozni a kereskedelmi (üzleti) forgalom és a – nem fogyasztói minőségben szerződő – magánszemélyek szerződéses viszonyait. A Koncepció szerint az új szerződési jogot úgy kell megalkotni, hogy szabályai a kereskedelmi (üzleti) forgalom szerződéses kapcsolatainak jogi közvetítésére alkalmasak legyenek, az ilyen szerződésekre szabott (modellezett) normákat fogalmazzanak meg. Ez az alapkoncepció természetesen nem zárja ki azt, hogy a – nem fogyasztói minőségben szerződő – jogalanyok szerződéses kapcsolatai körében szerepet játszó szerződéstípusok (megbízás és altípusai, tartási és életjáradéki szerződés, ingyenes ügyletek stb.) szabályainak megalkotásánál ennek az alanyi körnek az igényeit elégítsük ki.

A magyar polgári jog a magántulajdon majdnem teljes felszámolása és a termelő javak majdnem totális államosítása után is igyekezett megőrizni az egységes szabályozás előnyeit. Ennek megfelelően a Ptk. nemcsak a magánszemélyek viszonyaira kívánt normákat adni, hanem szabályai rendezni akarták az állami és a szövetkezeti tulajdonban lévő javakra kötött szerződéses kapcsolatokat is. Ez a

célkitűzés azonban még a nempiaci gazdaság körülményei közepette sem volt könnyen megvalósítható, és jobbra csak formailag sikerült. A magyar polgári jog a maga egységét és a gazdasági jogias elkülönítés elkerülését előbb a Ptk.-ba iktatott külön tervszerződési fejezettel (eredeti XXXV. fejezet), majd – a gazdasági reformokat tükröző 1977. évi IV. törvénnyel történt módosítása után – a szerződési szabályok ún. „modellezésével” kívánta biztosítani. Ez utóbbi megoldásnak az volt a lényege, hogy a szerződések általános szabályait és – főleg – az egyes szerződéstípusok szabályait a jogalkotó annak az alanyi körnek a jogi szükségleteire méretezte, amely körben az adott norma vagy normarendszer alkalmazására nagyobb gyakorisággal került sor. Ennek a módszernek az alkalmazásával „modellezték” pl. a vállalkozás Ptk.-beli szabályait a vállalatok igényeihez stb. Természetesen ennek a módszernek az alkalmazása már negyedszázaddal ezelőtt sem lehetett következetes és hibátlan.

Mai viszonyaink követelményei szempontjából a fő problémát az jelenti, hogy a szerződések szabályai zömükben még mindig a magánszemélyek hagyományos szerződési kapcsolatait tartják szem előtt:

- a szerződések szabályai jórészt a fogyasztási-szükségletkielégítési célokat szolgáló ügylet-típusokra méretezettek,
- kétpólusú, relatív szerkezetű kapcsolatok modelljére épülnek,
- az egyedi magatartás szubjektív megítéléséhez (felróhatósághoz) kötik a szerződésszegések szankcióit stb.

További problémát jelent, hogy szükségessé vált a („szocialista”) „gazdálkodó” szervezet fogalmának bevezetése, amely fogalom mára – mint egy rákos sejt – szétburjánzott az egész jogrendszerben, és – ráadásul jócskán kibővülve [685. § c) pont] – szinte kiirthatatlanná vált.

Az új Ptk. szerződési szabályait egyértelműen a kereskedelmi (üzleti) forgalom követelményeire kell méretezni; mindenekelőtt azért, mert ebben a körben kötik a gazdaságilag legjelentősebb szerződéseket, és volumenét tekintve az itt bonyolódó vagyoni forgalom túlnyomó jelentőségű. A kereskedelmi (üzleti) forgalom követelményei a szerződési jog szabályozása szempontjából mindenekelőtt a következő sajátos vonásokban öltönek testet: A vagyoni forgalom

- (összetett) szervezetek között bonyolódik,
- üzletszerű, rendszeresen folytatott tevékenység, amely nem szükségletkielégítés, hanem nyereségszerzés érdekében történik,
- tömegmértű árukapcsolatokat von maga után, döntően szabványszerződések keretei között,
- zavartalan bonyolításához alapvető követelmény a tőke mobilitásának és minél hatékonyabb mozgási sebességének biztosítása,
- jelentős részben átlépi a nemzeti határokat, nemzetközi kereskedelem keretei között zajlik.¹

Az egységes szabályozás azért lehetséges, mivel ma már az így megállapított szerződési szabályok a magánszemélyek szerződéses forgalmában is alkalmazhatók, kivéve, ha kimondottan fogyasztói szerződésről van szó. A magánszemélyekkel szemben támasztható magasabb követelményt lehetővé teszi az általános iskolázottsági szint emelkedése és mindenekelőtt az a körülmény, hogy az üzleti

¹ V.ö. *Kemenes István*: A gazdasági szerződések követelményei és az új Ptk. Polgári Jogi Kodifikáció III(2001) 1. sz. 9-31. o.

kultúra jelentős mértékben az emberek általános felkészültségének része lett. Ezért a fejlett piacgazdaság jogrendszereiben az elmúlt száz-százötven évben a magánjog egészében véve kereskedelmi jogiasodott, s ebben a szemléletben a kimondottan professzionális üzleti élet sajátos szerződéstípusai is megtalálják helyüket a polgári törvénykönyvekben.² Ez a megoldás azzal az előnnyel jár, hogy a szerződési jog általános szabályai nem kettőződnek meg, és egyben elkerülhetők a kereskedelmi törvénykönyvek „születési rendellenességei”: a személyi (tárgyi) hatállyal kapcsolatos alkalmazási és értelmezési nehézségek is. Ráadásul, az általános magánjogi kódexek elvei és általános szabályai, valamint szabályozási-módszerbeli jellegzetességei is áthatják így a kereskedelmi ügyletek világát. Igen jól beilleszthetők egy leendő polgári törvénykönyvbe újabb keletű szerződéstípusok, mint pl. a lízing vagy a faktoring is, s nem jelent gondot a hagyományosan kereskedelmi jogi ügyletek (bizomány, fuvarozás, szállítmányozás, biztosítás stb.) jogi rendezésének korszerűsítése sem. A jogügyleti és szerződési jog egységes jogi szabályozásának és az új Ptk.-ba történő szerves beépítésének nincs tehát semmi akadálya. Gondoskodni kell viszont – megint csak a nemzetközi kodifikációs trendet követve – a fogyasztói szerződések kivételes szabályairól.

Ez a megoldás egyben szükségtelessé teszi az 1978. évi 8. tvr.-ben a külgazdasági kapcsolatokban megkötött szerződésekre a Ptk. szabályaitól eltérő normák fenntartását. Ezért ezeket hatályon kívül kell helyezni.

2. *A „gazdálkodó szervezet” kategória megszüntetése*

A Koncepció szerint a szerződési szabályok egysége folytán a magánjogi viszonyok jogi rendezése számára feleslegessé váló „gazdálkodó szervezet” kategóriát az új Ptk.-ban meg kell szüntetni.

Amint már utaltunk rá, a „gazdálkodó szervezet” kategória az 1968-as gazdasági reform Ptk.-beli leképezése közben került jogrendszerünkbe. Eredeti célja a polgári jog alapvető egységének megőrzése volt. Arra szolgált eszközül, hogy az állami tulajdon keretei között megkerülhetetlenül különböző szabályozási igényeket az egységes Kódexen belül (ráadásul külön fejezetbe foglalás, azaz belső elkülönítés nélkül) lehessen tükröztetni. Később e kategória – egyre bővülő alanyi körre kiterjesztve, jelenleg 11 jogalany-fajtát átfogva és további 6 jogalany-típusra részleges alkalmazást nyerve – elterjedt a jogrendszer legkülönbözőbb területein.

A javaslat a „gazdálkodó szervezet”-kategóriának az új Ptk.-ban történő teljes mellőzését a szerződési szabályok alapvetően egységes voltára tekintettel feltétlenül indokoltnak tartja. Amennyiben más jogterületeken ez a kategória – széleskörű elterjedtsége miatt – a jövőben is szükséges volna, úgy a definíciót más törvényben kell megadni.

3. *Szerződési szabadság. Diszpozitív jog*

A Koncepció abból indul ki, hogy a vagyoni forgalom résztvevői (tulajdonosi minőségükben) képesek érdekeik érvényesítésére és védelmére, és ezért a

² L. részletesen *Vékás Lajos*: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. HVG-Orac: Budapest, 2001., 38-74. o.

magánjognak a lehető legszűkebb körben kell beavatkozni szerződéses kapcsolataikba. Ennek a kiinduló tételnek egyenes következménye a magánautonómia széleskörű elismerése, és az állami (bíróági) beavatkozás jogi lehetőségeinek visszaszorítása. Ilyen beavatkozásra kivételesen és csak ott van szükség, ahol a szerződő felek jogi egyenjogúsága és mellérendeltsége mögött – a szerződési feltételek meghatározására is döntő módon kiható – gazdasági (szakismereti stb.) egyensúlytalanság állapítható meg. Ezeket a kivételes beavatkozási szituációkat, az ún. „gyengébb fél” védelmének eseteit az új törvénynek kifejezetten meg kell határozni. Ilyen helyzetek tipikus előfordulásáról beszélünk általában a fogyasztói jogviszonyokban, a munkaviszonyokban, az általános szerződési feltételekkel kötött ügyletekben. Hagyományos védelmi eszközként vehetők igénybe a reform után is a tilos, az erkölcsstelen és az uzsorás ügyleteket semmisséggel szankcionáló rendelkezések.

Mindezekből következik a Koncepció álláspontja: az új Ptk.-ban – kevés kivételtől eltekintve – a szerződési szabályok diszpozitívak lesznek. Kógens normákra szélesebb körben csak a fogyasztói szerződéseknél van szükség.

A diszpozitív szabályok – kiegyensúlyozott pozícióban lévő felek számára, kiegyensúlyozott piaci feltételek közepette és helyes törvényhozói mérlegelést feltételezve – a szerződő felek kölcsönös érdekeit a leginkább figyelembe veszik. Emellett a diszpozitív szerződési jog a szerződéskötő feleknek költségeket segít megtakarítani. A szerződő partnereknek ugyanis elegendő a konkrét feltételekben és a törvényi szabályoktól szándékolt eltérésekben megállapodniuk, érdekeik kölcsönös védelmére a háttérben készen állnak a diszpozitív rendelkezések. Az ún. „ön szabályozó szerződések” egyik fő forrása is a diszpozitív joganyag. Az ilyen „teljes” ön szabályozás költségei egyébként is csak igazán nagy értékű szerződések esetében térülnek meg; egyébként a szerződéskötési (tranzakciós: ügyvédi stb.) költségek aránytalanul magasak. Bonyolult, összetett és nagy volumenű szerződések esetében a tranzakciós költségek aránya kisebb, a költség-haszon elemzés eredménye rendszerint pozitív.

Ahhoz, hogy a diszpozitív szabályok minél teljesebben és tökéletesebben tölthessék be ezt a szerepüket, megalkotásuknál a felek szerződésbeli pozíciójára, kölcsönös érdekeire és – főként – a szerződéses tranzakció kockázataira kell figyelemmel lenni. A törvényhozó szemé előtt az igazságos érdekkiegyenlítés célja kell, hogy lebegjen, s ennek érdekében a felek szerződésbeli tipikus érdekhelyzetéből kiindulva olyan szabályozást kell adnia, amely – felfogása szerint – hasonló helyzetekben megfelel a kiegyenlítő igazságosság követelményeinek, azaz igazságos mindkét szerződő féllel szemben. Emellett a diszpozitív jognak a szerződéses kockázatok elosztásáról olyan szabályokat kell felállítania, amelyeket maguk a felek állapítanak meg, ha ők azokról egy tranzakciós költségek nélküli világban egyezkedhetnének. Eközben figyelembe kell venni az adott kockázat bekövetkezési valószínűségét, az abból származó hátrányokat és az azok elhárításához szükséges intézkedések (biztosítás stb.) költségét is. S tegyük hozzá mindehhez: a diszpozitív szabályoknak mint normáknak a szükséges absztrakciós szinten kell állniuk, megfogalmazásuk természetesen nem tapadhat egy konkrét (pl. a felek által átlátható hipotetikus) tényálláshoz.

II. A szerződési jog belső tagolása. A fogyasztói szerződések szabályainak elhelyezése

1. A szerződési jog belső tagolása

Az új Ptk. megtarthatja a szerződési jog jelenlegi alapvető kereteit. Maguk a szerződési szabályok a hatályos joghoz hasonlóan két nagy részben helyezhetők el: a valamennyi nevesített, atipikus és vegyes szerződésre egyaránt vonatkozó általános szabályok és a nevesített szerződéstípusok speciális szabályai körében. A szerződési szabályok – ha a törvény másként nem rendelkezik – megfelelően alkalmazandók az egyoldalú jogügyletekre is.

A javaslat az esetleg szükségessé váló egyoldalú jogügyleti szabályokat a kötelekre vonatkozó általános szabályokat megállapító Részben kívánja elhelyezni. Ezért a szerződések általános szabályai között a jelenlegi utaló szabályra (Ptk. 199. §) sincs szükség. Emellett a legfontosabb egyoldalú jogügyletek a jövőben is a végrendelet különböző fajtái lesznek, amelyek körében pedig az élők közötti ügyletek szabályaitól történő eltérés tipikusnak tekinthető.

Magukat a szerződési szabályokat a Ptk.-ban megszokott kettős rendszerben célszerű elhelyezni: általános szerződési szabályok és a szerződéstípusok külön normái körében.

2. A fogyasztó szerződések külön szabályainak elhelyezése

a) A fogyasztói magánjogi szabályok integrálása az új Ptk.-ba

A Koncepció szerint a fogyasztói szerződések speciális szabályait (amelyek zömükben európai közösségi jog átvételét jelentik) az új Ptk.-ba kell integrálni: egy részük a szerződések általános szabályai közé helyezhető, másokat az adott szerződéstípus normái közé kell beépíteni.

A fogyasztói szerződések külön szabályai a hatályos jogban rendkívül szétszórtan találhatók: egyesek a Ptk.-ban, mások a fogyasztóvédelmi törvényben (1997. évi CLV. tv.) igazgatási, pénzügyi jogi stb. szabályok közé helyezve, megint mások külön kormányrendeletekben kaptak helyet.

Ezeknek a szabályoknak jelentős része ma már európai eredetű. A legfontosabb szerződési jogi természetű európai fogyasztóvédelmi irányelveket és azoknak a magyar jogba történt átültetését a következő táblázat szemlélteti:

Irányelv	Átvétel a magyar jogba
85/577/EEC to protect the consumer in respect of contracts negotiated away from business premises	Ptk. új 377. § és a 44/1998. (III. 11.) Korm. sz. r. a hálaló kereskedésről. (Megjegyzés: a rendelet címe nem fedi az irányelv tartalmát.)
87/102/EEC for the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning consumer credit, amended by Directive 90/88/EEC	A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. tv. 7. §-a és a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. tv. 212-214. §-ai
90/314/EEC on package travel, package holidays and package tours	213/1996. (XII. 23.) Korm. sz. r. az utazásszervező és –közvetítő tevékenységről és 214/1996. (XII. 23.) Korm. sz. r. az utazási és utazást közvetítő szerződésről.
93/13/EEC on unfair terms in consumer contracts	Ptk. új 205. § (3), (5), (6) bek-i, 207. § (2) bek., 209-209/D. §-ok; Ptké. II. (1978. évi 2. tvr.)

Irányelv	Átvétel a magyar jogba
	5/A-5/C. §-ok; 18/1999. (II. 5.) Korm. sz. r.
94/47/EC on the protection of purchasers in respect of certain aspects of contracts relating to the purchase of the right to use immovable properties on a <i>timeshare</i> basis	20/1999. (II. 5.) Korm. sz. r. az ingatlanok időben megosztott használati jogának megszerzésére irányuló szerződésről
97/7/EC on the protection of consumers in respect of <i>distance contracts</i>	17/1999. (II. 5.) Korm. sz. r. a távollevők között kötött szerződésekről. (Megjegyzés: a rendelet címe nem utal arra, hogy az irányelv az elektronikus úton kötött szerződésekre is ad szabályokat.)
99/44/EC on certain aspects of the <i>sale of consumer goods and associated guarantees</i>	Átvételi határidő az uniós tagállamoknak: 2002. január 1. Magyarországon 2003. július 1-jén lépnek hatályba az irányelv átvételét megvalósító módosított szabályok a Ptk.-ban.

Ezeknek az irányelveknek közös sajátosságuk, hogy a fogyasztót kógens szabályokkal megállapított minimumjogok biztosításával védik. Az átvétel során a nemzeti jogok az irányelvben adottnál több jogot garantálhatnak tehát a fogyasztónak, de kevesebbet nem állapíthatnak meg. A kógenca egyoldalú: a szabályoktól a fogyasztó javára el lehet térni. A diszpozitivitás ilyen mérvű kizárása meglehetősen idegen a szerződési szabadság elvére épülő klasszikus magánjogi felfogástól. Mindenekelőtt emiatt idegenkedtek egészen a legutóbbi időkig a tagállamok is attól, hogy a hagyományos elvekre épülő magánjogi kódexeikbe illesszék az uniós irányelvekben megjelenő európai fogyasztóvédelmi magánjogot. Az elmúlt néhány évben ugyanakkor megváltozott ez az álláspont: nemcsak Hollandia, hanem más tagállamok (így Ausztria, Franciaország, Németország; a 93/13/EK és a 99/44/EK irányelveket Olaszország is a *codice civile*-ben ültette át) is magánjogi kódexükbe integrálták a kötelmi jog centrális intézményeit érintő irányelveket. (A német BGB régóta esedékes alapvető reformjához például a fogyasztói adásvételről szóló irányelv átültetése adott alkalmat és ürügyet.) Ez a tendencia is megerősíti: feltétlenül helyesebb a fogyasztói speciális magánjogot a kódexbe integrálni, mint külön jogszabályokba helyezve megtörni a magánjogi szabályozás egységét. A „kívülmaradás” egy rendkívül fontos magánjogi viszonyrendszert rekesztene ki az egységes törvénykönyvből. Különösen igaz ez egy átfogó új kodifikáció esetében, amelynek során a fogyasztói szerződésekre vonatkozó irányelveknek a magyar jogba történő szerves beépítése még sikeresebben valósítható meg, mint egy meglévő (és szükségszerűen a megmerevedés kötöttségeivel terhelt) kódexnél.

- b) Áttekintve a fogyasztói irányelveket, megállapíthatjuk, hogy az általános szerződési feltételekről, valamint a fogyasztói adásvételről és a hozzá kapcsolódó jótállásról szóló irányelvek szabályai az új Ptk.-ban a szerződések általános normái közé igen jól beilleszthetők. *Ezt az integráló megoldást már alapvetően sikeresen „kísérleteztük ki” az 1997. évi CXLIX. törvénnyel, illetve a 2002. évi ... törvénnyel.*³

³ Az elfogadás előtt álló törvény – más rendelkezések mellett – a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK irányelvet építette be a Ptk.-ba.

Ugyancsak a szerződések általános normái között van a helyük a távollevők között kötött szerződésekre és az ún. házaló kereskedelemre vonatkozó irányelvet átültető szabályoknak is.

A többi irányelv a nevesített szerződéstípusok (szerződési altípus) különös szabályai közé illik. Az új Ptk.-ba illesztésnek a fogyasztói hitelszerződés valamint az utazási illetve utazásszervezési szerződés esetében nincs akadálya. Nehezebb probléma az ingatlan időben megosztott használatának megszerzéséről szóló rendelkezések elhelyezése, bár az Irányelv kifejezetten a szerződéses oldalt állítja a középpontba. Ezért a szabályozás problematikáját egyértelműen egy sajátos használati kötelemként lehetne felfogni. Gondolni kell mégis arra, hogy a használati kötelelem mögött nyilvánvalóan dologi jogi és polgári jogi társasági elemek is meghúzódnak.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az irányelvekben – különösen az egy-egy szerződéstípust érintő európai szabályozásban – meglehetősen sok az ismétlés. A különböző irányelvekben ismétlődő azonos vagy hasonló normatív célkitűzéseket – kellő absztrakcióval – a szerződések általános szabályai közé is be lehet illeszteni. A törvénykönyvbe építést kifejezetten megkönnyítik a közös, ismétlődő jogi megoldások, amelyek általánosításra alkalmasak, és általánosított formában valódi kodifikálásra is éretnek tekinthetők. Ilyen közös európai fogyasztóvédelmi magánjogi eszközök mindenekelőtt a következők: hangsúlyozott és fokozott *tájékoztatási kötelezettség* a fogyasztóval szemben, meghatározott határidőn belül gyakorolható *elállási jog* („gondolkodási idő”) a („megrohant”) fogyasztó javára. Néhány sajátos fogyasztóvédelmi szabályra van szükség – főleg az elektronikus szerződéskötés formáira tekintettel – a *szerződés megkötésének szabályai* között.

A Kódexbe integrálás – a kodifikáció által nyújtott közismert előnyökön túl – a közösségi irányelvek esetében azzal a többletelőnnyel is jár, hogy csökkennek az egyébként elkerülhetetlen kollíziók az egyes irányelvek szabályai között.

3. A „fogyasztó” és a „fogyasztói szerződés” fogalma

Fogyasztó: az üzleti tevékenysége és önálló foglalkozása körén kívül eső célből szerződést kötő természetes személy.

A javaslat a Ptk. 685. § d) pontjában adott (és az európai irányelvekből táplálkozó) meghatározást pontosítja.

Szemben a hatályos törvényi definícióval és az Európai Közösség irányelveinek mintájára a fogyasztó fogalmát – a fentiek szerint – a természetes személyre kell korlátozni. Előfordulhatnak ugyan olyan jogviszonyok (adásvétel, kölcsön, kezességvállalás), amelyekben más jogalanyok (*óvodák, iskolák, jótékonyági célokat megvalósító alapítványok és egyéb non-profit szervezetek*) is a fogyasztóhoz hasonló fokozott magánjogi védelemre érdemesek. Ezekben az esetekben a törvény kiterjesztheti a fogyasztókra vonatkozó sajátos jogvédelmet ezekre a jogalanyokra is.

Fogyasztói szerződés az a szerződés, amely fogyasztó és olyan személy (a „kereskedő”) között jön létre, aki a szerződést üzleti tevékenysége vagy önálló foglalkozása körébe tartozó célből köti.

Technikai könnyítés céljából a 2002. évi XXXVI. törvénnyel módosított Ptk. – a jogirodalomban felvetett javaslatra támaszkodva – bevezette a „fogyasztói szerződés” fogalmát [685. § e) pont]. A javaslat a definíció pontosítását célozza, a fogyasztó-fogalommal összhangban.

B) RÉSZLETES JAVASLATOK

I. A szerződési jog alapelvei

1. Szerződési szabadság

Az új Ptk. elvi éllel mondja ki a jogalanyoknak a szerződés megkötésére és a szerződés tartalmi meghatározására vonatkozó szabadságát. Ugyanitt kell rendelkezni arról, hogy szerződés (előszerződés) kötését csak – kivételesen, közérdekből – törvény teheti kötelezővé.

A Ptk. 200. § (1) bekezdése ma is abból indul ki, hogy a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg. Ugyanez a szabály rögzíti a Ptk. szerződési normáinak alapvetően diszpozitív jellegét.

A szerződési szabadság tételét – a piacgazdaság követelményeinek megfelelően – a szerződési jog alapelveként, a szerződés általános szabályainak élére állítva kellene kimondani. A szerződés tartalmi meghatározására vonatkozó szabadság mellett külön ki kellene emelni a szerződéskötési szabadság tételét is. Ez utóbbihoz kapcsolva kerülne kimondásra a szerződéskötési kötelezettség előírásának kivételessége, amit azzal is kifejezésre kellene juttatni, hogy szerződéskötési kötelezettséget csak törvény írhatna elő. Az Európai Alapelvek⁴ (Art. 1.102) és az UNIDROIT Alapelvek⁵ (Art. 1.1) egyaránt a szerződési jog elvi tételeként mondják ki, hogy a felek szabadon köthetnek szerződést és szabadon határozhatják meg annak tartalmát.

A Ptk. szerint bármilyen „jogszabály” kötelezővé teheti szerződés [198. § (2) bek.], sőt előszerződés [208. § (2) bek.] megkötését. Ezt a túlzott lehetőséget mindenképpen alaposan szűkíteni kell, gyakorlatilag az igazán indokolt kivételes esetekre kell korlátozni. Ennek egyik eszköze lehetne, hogy szerződés (előszerződés) kötését csak a törvény tehetné kötelezővé, éspedig törvény is csak kivételes esetben, közérdekből.

2. A Ptk. általános alapelveinek érvényesülése

A szerződési jog körében különös jelentősége van a Kódex élén, a Bevezető rendelkezések között kiemelt alapelveknek. Ezeket azonban – szemben a hatályos törvénnyel – nem kell az egyes könyvekben (így a kötelmi jogi Könyvben) külön megismételni.

⁴ The Principles of European Contract Law 1997, közli: European Journal of Law Reform, Vol. 1., Issue 3. (1998/1999) 365-393. o. Magyar fordítását l. Európai Jog II. évf. 1. sz. melléklete.

⁵ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 1994, közli: European Journal of Law Reform, Vol. 1., Issue 3. (1998/1999) 345-363. o.

A kódexigényű szabályozás (a kódexalkotás) egyik előnye a szabályoknak az általánostól a különös felé haladó réteges rendszerezése. Ebből a megoldásból pedig az következik, hogy (az általános jogalkalmazási elvet követve: *lex specialis derogat legi generali*) eltérő különös szabály hiányában az általános szabályok (elvek) kihatnak a törvénykönyv egészére. Ezért nincs szükség arra, hogy a Kódex alapelveit a szerződések szabályai körében megismételjük.

A szerződési jog sajátos elveként fogalmazzuk meg a felek együttműködésére vonatkozó követelményt.

A felek együttműködésére vonatkozó követelmény a magánjogi viszonyok közül a szerződési kapcsolatokban támasztható reális igény. Ezért az új Ptk. nem a Kódex élén, a Bevezető rendelkezések között, hanem a szerződések általános szabályainak élén kívánja megfogalmazni ezt az elvet. Ez az elhelyezés kifejezésre juttatja: az együttműködés követelménye valamennyi nevesített szerződéstípusban, atipikus és vegyes szerződéses viszonylatban egyformán érvényesül. Nincs szükség ugyanakkor e követelmény ismételt előírására a szerződéses kapcsolat egyes fázisainak jogi rendezésénél. [A hatályos Ptk.-ban ez előfordul: 205. § (4) bek., 277. § (2) bek. stb.]

II. A szerződés megkötése

1. A jognyilatkozatok hatálya és a szerződés létrejötte

A szerződés létrejöttéhez vezető jognyilatkozatokra (ajánlatra, elfogadásra stb.) vonatkozó szabályokat és a szerződés létrejöttére vonatkozó normákat egymást közvetlenül követően, folyamatosan célszerű az új Ptk.-ban elhelyezni. A szerkezeti megoldás attól is függ, hogy mire terjednek majd ki a külön jogügyleti szabályok (a fenti: A, II., 1. pont szerinti megoldásban).

A Ptk. hatályos szabályai egymástól elszakítva rendezik a szerződésre vezető jognyilatkozatok szabályait és a szerződés létrejöttére vonatkozó rendelkezéseket. Az előbbieket a „szerződési akarat és kifejezése” alcím alatt találhatók, és a szerződés létrejöttére vonatkozó normáktól elválasztják őket az együttműködési és tájékoztatási kötelezettségre vonatkozó, a szerződéskötési kötelezettséggel összefüggő, a szerződés értelmezésére megoldást adó, az előszerződést, az általános szerződési feltételek sajátosságait és az akarathibákat szabályozó normák. A Ptk.-nak ez a rendszere eredetileg – amikor például az általános szerződési feltételek tartalmi kontrolljára a jogalkotó nem adott rendelkezéseket – nyilvánvalóan azt a logikai megfontolást követte, hogy előbb találhatók az ügyleti szabályok, s őket követik a szerződés létrejöttét rendező normák. Ez a logikai rend is törést szenvedett annyiban, hogy az egyes jognyilatkozatokhoz is kapcsolódó olyan normák, mint például az alakszerűségi előírások és a képviseleti szabályok a szerződés létrejötte után kaptak helyet. Az általános szerződési feltételekre vonatkozó tartalmi szabályoknak az 1977. évi IV. törvényben, majd – még részletesebben – az 1997. évi CXLIX. törvényben történt kidolgozása után a rendszer végleg megbillent. Ezt az új törvényben olyképpen látszik célszerű helyreállítani, hogy az egyes ügyleti nyilatkozatokra vonatkozó szabályokat közvetlenül kövessék a szerződés létrejöttére

vonatkozó normák. Megfontolandó az érvénytelenségi okokra vonatkozó szabályok egy csoportba foglalása is. Itt nyerhetnének elhelyezést a tisztességtelen általános szerződési feltételek szankcionálására vonatkozó normák is.

2. *Az egyes jognyilatkozatokra vonatkozó szabályok*

A maradandó eszközzel tett jognyilatkozatok hatályára vonatkozó szabályt célszerű volna kiegészíteni az ilyen nyilatkozatok megérkezésének értelmezésére vonatkozó rendelkezéssel: a szerződési nyilatkozat akkor tekinthető a másik félhez megérkezettnek, ha azt részére székhelyére, telephelyére vagy postai címére, ilyenek hiányában szokásos tartózkodási helyére kézbesítették, vagy a nyilatkozat egyéb módon a címzett hatalmába került.

Az itt javasolt szabályhoz hasonló rendelkezést tartalmaznak az Európai Alapelvek [Art. 1.303 (3) bek.] és az UNIDROIT Alapelvek [Art. 1.9 (3) bek.] is.

3. *Culpa in contrahendo*

A felek – a fenti alapelvek szerint – a szerződés megkötésénél is a jóhiszeműség és tisztesség, továbbá az adott kereskedelmi szokások követelményei szerint és kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni. Mindegyik fél köteles megtéríteni az e követelmények megszegésével a másik félnek okozott kárt.

Konkrét tényállásban célszerű biztosítani a szerződéskötés elmaradása esetén is annak a kárnak a megtérítését, amelyet valamelyik fél a másiknak a szerződéskötés folyamatában tanúsított nem helyénvaló magatartásával okoz. A *negatív interressze* ugyan a Ptk. 6. §-a szerint is rendszerint megítélhető, de talán helyesebb a *culpa in contrahendo* miatti kártérítési igényt önálló tényállásba foglalni, és az utaló magatartás szubszidiárius kötelemfakasztó tényállását ettől az esetsoporttól megszabadítani. E kérdés vizsgálatánál figyelemmel kell lenni a Ptk. 205. § (4) bek.-ben és 214. § (3) bek.-ben foglaltakra is. [A *culpa in contrahendo* tényállását a német jogtudomány és bírói gyakorlat dolgozta ki, és az a 2002. január 1-én hatályba lépett BGB-reform keretében bekerült magába a törvénykönyvbe is: 311. § (2) bek. Tartalmazzák ezt a jogintézményt az Európai Alapelvek (Art. 2:301-302) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 2.15-16) is.]

4. *Ajánlattól eltérő elfogadó nyilatkozat*

Csak az ajánlattól lényeges kérdésekben eltérő nyilatkozat minősül új ajánlatnak.

Az ajánlattól eltérő nyilatkozatban a fél azt az akaratát is kinyilváníthatja, hogy az eltérést az adott fél lényegesnek tekinti, és ezért az ajánlat csak az elfogadó nyilatkozatban foglalt eltérésekkel együtt jöhet létre.

A javaslat a Ptk. szabályainak a bírói gyakorlat alapján történő pontosítását célozza. Megfontolandó a „lényeges kérdések” példalódzó felsorolása a Bécsi Vételi Egyezmény [19. Cikk (3) bek.] mintájára.

5. *A versenyeztetési (tender) eljárás és (nem hatósági) árverés keretében történő szerződéskötés sajátos szabályai*

A versenyeztetési (tender) eljárás és (nem hatósági) árverés közös lényegi vonásait a szerződéskötések szabályainál sajátos kivételekkel kell kifejezésre juttatni.

Versenyeztetés keretében történik a szerződéskötés – a privatizációs tranzakciókon kívül – a közbeszerzési törvény, a koncessziós törvény, a felszámolási- és csődeljárásról szóló törvény, a bírósági végrehajtásról szóló törvény stb. alapján. Az ilyen (adásvételi, vállalkozási, bérleti stb.) szerződéskötések sajátos vonásai – a gyakorlati tapasztalatok alapján – általánosítva összegezhetők. Ezeket elsősorban a szerződéskötés szabályainál lehet megragadni. Ugyanitt szabályozhatók a nem hatósági árverés keretében kötött szerződések sajátosságai is.

6. *Elektronikus szerződéskötés*

A Koncepció szerint a szerződés megkötésének szabályaiban – a megfelelő kivételt tévő normákkal – figyelemmel kell lenni az elektronikus úton kötött szerződések sajátosságaira, különös tekintettel a 2000/31/EK irányelvben megfogalmazott követelmények átvételének polgári jogi vonatkozásaira.

Az elektronikus úton kötött szerződések ma még – főleg belföldi viszonylatban – kivételesnek tekinthetők ugyan, de az elektronikus kereskedelem várható fejlődési tendenciái arra mutatnak, hogy ez a szerződéskötési forma mind a vállalatok közötti (ún. B2B) viszonylatokban, mind a fogyasztói szerződésekben (ún. B2C-viszonylatokban) egyre nagyobb jelentőséghez jut. Az új Ptk.-ban ezért ki kell alakítani azokat a kivételes normákat, amelyeket az elektronikus szerződéskötés sajátosságai – elsősorban garanciális okokból – szükségessé tesznek. Szerencsére az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a szerződéskötés klasszikusnak tekinthető általános szabályaitól csak néhány kérdésben kell eltérni.

Az elektronikus kereskedelem jogi problémáinak külön hangsúlyt ad az a tény, hogy az Európai Unió a legfontosabb prioritások között kezeli ezt a kérdést. Számos más tény mellett jól jelzi ezt a hangsúlyos törekvést az 1999 novemberében Helsinkiben megrendezett információs-technológiai konferencia határozata, amely meghirdette az Elektronikus Európa (eEurope)-kezdeményezést.

Az Európai Közösségek számtalan konkrét jogi aktusa közül a magánjogi szerződések világát különösen három eddig megjelent dokumentum érinti: a 97/7/EK irányelv a távollévők között kötött szerződésekről, amelynek átültetéséről a 17/1999. (II. 5.) Korm. rendelet kívánt gondoskodni. Figyelembe kell venni továbbá a 1999/93/EK irányelvet az *elektronikus aláírásról* és a 2000/31/EK irányelvet az elektronikus kereskedelemről. Az elektronikus aláírásról szóló irányelvet a 2001. évi XXXV. törvény már átültette a magyar jogba, módosítva egyben a Ptké. I. 38. § (2) és (3) bekezdését. Megjegyzendő, hogy ez a törvény [3. § (2) bekezdés] kifejezetten kizárja, hogy *családjogi és öröklési jogi* jogviszonyokban csak elektronikus aláírást használjanak, illetve elektronikus iratot vagy dokumentumot készítsenek.

A 2000/31/EK irányelv legtöbb rendelkezésének átvételére egyelőre külön törvényben, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs

társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény elfogadásával került sor. E törvény magánjogi normáit – megfelelő absztrakciós szinten – az új Ptk. megalkotása során a Kódexbe kell integrálni.

Az új Ptk.-nak az elektronikus kereskedelemre tekintettel szükséges szerződéskötési szabályaihoz igen jól hasznosíthatók az UNCITRAL elektronikus kereskedelmi mintatörvénynek (Model Law-nak) a rendelkezései.

- a) A szerződés alakszerűségi követelményei szempontjából a „fokozott biztonságú elektronikus aláírással ellátott okirat” közokiratnak minősül, a „minősített elektronikus aláírással ellátott okirat” pedig a teljes bizonyító erejű magánokirat követelményeinek tesz eleget. Ennek megfelelően változtak a Pp. szabályai [196.§ (1) bek. e) és f) pontok, 197. § (4) bek.] is.
- b) Egy kellően absztrakt megoldáshoz például szolgálhat az UNIDROIT Alapelvek (Art. 1.10) és az Európai Alapelvek [Art. 1.301 (6) bek.] kombinációjából alakított következő tétel: **írásbeli alakban létrejött szerződésnek kell tekinteni bármely olyan közlési módot, amely a benne foglalt információt változatlan visszaidézésre alkalmas, olvasható formában rögzíti és megőrzi. Írásbeli formának nem minősülő elektronikus jellel tett nyilatkozatoknál a jogi hatás elismerhetőségének feltételévé kell tenni azt, hogy a nyilatkozattevő személye utólag is azonosítható legyen.** [Megjegyzés: Ez a követelmény – sajnos – távirat és telex esetében sem biztosított, pedig ezt a formát a Ptké. I. 38. § (2) bekezdése már 1960 óta (távirat), illetve 1967 óta (géptáviró: 1967. évi 39. tvr. 24. §) elismeri.]
- c) Az ajánlati nyilatkozat hatályosulásához a Ptk. 214. § (1) bekezdésében foglalt szabály elektronikus úton tett nyilatkozat (ajánlat, az ajánlat visszaigazolása) esetében is megfelelőnek látszik, azzal a módosulással természetesen, hogy a „megérkezés” fogalma alatt a „hozzáférés” értendő.
- d) Az ajánlati kötöttség Ptk.-beli szabályai (211. §) elektronikus ajánlatok esetében is alkalmazhatók. Megjegyzendő ugyanakkor az ajánlati kötöttségre vonatkozó szabályok diszpozitív jellegét az eddigi gyakorlat szerint a cégek az ajánlati kötöttség kizárására használják fel.
A Ptk. 216. § (1) bekezdésében foglaltakkal egyezően a szerződéskötési gyakorlat elfogadja, hogy az elektronikus formában tett jognyilatkozatra a másik fél nem elektronikus úton válaszoljon. Az ajánlati kötöttségre vonatkozó szabály [211. § (2) bek.] mégis rendszerint elektronikus választ kíván meg, hacsak az ajánlattevő kötöttségét eleve nem hosszabbítja meg.
- e) **Az elektronikus szerződéskötésre tekintettel különösen fontos – diszpozitív szabályban – tételesen is kimondani, hogy a hallgatás nem minősül beleegyezésnek, azaz az ajánlat elfogadásának.**
Kifejezetten így rendelkezik a 17/1999. Korm. rendelet 8. § (2) bekezdése. Hasonlóképpen az Európai Alapelvek [Art. 2.204 (2) bek.] és az UNIDROIT Alapelvek [Art. 2.6 (1) bek.].
- f) Az e-mail-en küldött „elektronikus kereskedelmi levél” a címzett részéről módosítható, s ezért nem minősül általános szerződési feltételnek; ezzel szemben **web-technika alkalmazása esetén a címzettnek az „elektronikus kereskedelmi levél” tartalmán nincs módja változtatni, ezért az általános szerződési feltételnek tekintendő.**

- g) **A távollevők között kötött szerződésekről szóló 17/1999. Korm. rendeletnek a szerződéskötésre vonatkozó különös szabályait és a 2000/31/EK irányelv hasonló fogalmait és szabályait összhangban kell értékelni, a lehetőségekhez képest egységesíteni kell azokat, és a Kódexbe illő normákat – kellően absztrakt formában – együtt kell beépíteni az új Ptk.-nak a szerződés megkötésére vonatkozó általános szabályai közé.**

7. *Szerződéskötés általános szerződési feltételekkel*

Az általános szerződési feltétel alkalmazásával létrehozott szerződések megkötésének szabályait ki kell egészíteni az általános szerződési feltételek ütközésére vonatkozó normákkal.

Az 1997. évi CXLIX. törvény – a 93/13/EK irányelv átültetése kapcsán – megfelelő kiegészítéseket iktatott be a Ptk.-ba a szerződéskötések szabályainál [205. § (3), (5), (6) bek.-ek] általános szerződési feltételek alkalmazása esetére. Ezek a szabályok egyébként már – tartalmilag azonos vagy hasonló formában – ismertek voltak a magyar judikatúrában: a GK 37. sz. állásfoglalás fektetett le hasonló tételeket. Nem került viszont a Ptk.-ba az ún. „blanketták csatája” elnevezéssel illetett szituáció megoldása, vagyis az a helyzet, amikor mindkét szerződő fél általános szerződési feltételt alkalmaz: az egyik ilyen formában tesz ajánlatot, a másik viszont saját általános szerződési feltételével válaszol. A Ptk. hiánya valószínűleg azzal magyarázható, hogy a jogalkotó az 1997-es módosításnál elsősorban az említett fogyasztóvédelmi irányelvet és ezért a fogyasztói szerződéseket tartotta szem előtt. Általános szerződési feltételek kölcsönös alkalmazására és így azok ütközésére pedig vállalatok közötti szerződéskötések esetén kerül sor. Figyelemmel arra, hogy az új Ptk. tudatosan figyelembe kívánja venni a kereskedelmi ügyletek követelményeit is, a szerződéskötés szabályait ki kell egészíteni a „blanketták csatája” keretében létrejövő tényállásra vonatkozó normával. Ilyen szabályt tartalmaznak mind az Európai Alapelvek (Art. 2.209), mind az UNIDROIT Alapelvek (Art. 2.22). Megjegyezzük, hogy már a GK 37. sz. állásfoglalás III. pontja is foglalkozott a problémával.

8. *Előszerződés*

Az előszerződés alapján a bíróság csak akkor hozhatja létre a szerződést, ha az előszerződés a szerződés lényeges kérdéseiben való megállapodást tartalmazza.

A Ptk. [208. § (3)-(4) bek.] a bíróságnak – „a nemzetgazdaság és a felek érdekeinek figyelembevételével” – túlságosan széleskörű beavatkozási lehetőséget biztosít a felek magánautonómiájába. Ez a lehetőség már csak a „nemzetgazdasági érdek” bizonytalan és egy magánjogi kódextól idegen kategóriája miatt is megszüntetendő. Ezen túl a bírói beavatkozásnak ez a módja a piacgazdaság körülményeivel ellentétes, de kirívó lehetőség a bírósági szerződésalakító jogkör Ptk.-beli egyéb eseteivel (237. §, 241. §) összehasonlítva is. A javaslat ezeknek az anomáliáknak a megszüntetését célozza. Az új Ptk. tehát csak az olyan megállapodást minősítené előszerződésnek, amelyben a felek a lényeges kérdéseket már egyező akarattal rögzítették.

III. A szerződés érvénytelensége

A Koncepció részben új alapokra helyezi az *érvénytelenség szabályait*: egységes rendszerbe foglalja az érvénytelenségi okokat, a mainál árnyaltabban szabályozza a tilos szerződések semmisségét, továbbá a jogalap nélküli gazdagodás elvei szerint kívánja rendezni az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeit, amennyiben az eredeti állapot természetben nem állítható helyre. A semmis szerződés érvénytelenségére peren kívül bárki hivatkozhat, de keresetet (perbeli kifogást) az érvénytelenség megállapítására csak jogi érdeklő (és ezért perbeli legitimációval) rendelkező személy terjeszthet elő. A Koncepció fenntartja ugyanakkor a semmis és a megtámadható szerződések közötti különbséget. A bíróság a perben a szerződés semmisségét (csakúgy, mint *de lege lata*) *de lege ferenda* is hivatalból veszi figyelembe.

1. Érvénytelenségi okok

Az érvénytelenségi okok a Ptk.-ban meglehetősen szétszórtan jelentkeznek. Ennek rendszerint tematikai okai vannak. Megvizsgálandó mégis, hogy mennyiben lehet az érvénytelenségi okokat az új Kódexben egymáshoz közelebb hozni, s így az okok **összefüggő rendszerét** világosabbá tenni. Megvizsgálandó ezen túl, hogy az érvénytelen szerződés *jogi jelleg* szerinti alakzataira (a semmisségre és a megtámadhatóságra) vonatkozó normákat, valamint az érvénytelen szerződés *következményeit* rendező szabályokat lehet-e – a hatályos Ptk. rendszeri tagolását meghaladva – szerkezetileg az érvénytelenségi **okokhoz kapcsolva elhelyezni**.

a) *Jogszabályba ütköző szerződés*

A jogszabályba ütköző (tilos) szerződés semmis, kivéve, ha a szerződéshez a jogszabály – az érvénytelenség helyett – más következményt fűz.

A Ptk. 200. § (2) bekezdése semmisnek nyilvánítja a jogszabályba ütköző szerződéseket, kivéve, ha a szerződéshez a jogszabály más következményt fűz. A Ptk. bírói gyakorlata évtizedeken keresztül bizonytalan volt abban, hogy a hivatkozott törvényi rendelkezést miként kell érteni: mely jogszabályokba ütközés vonja maga után a semmisség polgári jogi szankcióját és mely esetekben mellőzhető ez a szankció. Különösen hosszú ideig vajúdott a bírói gyakorlat a kontárszerződések megítélését illetően, noha a Kúria – 1932. június 21-én kelt – 53. sz. jogegységi döntésében e problémával kapcsolatba a mai követelményeket is kielégítő álláspontot foglalt el. A Legfelsőbb Bíróság 1993. szeptemberében fogadott el egy hasonló tartalmú ajánlást (BH 1993/12. sz.: Fórum). Ennek lényege az, hogy a vállalkozói igazolvány vagy képesítési előírás nélkül végzett vállalkozói tevékenység önmagában nem teszi semmissé a szerződést. A bírói gyakorlat követi a Legfelsőbb Bíróság ajánlását: Pfv. IV. 22 431/1993; BH 1994/186. sz.; Pfv. III. 21 463/1995; BH 1997/391. sz.

A probléma – különösen a piaczgazdaság korlátait megvonó jogszabályok szaporodása következtében – távolról sem korlátozódik a kontárszerződésekre. Számos magánjogi vagy közjogi természetű jogszabály tilalmaz szerződéseket. Ezek a törvényi tilalmak egyes esetekben külön szankcióval kísérik a tiltást, más esetekben külön szankciót nem alkalmaznak, míg vannak olyan normák is, amelyek *expressis verbis* kumulálják a külön szankciót a semmisség jogkövetkezményével. Erre tekintettel a tilos szerződéseket semmisséggel

szankcionáló Ptk.-beli normát az új Törvényben úgy kell megfogalmazni, hogy az mindhárom esetcsoportra kellő eligazítást adjon a bírónak. Ezért nem helyes a semmisség mellőzését egyedül a külön jogkövetkezmények megállapításától függővé tenni. Ennek a ténynek a vizsgálata képezi természetesen a semmisségi szankció alkalmazásához vezető bírói gondolatmenet kezdetét. (Hasonlóképpen a Legfelsőbb Bíróság 4/1999. PJE jogegységi határozata: MK 2000/3. sz. (BH 2000/3. sz.); hasonlóképpen: Gf. V. 30 284/1993: BH 1994/329. sz.; Gfv. I. 30 432/1998: BH 1999/419. sz.) Nem helyes ez mindenekelőtt azért, mert semmisséggel szankcionálandó a tilos szerződés esetleges külön jogkövetkezmények mellett is, éspedig elsősorban akkor, ha ezt az adott jogszabály kifejezetten így rendeli. Így tesz például a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló a 2000. évi CXXXVIII. törvénnyel módosított 1996. évi LVII. törvény 11. § (3) bekezdése, amely szerint a versenykorlátozó megállapodásokhoz fűzött jogkövetkezményeket a Ptk.-ban a jogszabályba ütköző szerződésre előírt jogkövetkezményekkel együttesen kell alkalmazni. Hasonlóképpen jár el a közbeszerzésekről szóló többször módosított 1995. évi XL. törvény 88. § (7) bekezdése, amely úgy rendelkezik, hogy a közbeszerzési törvényben meghatározott jogkövetkezmények alkalmazása nem zárja ki a Ptk. 200. § (2) bekezdésének alkalmazását és a semmisség megállapítását. S végül, de nem utolsósorban az új Ptk.-ban világos választ kell adni az itt tárgyalt kérdésre azokban az esetekben is, amikor az illető külön jogszabály nem tartalmaz egyértelmű rendelkezést a semmisségi szankció alkalmazását illetően, függetlenül attól, hogy külön jogkövetkezményeket fűz-e a tilalomhoz vagy sem. Az ilyen – igazán kritikus – esetekre a legjobb iránytű az lehet, hogy a semmisség szankciója olyankor indokolt, amikor az illető jogszabály kifejezetten a szerződés tárgyát (a felek magatartását) vagy egyéb tartalmát akarja tiltani.⁶ Ezt az elvet követi a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata pl. a devizajogszabályokba ütköző szerződések semmisségének megállapításánál (Gf. I. 32 739/1993: BH 1996/265. sz.), de más jogszabályok megsértése esetén (Fpkf. VI. 30 766/1993: BH 1994/392. sz.; Gf. I. 31 430/1996: BH 1999/175. sz.) is. Összefoglaló jelleggel a következő mondható: A jogszabályba ütköző szerződés az egyéb jogkövetkezményektől függetlenül semmis, ha az adott jogszabály ezt maga kimondja, vagy ha a jogszabály célja kifejezetten a felek által meghatározott szolgáltatás vagy a szerződés egyéb tartalmának megtiltása. Ezeket a megfontolásokat tükrözi a javaslat.

Megjegyzés: megfontolandó, hogy a tilos szerződések semmisségének fentiek szerinti kimondásánál nem kellene-e – „a szerződés”-re történő általános utalás helyett – **„a szerződés célja (jogcíme)” kitételt használni**. Ily módon lehetne kifejezésre juttatni, hogy a Törvény alapvetően jogcímes szerződéseket ismer, s a kivételesen (pl. engedményezésnél) elismert absztrakt ügyleteket a Törvény minden esetben külön kifejezésre juttatja.

Megjegyzés: A tilos szerződésekkel kapcsolatban itt elmondottak kiegészítendőek a XXV. PED V. pontjában foglalt tétel kiiktatásával.

b) Alaki hiba miatti érvénytelenség

⁶ L.: *Kemenes István*: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban c. kézirat tanulmányát, amely – az Igazságügyi Minisztérium felkérésére – a Ptk. reformjához készült.

A jognyilatkozat alaki hibáját – ha jogszabály kivételt nem tesz – a teljesítés orvosolja.

A javaslat a gazdasági forgalom felesleges jogi akadályainak megszüntetését szolgálja, és részben már a mai bírói gyakorlatban jelentkező törekvéseket általánosítja.

Megjegyzés: A javasolt megoldás ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés írásba foglalásának elmulasztásánál nem jelent változást a hatályos joghoz képest. Az ilyen ügyleteknél ugyanis a teljesítés a tulajdonjog átruházásával megy végbe, ehhez pedig – a konstitutivitás elve folytán – szükséges az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés. Ehhez pedig alakilag hibátlan szerződést kell a Földhivatalhoz benyújtani. A javaslat tehát a szerződési jog egyéb eseteiben előírt írásba foglalási követelményeknél (pl. kezességnél, kötbérenél stb.) jelentene konvalidációt.

c) *Kényszer*

Az érvénytelenségi okok közé fel kell venni a kényszert mint semmisségi okot.

A Ptk. a fizikai kényszer körülményei között létrejött szerződés jogi sorsáról nem ad tételes rendelkezést. A többségnek tekinthető álláspont szerint az ilyen szerződések semmisek. Eörsi szerint ez annyira evidens, hogy ezért nem kellett a Ptk.-nak róla rendelkeznie.⁷ Egy törvényben azonban gyakran közismert tételeknek is helyük van. Nem is szólva arról, hogy van olyan felfogás, amely szerint a fizikai kényszer alatt tett jognyilatkozat létre sem jött, vagyis még kevesebbet jelent, mint egy semmis jognyilatkozat. Ez utóbbi felfogás logikailag helyes ugyan, de ilyen megfontolásból a többi akarathibák (jogtalan fenyegetés, színlelt szerződés stb.) esetében is helyezkedhetünk erre az álláspontra. Márpedig – a legtöbb külföldi joghoz hasonlóan – a Ptk. is érvénytelenségi okként kezeli ezeket az akarathibákat. A következetes megoldás tehát azt kívánja, hogy az új Törvény rendelkezze a kényszer körülményei között tett jognyilatkozatról, és nyilvánítsa semmisnek azt.

d) *Feltűnően nagy értékkülönbség*

A szolgáltatások értékegyensúlyának védelmére a javaslat – az alábbi lényeges megszorításokkal – fenn kívánja tartani a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között a szerződéskötés időpontjában meglévő „feltűnően nagy értékkülönbség” miatti megtámadási jogot [Ptk. 201. § (2) bek.].

A rendelkezés – mai gyakorlatában, a szükséges további megszorításokkal – alapvetően beválnak tekinthető és fenntartandó. E szabály egyik előnye, hogy megfelelően tehermentesíti az általánosabb védelmi eszközöket, pl. a tévedés eseteit és az erkölcstelen ügyletek semmisségét előíró szabályt. (Tanulságos figyelmeztetés a német bírói gyakorlat, amely – konkrétabb szabály hiányában – a BGB 138. §-ának (a jó erkölcsbe ütköző szerződéseket tilalmazó rendelkezésének) alkalmazásához folyamodik az értékegyensúly hiányának kirívó eseteiben.)

A bírói gyakorlat – a korábbi bizonytalanságokat és ítélezési egyenetlenségeket a 267. sz. PK óta jórészt leküzdve – kiegyensúlyozottnak tekinthető. Ezért nem szükséges korlátozni a bírói mérlegelési jogot a „feltűnően nagy értékkülönbség” fennforgásának mennyiségi értékelésénél, és nem kell a megtámadás jogát

⁷ Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Általános rész. Tankönyvkiadó: Budapest 1980. 101. o.

törvényi úton a felén túli sérelem (*laesio enormis*) eseteire szűkíteni. Erre annál kevésbé van szükség, mert a bírói gyakorlat fokozatosan szigorította a megtámadás feltételeit, és az utóbbi években – helyesen – 40% körüli érték alatt nem állapított meg „feltűnően nagy értékkülönbség”-et. Ez a gyakorlat feltétlenül megszilárdítandó, mivel megfelel a piacgazdaság követelményeinek, és összhangban van azzal az elvvel is, hogy a törvény és a bíró csak kivételesen (kirívó esetben) avatkozik be a felek autonómiája körébe tartozó viszonyokba.

Megjegyzés: Mind az Európai Alapelvek (Art. 4.109), mind az UNIDROIT Alapelvek (Art. 3.10) lehetővé teszi a súlyos értékaránytalanság vagy tisztességtelen előny miatt a szerződés érvénytelenítését, s adott esetben a bírósági szerződésmódosítást, de ennek feltételei inkább egy tágabban felfogott uzsorás tényállást írnak körül.

A fogyasztói szerződések körén kívül lehetővé kell tenni ugyanakkor, hogy a felek szerződésükben a megtámadás jogáról – írásban – már a szerződéskötéskor lemondhassanak.

A Ptk. [236. § (4) bek.] csak a megtámadási határidő megnyílta után adja meg a jogot a szerződő feleknek a megtámadási jogról történő lemondásra. A piacgazdaság feltételei között, közelebbről a vagyoni forgalom biztonsága és a szerződéses bizalom követelményeire tekintettel helyesnek látszik megnyitni ezt a lehetőséget már a szerződés megkötésekor. Az egyoldalú erőfölényből adódó visszaélési lehetőségek megakadályozására szükség esetén rendelkezésre áll a tisztességtelen általános szerződési feltételek megtámadási joga (amely jogról a törvény nem enged lemondást!), s végső soron az erkölcsstelen ügyleteket szankcionáló semmisség.

Kizárt a megtámadás joga szerencse-elemet tartalmazó szerződéseknél, árverésen kötött ügyleteknél, versenytárgyalás (tender) alapján létrejött szerződések esetében és egyezsénél. Kizárt a megtámadási jog akkor is, ha a sérelmet szenvedő fél a forgalmi érték (piaci ár) ismeretében (a sérelmet vállalva) kötötte meg a szerződést, vagy ha a sérelmet szenvedő felet a forgalmi érték felderítésével kapcsolatban súlyos gondatlanság terheli. Fogalmilag kizárt mindezeket túl a megtámadási lehetőség olyan szerződéses viszonyok esetében, amelyeknél a forgalmi érték – piaci ár hiányában – nem állapítható meg.

A kifejezetten *szerencseszerződések* közé tartoznak pl. a jövőbeni követelés engedményezésére vonatkozó (faktoring) szerződések, a határidős tőzsdai és más spekulációs ügyletek. A szerencseelemre tekintettel a bírói gyakorlat – helyesen! – évtizedek óta kizárja a feltűnően nagy értékkülönbség miatt megtámadási jogot a tartási és az életjáradéki szerződéseknél is.

A piaci forgalomban történő ritka előfordulásuk, egyediségük miatt piaci értékkel nem rendelkező vagyontárgyak (pl. műtárgyak stb.) esetében a feltűnően nagy értékkülönbségre történő hivatkozást ki kellene zárni.

A sikeres megtámadás miatt érvénytelen szerződés jogkövetkezményei körében a sérelmet szenvedő fél nem igényelheti az értékkülönbség bírói úton történő megszüntetését; a megtámadott szerződés tehát csak abban az

esetben nyilvánítható érvényessé bírói ítélettel, ha a feltűnően nagy értékkülönbségből előnyt élvező fél – az eredeti állapot helyreállítása helyett, a szerződés fenntartása érdekében – a másik fél sérelmének kiegyenlítésére késznek mutatkozik.

Ezzel a megoldással (amely az osztrák Ptk. 934-935. §-ában adott mintát követi) útját lehetne állni annak a törekvésnek, hogy a sérelmes helyzetet (netán felróhatóan) előidéző vagy vállaló fél bírói ítélet segítségével a szerződésben megállapítottnál előnyösebb feltételeket érjen el. A jogkövetkezmények levonásánál tehát a feltűnően nagy értékkülönbségből előnyt szerző fél nyilatkozata egyoldalúan kötné a bíróságot.

I. A semmisség mibenléte. A megtámadhatóság fenntartása

a) A semmisség jogi jellege

A semmis szerződés érvénytelenségére peren kívül bárki hivatkozhat, de keresetet (perbeli kifogást) az érvénytelenség megállapítására csak jogi érdekekkel (és ezért perbeli legitimációval) rendelkező személy terjeszthet elő.

A Ptk. 234. § (1) bekezdése szerint a semmis szerződés érvénytelenségére – ha a törvény kivételt nem tesz – bárki határidő nélkül hivatkozhat. A semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség. A jogirodalomban és bírói gyakorlatban kezdettől fogva viták merültek fel e törvényhely helyes értelmével kapcsolatban. A javaslat ezeket a vitákat kívánja eldönteni.

Különösen az elmúlt évtizedben találta magát szemben a bírói gyakorlat azzal a kérdéssel, hogy vajon a semmisségre történő hivatkozás „bárki” számára történő megnyitása keresetindítási jogot is jelent-e egyben. A Legfelsőbb Bíróság időközben általánossá vált gyakorlata (Pf. I. 20 431/1990: BH 1991/107. sz.; Pfv. VI. 20 618/1996: BH 1997/439. sz.; Gfv. X. 31 429/1996: BH 1998/96. sz.; Gfv. I. 30 432/1998: BH 1999/419. sz.) ezt a rendelkezést – helyesen – úgy értelmezi, hogy a hivatkozási lehetőség nem jelent egyben keresetindítási jogot is. Keresetindítási lehetősége (aktív perbeli legitimációja) a *jogi érdekekkel (érdekeltséggel) rendelkező* személynek (továbbá perlési jogosultságot biztosító jogszabályi felhatalmazással rendelkező személynek, pl. a Ptké. 36/A. §-a alapján az ügyésznek) van. [Legfelsőbb Bíróság 4/1999. PJE jogegységi határozata: MK 2000/3. sz. (BH 2000/3. sz.).] Ugyanezek az elvek vonatkoznak a semmisség perbeli kifogásként történő érvényesítésére is. A javaslat a semmisség jogi lényegének meghatározásával kapcsolatban ezt a világos álláspontot kívánja törvényi úton egyértelműen kifejezésre juttatni.

Ez a jogi megoldás – az érvénytelenség perbeli megállapítására vonatkozó keresetindítási (kifogás-előterjesztési) jog tekintetében – nyíltan megszünteti a különbséget az érvénytelenség két alakzata: a semmisség és a megtámadhatóság között. Egyéb vonatkozásokban természetesen a különbségek fennmaradnak.

Ennek a megoldásnak része az ügyész keresetindítási joga is, amit a Ptké. I.-nek [az 1995. évi LX. törvény 36. § (6) bekezdésével megállapított] 36/A. §-a kimond: Az ügyész keresetet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt (Gfv. I. 30 432/1998: BH 1999/419. sz.). Ezt a tételt az új Ptk.-ba kell emelni.

A bíróság a perben a szerződés semmisségét a felek erre irányuló kérelme nélkül, hivatalból veszi figyelembe.

A bírói gyakorlat – a jogirodalom⁸ iránymutatása alapján – máig egységesnek tekinthető abban a kérdésben, hogy a bíróság a szerződés semmisségét hivatalból kell, hogy megállapítsa. Erre a lehetőségre annak ellenére szükség van, hogy a kifejezetten a semmisség megállapítására irányuló kereseti jogot a Koncepció a fentiek szerint korlátozza. Más irányú (rendszerint teljesítésre irányuló) kereset esetében viszont helye van a semmisség bíróság általi hivatalból történő észlelésére. A javaslat ezt a jogi helyzetet fenn kívánja tartani. (Meggfontolást igényel, hogy a keresetindításra jogosult fél a semmisség megállapítására

⁸ *Benedek/Világhy*: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. KJK: Budapest 1965., 220-222. o.

önmagában is pert indíthat. E lehetőség biztosításához azonban a Pp. 123. §-át módosítani kell.) Változtatni kíván viszont a javaslat az érvénytelenség következményeinek levonásával kapcsolatban: e tekintetben a bíróság az új Ptk. szerint csak kérelemre határozna. A hatályos jog szerint – legalábbis semmisség esetében – erre is hivatalból kerül sor (Legf. B. 7. sz. Irányelv 4. pont, de az Irányelv hatályon kívül helyezése után is: Pf. I. 20 431/1990: BH 1991/107. sz.).

A (részben) teljesített semmis szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeit az elévülés és az elbirtoklás korlátai között lehet levonni.

Vitás volt és maradt (a bírói gyakorlat ma is egyenetlen annak eldöntésénél), hogy mit jelent a „határidő nélküli” hivatkozás. Weiss Emilia az érvénytelen szerződésekről írott monográfiájában⁹ már több mint három évtizeddel ezelőtt helyes álláspontot foglalt el: semmi sem indokolja, hogy az érvénytelen szerződés Ptk.-beli jogkövetkezményeinek levonására, amennyiben kötelemi jogi igényekről van szó, ne vonatkozzon a minden kötelemi jogi igényre érvényes 5 éves elévülési idő (ugyanígy a Legfelsőbb Bíróság: Pf. IV. 21 768/1993: BH 1994/666. sz.; Gf. V. 30 398/1981: BH 1982/298. sz.). Az új Ptk. ezért egyértelművé kívánja tenni, hogy az érvénytelen szerződésből származó kötelemi jogi igények csak az általános elévülési időn belül érvényesíthetők. A reverzibilis dologszolgáltatás visszaadására (a természetbeni *in integrum restitutióra*) vonatkozó igény tulajdoni igény, és – mint ilyen – nem évül el. A birtokban lévő szerződő fél azonban elbirtoklással tulajdonjogot szerez, mégpedig – a Dologi jogról szóló Könyv javaslata szerint – kedvezményes határidő: a szerződés teljesítésétől számított öt év alatt.

Aki a semmisség okát felróható módon idézte elő, a szerződés érvénytelenségére nem hivatkozhat.

A bírói gyakorlat és a jogirodalom alapján javasoljuk tételes szabályban kimondani – a *nemo turpitudinem suam allegans auditur* tételének tüzetesítése formájában – azt is, hogy aki a semmisség okát felróható módon idézte elő, a szerződés érvénytelenségére nem hivatkozhat. (Az itt kifejtettekkel csak látszólag ellentétes álláspont: Pfv. I. 20 887/1993: BH 1994/362. sz.)

b) A megtámadhatóság fenntartása

A semmis és a megtámadható szerződések közötti különbségtétel az új Ptk.-ban is fenntartandó.

A semmisség jogi jellegével kapcsolatos részben megváltozott szemlélet ellenére a semmis és a megtámadható szerződések közötti különbséget az érvénytelenség körében fenn kell tartani. A két kategória közötti eltérések ugyanis még így is kellő súllyal esnek a latba. A bíró csak a semmisséget észlelheti hivatalból, a megtámadhatóságot nem; a megtámadhatóság joga csak egy éven belül illeti meg a sérelmet szenvedett felet és az érdekkal rendelkező személyt, a semmisségre határidő nélkül lehet hivatkozni; megtámadást írásban kell a másik féllel közölni, és a közlés eredménytelensége esetén haladéktalanul a bíróság előtt kell érvényesíteni, a semmisségnél ilyen követelmény nincs.

⁹ Weiss Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. KJK: Budapest 1969., 207. skk. o.

Noha az egyes érvénytelenségi okoknak a semmisség illetve a megtámadhatóság körébe történő besorolásával kapcsolatban a Ptk. hatálybalépése óta voltak viták, ezt a besorolást alapvetően helyesnek és fenntarthatónak lehet mondani.

c) *Új relatív hatálytalansági eset*

Az elővásárlási jog megsértésével kötött szerződés relatív hatálytalanságát (amelyet a bírói gyakorlat – a jogirodalom útmutatása alapján – kellőképpen kidolgozott (PK 9. sz. állásfoglalás), és amely szankciót a Gt. is átvette) az **új Ptk.-ban tételesen ki kellene mondani.** [Tévesen megtámadási esetnek tekintti az elővásárlási jog megsértését adásvételi szerződésnél: a LB Pf. IV. 21 768/1993. sz. ítélet: BH 1994/666. sz.]

2. *Az érvénytelenség jogkövetkezményei*

a) *A teljesítés követelésének kizártsága*

Az új Ptk. az érvénytelenség első jogkövetkezményeként tételesen is mondja ki: érvénytelen szerződés alapján a szerződés teljesítése nem követelhető.

E normatív tétel – magától értetődő és általánosan elfogadott volta ellenére – szükséges.

b) *Az érvénytelenség jogkövetkezményei időközben beállt vagyonmozgás esetében*

A Koncepció új elvi alapokra kívánja helyezni az érvénytelenség jogkövetkezményeit abban az esetben, ha az érvénytelen szerződés alapján (rész)teljesítés(ek) történt(ek). Az új megoldás lényeges pontjai a következők:¹⁰

ba) **Az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeiről a bíróság – semmisség esetében is –csak a felek kérelmére határoz.**

A hatályos jog szerint – legalábbis semmisség esetében – az érvénytelenség következményeinek levonására is hivatalból kerül sor (Legf. B. 7. sz. Irányelv 4. pont, de az Irányelv hatályon kívül helyezése után is: Pf. I. 20 431/1990: BH 1991/107. sz.). A javaslat szerint a bíróság csak kérelemre határozná az érvénytelenség jogkövetkezményeiről, és pedig függetlenül attól, hogy az érvénytelenség semmisségi vagy megtámadhatósági alapon került megállapításra. Ez a felfogás 1990 után tört igazán utat magának: *a bíró a hivatalból történő eljárást semmisség esetén is a lehető legszűkebb körre kell, hogy korlátozza.* Ilyen esetkör lehet pl. a teljesítésre irányuló keresetnek a semmisség miatti elutasítása, már csak a *nemo turpitudinem suam allegans auditur* elvére [4. § (4) bek. 2. mondat] tekintettel is. A hivatalból történő eljárás lehető legszűkebb körre szorítása elsősorban az államnak a piacgazdaságban megváltozott szerepével, az állami beavatkozás lehetőségének szűkítésével magyarázható. A megváltozott gazdasági viszonyokkal olyan megoldás fér össze, amelynél a bíróság az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeiről – ide értve az eredeti állapot helyreállítási kötelezettség kimondását is – csak kérelemre határozhat. Az eljárásjogi szabályok változásaiból [Pp. 4. §, 164. § (2) bek.] is ez a jogalkotói szándék

¹⁰ A változtatási javaslatok részletes indokolását I. *Vékás Lajos*: Érvénytelen szerződés és jogalap nélküli gazdagodás, in: *Liber Amicorum – Studia E. Weiss Dedicata*. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék. Budapest, 2002., 289-318. o.

vezethető le. A közérdek védelmére (a szerződő felek tartózkodása, netán összejátszása esetén) a Ptké. I. 36/A. §-ában adott ügyészi keresetindítási jog kínál alkalmas eszközt.

- bb) **Az eredeti állapot helyreállítása – mint az érvénytelen szerződés egyik lehetséges jogkövetkezménye – akkor alkalmazható, ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzet természetben visszaállítható. Ez a lehetőség – mint tulajdoni igény – reverzibilis dologszolgáltatások esetében nyílik meg. A szembenálló pénzszolgáltatásra – jellegénél fogva – tulajdoni igény nem támasztható. Ezért a pénzszolgáltatás visszafizetését a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján rendelheti el a bíróság.**

A javaslat csak abban az esetben kívánja lehetővé tenni az eredeti állapot helyreállításának elrendelését, ha a szerződéskötés előtt fennálló helyzet természetben visszaállítható.

Ha a reverzibilis szolgáltatásra vonatkozó restitúciós igényt tulajdoni igényként fogjuk fel (és ezt a dogmatikai tisztaság sérelme nélkül másként aligha tehetjük), úgy az igényérvényesítési határidő tekintetében ellentmondásos helyzet alakulhat ki a visszatérítendő szolgáltatások viszonylatában. A dologszolgáltatás ellenértéke ugyanis csak – a viszonylag ritka – csereszerződés esetében követelhető vissza *rei vindicatio*-val; adásvételnél a vételárat mint pénzkövetelést kötelmi igénynek kell minősítenünk, hiszen – mint minden pénzszolgáltatásnál – egy meghatározott pénzösszeg átadására kerül sor, és ezért nem ugyanazt, hanem ugyanannyit kell a kikötött pénznemből visszatéríteni. A hatályos szabály szerint: „a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani”, elmosódik ez a különbség.

A szembenálló igények illetően eltérő jogi minősítése azt a következményt vonja maga után, hogy a dologszolgáltatás követelése, tulajdoni igény lévén, nem évül el, a pénzbeli ellenszolgáltatásra vonatkozó kötelmi igény viszont elévül. Az eladó igénye az elbirtoklás bekövetkezéséig (tíz, illetve tizenöt évig) fennáll, a vevőé öt év után bírósági úton nem érvényesíthető. Ezt a megengedhetetlen diszkrpanciát elvileg kétféleképpen lehet feloldani: vagy speciális elbirtoklási idővel, vagy speciális elévülési idővel. A Tematika – a Dologi jogi Könyvben tett javaslat szerint – az előbbi megoldást fogadja el: az érvénytelen szerződés alapján birtokló szerződő fél (a vevő) elbirtoklási idejét öt évre kell leszállítani, éspedig a szerződés teljesítésétől számítandó kezdő időponttal. Egy ilyen kedvezményes elbirtoklási határidő amúgy is indokolható azzal, hogy a birtokba lépés a tulajdonos szándékából történt.

- bc) **Az eredeti állapot helyreállításával nem rendezett vagyoneltelődásokat (költségeket, hasznokat, károkat stb.) a jogalap nélküli birtoklás (kiegészítő jelleggel: a jogalap nélküli gazdagodás) szabályai szerint kell megítélni.**

A hatályos magyar jogban gyakran támadnak hiányok az eredeti állapot helyreállítását elrendelő szabály alkalmazásánál. A bírói gyakorlatban nem kap kellő hangsúlyt, hogy az *in integrum restitutio* a reverzibilis dologszolgáltatásnál tulajdoni igényt testesít meg. A judikatúra (különösen a PK 32. sz. állásfoglalás óta) megfelelően érzékeli ugyanakkor, hogy az eredeti állapot helyreállításához kapcsolódó többlet-tényállások (költségek, hasznok, károk stb.) rendezéséhez szükség van kiegészítő szabályokra. Ilyen

kisegítő normaként – a jogalap nélküli birtoklás normái mellett elsősorban – a jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó rendelkezések jöhetnek szóba. (A Ptk. hatálybalépését követően a Legfelsőbb Bíróság a PK 836. sz. állásfoglalásában még óva intette a bíróságokat, hogy az érvénytelen szerződések következményeinek levonásánál a jogalap nélküli birtoklás vagy a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján döntsenek.) A jogalap nélküli birtoklás hatályos szabályai maguk is utalnak a jogalap nélküli gazdagodásra: Ptk. 194. § (2) bek. Ezen kívül is szükség lehet az alaptalan gazdagodás elveinek alkalmazására a költségek, hasznok, károk rendezésénél, például a jelenlegi 195. § (1) bekezdésében foglalt szabály helyett.

- bd) **Ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet – a szolgáltatás megsemmisülése, elfogyasztása, felhasználása, feldolgozása, elidegenítése stb. (utólagos irreverzibilitás) miatt, vagy a szolgáltatás jellege (eredeti irreverzibilitás) miatt – természetben nem lehet visszaállítani, a szerződő felek viszonyának rendezésére a jogalap nélküli gazdagodás szabályait kell alkalmazni.**

A gazdagodástól történő elesés szabályának alkalmazását minden esetben kizárja a gazdagodás megszűnésének a gazdagodó fél által történt felróható előidézése. Tehát – szemben a Ptk. 361. § (2) bekezdés a) pontjában foglalt szabállyal – a gazdagodó fél a gazdagodástól történő elesésre akkor sem hivatkozhatna, ha nem kellett (még) számolnia a visszatérítési kötelezettséggel.

Nem esik el a gazdagodástól a birtokba lépett szerződő fél akkor sem, ha a szolgáltatásban olyan kár keletkezett, amelynek megtérítésére senkit nem lehet kötelezni, mivel az ilyen károk viselésének veszélye őt terheli, kivéve, ha bizonyítja, hogy a kár a másik szerződő félnél (a tulajdonosnál) is bekövetkezett volna.

Igen sok problémát vet fel a mai bírói gyakorlatban a Ptk. 237. § (2) bekezdésének alkalmazása. A Ptk. által bevezetett, látszólag frappáns és egyszerű megoldás szerint az eredeti állapot helyreállíthatatlansága esetén a bíróság, mintegy a tények kényszerének engedve, hatályossá nyilvánítja az érvénytelen szerződést, és köteles gondoskodni a szerződéses értékegyensúlyról. Ez a szabály nemcsak dogmatikailag konfúzus (hogyan lehet hatályos az érvénytelen szerződés?), hanem gyakorlati következményeiben is sokszor vezet nem kielégítő eredményre. Máig vitatott maga a kiinduló törvényi feltétel is: mely esetben nem állítható helyre az eredeti állapot? Mind a bírói gyakorlat, mind a jogirodalom kezdettől fogva bizonytalan volt annak a kérdésnek a megválaszolásánál, hogy értékben (pénzben) is helyreállítható-e az eredeti állapot, vagy *in integrum restitutio*-ról csak a szerződéskötést megelőző állapot természetben történő helyreállíthatósága esetén beszélhetünk.

A jogalap nélküli gazdagodás szabályai árnyaltabb megoldást biztosítanak, alkalmazásuknál elkerülhetők azok a jogalkalmazási nehézségek, amelyek a Ptk. 237. § (2) bekezdésének gyakorlatát megterhelik. Mindenekelőtt tárgyaltan az a kérdés, hogy csak természetben vagy értékben is helyreállítható-e az eredeti állapot. Jogalap nélküli gazdagodásnál elfogadott, hogy a vagyoni előny természetbeni visszaszolgáltatásának lehetetlensége

esetén a gazdagodót értékbeli megtérítésre kell kötelezni. Így rendelkezik például a BGB [812. § (2) bek.] és a Ptk. [363. § (2) bek.] is. Ezért a Koncepció az eredeti állapot – természetben történő – visszaállíthatatlanságának esetére a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazását javasolja. A szóban forgó esetkör szabályozási sajátosságaira tekintettel szükség van ugyanakkor a jogalap nélküli gazdagodás normáinak néhány ponton történő korrekciójára, illetve kiegészítésére. Ezt a célt szolgálják a fenti javaslatok: az érvénytelen szerződés alapján jogalap nélkül gazdagodó fél javára – felelősségi, illetve veszélyviselési megfontolások alapján – a gazdagodástól történő elesés kedvezményes szabálya nem alkalmazható.

be) **A Tematika fenn kívánja tartani azt a lehetőséget, hogy a bíróság érvényessé nyilváníthatja a szerződést, ha az érvénytelenség oka megszüntethető. A fentiekkel összhangban – természetesen – e jogkövetkezmény alkalmazására is csak kereseti kérelemre kerülhet sor.**

A Ptk. eredeti szabályai csak két esetben: uzorás szerződésnél és a szolgáltatások feltűnő aránytalansága esetében tette lehetővé a bíró számára az érvénytelenségi ok kiküszöbölését és a szerződés „hatályban tartását” [201. § (2) bek. 2. mondat; 202. § (2) bek. b) pont]. Az 1977. évi IV. törvény elvben minden érvénytelenségi ok esetére megnyitotta a bírói orvoslás és a szerződés bírói ítélettel történő „érvényessé nyilvánításának” lehetőségét. Ettől kezdve a korábbi orvosolható érvénytelenségi esetek (az 1997. évi CXLIX. törvény hatályba lépéséig, azaz 1998. március 1-ig a jogi személy részére általános szerződési feltétel alkalmazásával biztosított indokolatlan egyoldalú előny esetével kiegészülve) csak példálózó felsorolást képeznek.

Az érvénytelenségi ok bírósági kiküszöbölésének lehetőségét a Tematika fenn kívánja tartani. Különösen az üzleti élet szerződéseiben gyakran az a célszerűbb, hogy a bíróság az eredeti állapot elrendelése helyett megszünteti az egyébként jól működő szerződés érvénytelenségének okát, és a módosított tartalmú szerződés joghatásainak beálltát nem akadályozza meg.

A hatályos jog alapján egyes legfelsőbb bírósági ítéletek az 1977-es törvénymódosításból – a jogirodalomtól is támogatva – egyenesen arra a következtetésre jutottak, hogy a hiba bírói kiküszöbölése és a szerződés érvényessé nyilvánítása mint lehetőség megelőzi az *in integrum restitutió*-t (P.törv. I. 21 084/1983: BH 1984/491. sz.; P.törv. III. 20 614/1990: BH 1991/63. sz.), vagy hogy a két lehetőség egyenrangú (Pfv. VI. 20 984/1999: BH 2001/473. sz.). Ez az álláspont *de lege lata* nem vezethető le a Ptk.-ból. Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek kérelemhez kötöttségével kapcsolatos fenti állásfoglalásból pedig *de lege ferenda* egyenesen következik, hogy az érvénytelenségi hiba bírói kiküszöbölése csak erre irányuló kereseti kérelem alapján lesz lehetséges. Ezért a javaslat a két jogkövetkezményt: az *in integrum restitutió*-t és a szerződés bírói érvényessé nyilvánítását abban az értelemben kezeli egyenrangú alternatívaként, hogy a bíróság a kereseti kérelem és ellenkérelem keretei között választhat közülük. (Igaz, az officialitás keretei között, ezt az álláspontot képviselte már a Legf. Bír. P.törv. III. 20 617/1990: BH 1991/63. sz. ítélete.)

c) *Az állam javára való marasztalás megszüntetése*

Az új Ptk. szüntesse meg az állam javára való marasztalás szankcióját, és iktassa ki az érvénytelen szerződés (valamint a jogalap nélküli gazdagodás) jogkövetkezményei közül.

Az állam javára marasztalás szankciójának jellege, alkalmazásának indokai, esetei és a szankció terjedelme egyaránt vitatott volt már a Ptk. előkészítése során is. A bírói gyakorlat először (túl) széles körben alkalmazta az állam javára való marasztalást, olyannyira, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak kellett – lényegében szűkítő és megszorító céllal – elvi iránymutatást nyújtania (13. sz. Irányelvvel módosított 7. sz. Irányelv). Részben ennek következtében, jórészt azonban inkább a gazdasági-társadalmi viszonyok megváltozott jellege miatt a 80-as évektől kezdve az állam javára marasztalás tényleges alkalmazása mindinkább visszaszorult. A bíróságok ugyan kötelességszerűen [Ptké. I. 32. § (1) bek.] értesítették az ügyészt, ha az adott ügyben az állam javára marasztalás elvi lehetőségét tapasztalták, de csökkent az ügyészi indítványok száma, és ugyancsak csökkent az ügyészi indítványokat elfogadó bírói ítéletek száma is. Az 1981. és 1982. évek gyakorlatát elemző legfőbb ügyészségi értékelés már azt volt kénytelen megállapítani, hogy „a jogintézmény mind kevesebb perben kerül alkalmazásra, s egyre kevésbé szolgálja már azokat a jogpolitikai célokat, amelyeket bevezetésével a törvény elérni kívánt”. A visszaesés érzékeltetésére a Jelentés a következő szemléltető összehasonlító adatokat emeli ki: „1963-ban az ország hat legnagyobb bírósági ügyforgalmú megyéjében egy év alatt közel háromszor több volt az állam javára marasztalás iránti keresetek száma és megközelítőleg azonos volt az ügyészi indítványok száma mint a mostani elemzés két éves időszakában országosan.”¹¹

A gyökeres gazdasági-társadalmi átalakulás kezdetén a Legfelsőbb Bíróság (talán túlságosan is sietve és túlzott radikalizmussal) egészében hatályon kívül helyezte a 7. sz. Irányelvet (21. sz. Irányelv: BH 1990/2. sz.).

Az elmúlt évtizedben a megváltozott viszonyok számos olyan tényálláscsoport tiltott voltát tették tárgytalanná, amelyekben a korábbi ügyészi és bírói gyakorlat tilos (vagy a dolgozó nép érdekeibe ütköző) szerződést látott, és amelyekhez gyakran kapcsolta az állam javára való marasztalás szankcióját: ún. üzérkedő szerződések, tiltott (kontár-) vállalkozási szerződések „csendestársasági” szerződések, állami bérlakások bérleti jogának átruházására irányuló szerződések stb. (Az imént idézett legfőbb ügyészségi Jelentés is ezeket az esetszoportokat emeli ki.) Ily módon a kétoldalú *turpitudó*-t magukba foglaló tilos szerződések legfontosabb esetszoportjai eltűntek az ítélkezési gyakorlatból. Erről tanúskodnak a megyei főügyészségek 1998-ban készített jelentései is a Ptké. I. 36/A. § alapján „a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt” indítható ügyészi keresetek gyakorlati tapasztalatairól. Az uzsorás szerződéseket sem látszik szükségesnek „polgári jogi” szankcióval illetni a büntetőjogi vagy szabálysértési jogi repressziók helyett.

¹¹ L.: a Legfőbb Ügyészség Általános Felügyeleti és Polgári Jogi Főosztálya Ig. 449/1983. Legf. Ü. sz. alatti Összefoglaló jelentését az állam javára való marasztalás indítványozásának vizsgálatáról és a bíróságok ítélkezési gyakorlatának elemzéséről.

Több mint kérdéses tehát, hogy van-e értelme a vitán felül represszív jellegű és a magánjogi normák stílusától idegen szankció fenntartásának olyan körülmények között, amikor az alkalmazás igénye ennyire visszaszorult.

A javaslat az itt kifejtett megfontolások alapján született, és annak alapján Ptk. 237. § (4) bekezdésében, valamint a 361. § (3) bekezdésében foglalt állam javára marasztalási lehetőséget (az e rendelkezésekhez kapcsolódó Ptké. I. 32-36. §-aival együtt) hatályon kívül kell helyezni.

d) *Többlettényállások*

Az új Ptk. kifejezetten mondja ki, hogy az érvénytelen szerződéshez kapcsolódó többlettényállásokat a megfelelő külön anyagi jogi (kártérítési) szabályok alapján kell megítélni.

A bírói gyakorlatban az érvénytelen szerződésekhez nem egyszer többlettényállások kapcsolódnak. A Ptk. 238. § (2) bekezdése csak arról a többlettényállásról ad kifejezett rendelkezést, amelynek keretében harmadik személy károsodik az érvénytelen szerződés következtében. A Legfelsőbb Bíróság PK 32. sz. állásfoglalása már utalt arra, hogy a *felek közötti* esetleges többlettényállásokat is el kell a bíróságnak bíráltnia, az adott többlettényállásra irányadó (elsősorban: kártérítési) szabályok szerint és a kereseti korlátok keretei között. A javaslat ezt a fontos tételt az új Törvénnyel mondatja ki.

3. *A társasági szerződés érvénytelensége*

Amennyiben a társasági jog az új Ptk.-ba kerül, a bejegyzett társaság alapító okiratának (alapszabályának) érvénytelenségére, illetve az érvénytelenség jogkövetkezményeire vonatkozó külön szabályokat – az általános szabályok alóli kivételként – a társasági jogi anyagi szabályok között (és nem – mint ma – a Cégtörvényben) célszerű elhelyezni. Ugyanitt helyezendők el az érvénytelenség bírói megállapításának az előtársaságra, illetve a folyamatban lévő cégbírósági eljárásra vonatkozó hatásait rendező szabályok is.

A javaslat arra az időre szól, amikor a társasági jogi szabályok az új Ptk.-ba kerülnek. A társasági szerződés semmisségének sajátosságait elemzi a Gf. II. 31 67/1997: BH 1998/549. sz. ítélet.¹²

IV. *Általános szerződési feltételek tartalmi kontrollja*

1. *Az általános szerződési feltétel fogalma*

Általános szerződési feltételnek minősülnek azok a szerződési feltételek, amelyeket az egyik szerződő fél nagyszámú szerződés megkötése céljából előre egyedül dolgoz ki, és amelyekhez a másik szerződő fél a szerződéskötésnél elfogadó nyilatkozatával csatlakozik. Az általános szerződési feltételnek minősítés szempontjából közömbös a feltételek terjedelme, formája,

¹² A társasági szerződések érvénytelenségének különös vonásaihoz, *de lege ferenda* javaslatokkal l. Sárközy Tamás: A „hibás” társaságról. Magyar Jog XLVII(2000) 705-710. o.

rögzítésének módja és az a körülmény, hogy a feltételek a szerződési okiratba szerkesztve vagy külsőleg attól elválasztva jelennek meg.

A fogyasztói szerződés megkötésénél alkalmazott általános szerződési feltételeket egyedül kidolgozottaknak kell tekinteni, kivéve azokat a feltételeket, amelyeket a fogyasztó épített be a szerződésbe.

A Ptk.-nak az 1997. évi CXLIX. törvénnyel történt módosítása beépítette a 93/13/EGK irányelvet a magyar magánjogba. A beépítés során keletkezett hibákat és ellentmondásokat azonban az új Ptk.-ban feltétlenül ki kell javítani.

Az általános szerződési feltétel fogalmát a Ptk. (1977. évi IV. törvény által beiktatott) eredeti 209. §-a nem határozta meg. A hatályos 209/C. § - az Irányelvből kiindulva – normatív definíciót ad. Annak következtében azonban, hogy az Irányelv csak a fogyasztói szerződésekre irányul, a Ptk.-beli definíció pedig ezen túlmenően kívánja az általános szerződési feltétel fogalmát megadni, a hatályos normatív definíció néhány ponton javításra szorul. Feltűnő hiba, hogy a nyilvánvalóan csak fogyasztói szerződésekben indokolt vélelmet a Ptk. (209/D. §) általános jelleggel állítja fel, noha ez a bizonyítási könnyítés csak fogyasztói szerződésekben indokolt. Ezeket a javításokat célozza a javaslat.

2. *Az általános szerződési feltételek alkalmazásával kötött szerződések tartalmi szabályainak rendszere*

Az új Ptk.-ban célszerű először az általános szerződési feltételek alkalmazásával kötött szerződések közös szabályait meghatározni. E normákhoz kiegészítésül illesztendő a csak fogyasztói szerződések megkötésénél alkalmazott általános szerződési feltételek különös szabályai. S végül ezeket a különös, a fogyasztói szerződésekre irányadó rendelkezéseket ki kell terjeszteni az egyedi fogyasztói szerződések ki nem alkudott tisztességtelen kikötéseire.

Az Irányelv átültetésének hibái jórészt abból fakadnak, hogy az Irányelv és a Ptk. szabályozási területe nem azonos. Míg az Irányelv a fogyasztói szerződések tisztességtelen kikötéseivel szemben kíván védelmet nyújtani (éspedig attól függetlenül, hogy a tisztességtelen kikötés általános szerződési feltétel alkalmazásával, vagy anélkül került a szerződésbe), addig a Ptk. emellett – érthetően és helyesen – a nem fogyasztói szerződésekben alkalmazott általános szerződési feltételek tartalmi kontrollját is szabályozni akarja.

Általános szerződési feltételek alkalmazására sor kerül mind vállalatok közötti szerződésekben, mind fogyasztói ügyletekben. Ezen kívül általános szerződési feltételek felhasználása előfordulhat vállalatok és fogyasztónak nem minősülő magánszemélyek közötti jogviszonyokban, továbbá a fogyasztónak nem minősülő magánszemélyek egymás közötti viszonyában is. A tartalmi kontroll szabályozásánál abból kell kiindulni, hogy a „tisztességtelen kikötéssel” szembeni jogi védelemnek a különböző alanyi körökben eltérő céljuk van, éspedig alapvetően azért és annyiban, amiért más-más oka van a felek magánautonómiájába történő beavatkozásnak az egyik, illetve a másik területen. A fogyasztó védelmét a „tisztességtelen kikötéssel” szemben is az indokolja, hogy – tipikus helyzetből kiindulva – hátrányos helyzetben van szerződő partnerével: egy vállalkozóval, egy

szabadfoglalkozású üzletemberrel szemben. A hátrány egyaránt származhat a gazdasági erő különbségéből, az üzleti tapasztalat és a piaci tájékozottság eltérő szintjéből. A „tisztegtelen kikötéssel” szemben a törvénynek a fogyasztót mint gyengébb szerződő partnert kell jogaiban erősítenie. Ezért is terjed ki a védelem nemcsak az általános szerződési feltételek felhasználásával kötött szerződésekre, hanem egyedi szerződések nem kialakított „tisztegtelen kikötésére” is. Nem fogyasztói szerződésekben az általános szerződési feltételek „tisztegtelen kikötésével” szembeni jogi védelemnek részben más oka van. Ezekben a relációkban a különleges jogi védelmet a szerződés egyoldalú tartalmi meghatározásának lehetősége indokolja. Ez a lehetőség ugyanis még a nem gyengébb féllel szemben is egyoldalúan hátrányos feltételek meghatározására ad alkalmat. Az ilyen helyzetekben a fogyasztónak nem minősülő szerződő alanyokat is különös védelemben kell a jognak részesítenie. Nem elhanyagolható szempont mindezekén túl, hogy az általános szerződési feltételek jogi ellenőrzése a piac átláthatóságát és az egyenlő versenyfeltételek megteremtését is szolgálja.

A részben eltérő védelmi célok miatt az általános szerződési feltételek jogi ellenőrzésére vonatkozó szabályokat csak részben lehet egységesen felállítani. A tartalmi kontrollt szolgáló általános szabályokat úgy kell megállapítani, hogy azok a felsorolt valamennyi alanyi kör ügyleteire alkalmazhatók legyenek. Ezen általános normákhoz képest külön kell megadni a fogyasztói szerződéseknek járó sajátos védelmet, éspedig mind az általános szerződési feltételek felhasználásával, mind az anélkül kötött egyedi fogyasztói szerződések ki nem alakított kikötéseire. A Ptk. jelenlegi szabályai közül az első csoportba számító normákat tartalmaz a 209. § és a 209/C. § és 209/D. §; de a 209. § (2) és (3) bekezdésének és a 209/D. §-ban foglalt normának általános jellege kérdéses. (Minden általános szerződési feltételre illik viszont az *in dubio contra proferentem* elv kimondása. Ezt az elvet, amelyet a GK 37. számú állásfoglalás IV. pontjában is megfogalmazott, helyes volna az új Ptk.-ban törvényi szinten kimondani. Megfontolhatók még a homályos- és „meglepetés”-klauzulák jogkövetkezményeire vonatkozó törvényi tételek is, mint az UNIDROIT-Alapelvekben.) A csak fogyasztói szerződésekben alkalmazott sajátos védelmi eszközöket tartalmazza a 209/B. §, míg az egyedi fogyasztói ügyletekhez ad védelmet a 209/A. §.

Megjegyzés: van olyan felfogás, amely a tisztegtelen szerződési kikötéseket a kereskedelmi (üzleti) forgalom körében is semmisségi szankcióval illetné.

3. A „tisztegtelen kikötés” meghatározása

Tisztegtelen a szerződéses kikötés, ha a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével a feleknek a szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit egyoldalúan és indokolatlanul az egyik fél hátrányára állapítja meg. Ezt kell általában megállapítani, ha a kikötés nem egyeztethető össze annak a törvényi szabálynak lényegi alapgondolatával, amelytől eltér, vagy ha a szerződésből természetesen fakadó lényeges jogokat olyan mértékben korlátozza, illetve a kötelezettségeket olyan mértékben szűkíti, hogy az a szerződéses cél elérését veszélyezteti.

A Ptk. 209/B. § (2) bekezdése indokolatlanul kitágítja a „tisztegtelen kikötés” fogalmát. Az ott meghatározott vagylagos feltételek gyakorlatilag a diszpozitív

törvényi normák kógenessé tételét eredményezik. Túlzott védelmet jelent ez még a fogyasztói szerződésekben is, ráadásul a definíció a nem fogyasztói ügyletekre is vonatkozik. Semmi sem indokolja, hogy egy szerződéses kikötést – ismételjük: ráadásul nem csak fogyasztói szerződésekben – önmagában azért tisztességtelennek tekintsünk, mert az jelentősen eltér egy „irányadó és lényeges rendelkezéstől”. Az ilyen kikötések szankcionálása ok nélkül csorbítja a szerződési szabadság elvét és szorítja háttérbe a törvény diszpozitív szabályait. Nem tekinthető véletlennek, hogy a 93/13/EGK irányelv a 209/B. § (2) bekezdésében foglalt feltételeket még fogyasztói ügyletek esetében sem minősíti a „tiszteségtelen kikötés” fogalmi kritériumának. A javaslat ennek megfelelően enyhíti, és egy iránytű jellegű meghatározással írja körül a „tiszteségtelen kikötés” fogalmát, módot adva az egyedi bírói mérlegelésre is. A fenti javaslat gyakorlatilag azt a kikötést tekinti tisztességtelennek, amely a törvény diszpozitív szabályaitól az általános szerződési feltételt kiállító fél partnerének hátrányára jelentős mértékben eltér. Ezekon túlmenően a 209/B. § (5) bekezdése nem helyesen „fordítja át” az Irányelvet [4. cikk (2) bek.].

4. „Tisztességtelen kikötés” fogyasztói szerződésekben

- a) **Az általános szerződési feltételek tisztességtelen kikötései fogyasztói szerződésekben semmiek. A semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni.**

A 93/13/EGK irányelv átültetésének egyik komoly hibája a „tiszteségtelen kikötés” szankcionálása fogyasztói szerződésekben.

Az Irányelv szerint a fogyasztói szerződésben alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő tisztességtelen kikötések semmiek. A Ptk. – nyilván az 1977. évi IV. törvényben bevezetett védelmi technikát (eredeti 209. §) megtartva – itt is a megtámadhatóság szankcióját alkalmazza. Az Irányelvvél történő összhang megteremtése érdekében a fogyasztói szerződések körében a tisztességtelen kikötéseket semmisnek kell tekinteni, azzal, hogy – mint a nem cselekvőképeselek ügyletei esetében: 21. § (1) bek. – a semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni (relatív, egyoldalú semmisség).

A hatályos törvényi megoldás azáltal még ellentmondásosabbá vált, hogy a Ptk. végrehajtására kibocsátott 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet – az Irányelv mellékletében foglalt kategorizálás átvételénél – a „feltétlenül tisztességtelen kikötéseket” semmisnek tekinti, és csak a „vélelmezeten tisztességtelen kikötések” esetére marad meg a Ptk.-ban kimondott megtámadhatóságnál.

A javaslat ezeknek az ellentmondásoknak a feloldását célozza.

- b) **A nem általános szerződési feltétel alkalmazásával kötött (egyedi) fogyasztói szerződésekben a tisztességtelen kikötés akkor semmis, ha az adott feltételt a szerződő felek nem egyedileg alkudták ki, azaz azt a fogyasztóval szerződést kötő személy előre és egyedül úgy határozta meg, hogy arra a fogyasztónak nem volt érdemi befolyása.**

A Ptk. 209/B. § (1) bekezdése fogyasztói szerződésekben szankcionálja a tisztességtelen szerződéses kikötést egyedi (azaz nem általános szerződési feltétel alkalmazásával kötött) szerződésekben is. Míg azonban az Irányelv [3. cikk (1) bek.] a szankcionálást csak akkor tartja indokoltnak, ha „a felek által egyedileg nem kialakított” szerződési kikötésről van szó, addig a Ptk. ezt a

megszorítást nem alkalmazza. Ily módon a hatályos jogban az egyedileg kötött fogyasztói szerződés minden olyan kikötése tisztességtelennek minősíthető és szankcionálható, amely „a szerződésre irányadó lényeges” törvényi rendelkezéstől (diszpozitív szabálytól) jelentősen eltér, még akkor is, ha a felek ezt a szerződési tárgyalások során közösen állapították meg, és – esetleg a szerződés más feltételeivel kiegyenlítve – alkudták ki. Ez a megoldás – bár nincs ellentétben az Irányelvvel, amely (8. cikk) a szigorúbb szabályozást megengedi – mindenképpen eltúlozza a fogyasztó védelmét, és indokolatlanul korlátozza a felek szerződésalakító szabadságát és a törvényi diszpozitív szabályok érvényesülését. Ráadásul a Ptk. 209/A. §-a a magyar jogban előzmények nélküli új tényállást fogalmaz meg. A javaslat mindezek miatt az Irányelvvel egyező tartalmú megszorítást lát szükségesnek.

Megjegyzés: Az Európai Alapelvek (Art. 4.110) nem fogyasztói szerződések egyedileg tárgyalásra nem került tisztességtelen feltételeinek érvénytelenítését is lehetővé teszik; az UNIDROIT Alapelvek ilyen lehetőséget nem ismernek.

5. *A közérdekű kereset (popularis actio)*

A közérdekű keresetindítás lehetőségét – a tisztességtelen kikötés semmisségének megállapítására – a fogyasztói szerződésekre kell korlátozni.

A Ptk. 209. § (2) és (3) bekezdésében foglalt szabályok a gazdálkodó szervezet által alkalmazott tisztességtelen feltétel esetében valamennyi alanyi kör tekintetében megnyitják az erre hivatott szervek (Ptké. II. 5. §) számára a közérdekű keresetindítás lehetőségét. Ez a jogi megoldás indokolatlan beavatkozási lehetőséget teremt a magánautonómia szférájába. A közérdekű keresetindításra a vállalatok kapcsolataiban nincs szükség, de feleslegesnek tűnik a popularis actio a fogyasztónak nem minősülő magánszemélyek ügyleteinél is. Ezért a javaslat a közérdekű keresetindítást csak fogyasztói szerződéseknél kívánja lehetővé tenni.

Ezzel kapcsolatban felmerül viszont a kérdés, hogy ha a „tisztességtelen kikötés” fogyasztói ügyletekben semmisséggel szankcionálandó, ahogy azt az Irányelvvel történő összhang megteremtése érdekében a fenti javaslat kimondja, akkor szükség van-e egyáltalán – közérdekű – keresetindításra. A Ptk. 234. § (1) bekezdése szerint a semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy bizonytalan a helyzet, ha nincs bírói döntés. A Legfelsőbb Bíróság – éppen a (régi) 209. § alkalmazásával kapcsolatban – helyesen állapította meg, hogy a semmis kikötések érvénytelenségének megállapítása is kérhető a megtámadás keretében. A „tisztességtelen kikötés” érvénytelenségének bírósági deklarálása oszlathatja el ugyanis az illető kikötés hatályosulásával kapcsolatos bizonytalanságot. A kifejtettek alapján a 209. § és a 234. § (1) bekezdésének együttes alkalmazása indokolt. „Eltérő értelmezésen alapuló gyakorlat azért sem volna helyes, mert az akadályozná az állandó forgalomban levő általános szerződési feltételeknek teljes ’megtisztítását’ a jogrend által helytelenített kikötésektől, holott fontos érdek, hogy ezek érvényessége iránt ne maradjon fenn kétely.” (GKT-PTK 1/1983: BH 1984/2. sz.) A közérdekű keresetindítás lehetőségét egyébként az Irányelv [7. cikk (2) bek.] is elvárja. Az erga omnes hatály külön kimondása [209. § (3) bek.] természetesen a semmisség szankciójának alkalmazása esetén felesleges.

V. *Képviselet*

1. *Ügyleti képviselet*

Az ügyleti képviselet szabályait – a kötelemi jogi természetű egyoldalú ügyletekre és a szerződésekre is kiterjedő hatállyal – a kötelek általános szabályairól szóló Részben helyezzük el. A törvényes képviselet szabályai (amennyiben nem kizárólag a családon belüli képviseletet érintik) a Személyekről szóló Könyvben kapnak helyet. Ugyanitt, a jogi személyekről szóló Részben helyezhetők el a szervezeti képviselet szabályai.

Az ügyleti képviselet szabályainak megalkotásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy e körben gyakran különös szabályok érvényesülnek a családjogban és az öröklési jogban, és ezekre a kivételekre utalni kell.

Megfontolandó, hogy az új Ptk. rendelkezzen a közvetett képviselőről is. (Ezt teszik – például – az Európai Alapelvek: Art. 3.301-304.)

2. *Álképviselet*

A Törvény bővítse ki a jogi személyek vélelmezett képviseletének körét minden olyan tag illetve alkalmazott tekintetében, akik beosztásuknál fogva rendszeresen szerződéses tárgyalásokat folytatnak, és a kívülállók az illető jogi személy szervezeti képviselőjének eljárásából alapos okkal következtethetnek arra, hogy az illető személyeknek az adott jognyilatkozatok megtételére képviseleti jogosultságuk van. Mondja ki tovább az új Ptk., hogy a jogi személyek szervezeti képviselője képviseleti jogosultságának korlátozása harmadik személyek irányában hatálytalan.

A forgalom biztonsága megkívánja, hogy a jogi személyek szervezeti képviselite harmadik személyek számára egyértelmű és világos legyen. Amennyiben az adott jogi személy ennek a követelménynek nem tesz eleget, következményét az álképviselet tekintetében magának kell viselnie. A javaslat a Ptk. 221. § (2) bekezdésének tételét bővíti ki a jóhiszemű harmadik személyek érdekének védelmében. (Hasonló szellemben fogant a Legfelsőbb Bíróság Gf. I. 31 500/1993: BH 1994/96. sz. ítélete. Ellentétes gyakorlat az értékpapír-ügyletekkel kapcsolatban hozott 1996 utáni ítéletekben.)

VI. *A szerződés tartalma és módosítása*

1. *A szerződés tartalmának meghatározása*

A szerződő felek teljesíteni tartoznak az általuk meghatározott kötelezettségeken kívül minden olyan kötelezettséget, amely az adott szerződés természetéből és céljából vagy a felek között kialakított gyakorlatból és szokásból következik.

A javaslat a Ptk. 206. § (4) bekezdésnek tényállásából kiindulva, de a kifejezett bírósági szerződési tartalom-kiegészítő jogkört elejtve, az Európai Alapelvek (Art. 6.102) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 5.2) alapján fogalmazza meg az ún.

hallgatólagos kötelezettségek, azaz vélelmezett szerződési kikötések („implied obligations”) szerződési tartalomává válását.

2. *A szerződés tartalmának jogszabályi meghatározása*

Az új Ptk.-ban nem tartható fenn az a lehetőség, hogy a magánjogi szerződés egyes tartalmi elemeit jogszabály – akár „visszaható hatállyal” is – meghatározhassa, illetve megváltoztathassa. Kizárólag törvény és csak kivételesen, különösen jelentős közérdekből és csak a jövőre nézve (azaz a szerződéses jogviszony le nem zárt részére) változtathatja meg a szerződés tartalmát.

A Ptk. jelenlegi 226. §-a ezeket a lehetőségeket – lényegében korlátozás nélkül – megnyitja. *De lege ferenda* nem tartható fenn a Ptk. 226. §-ában foglalt tág lehetőség a szerződés tartalmának jogszabályai meghatározására. Ez a helyes álláspont, annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság nem mondta ki a Ptk. 226. §-ának kifejezett alkotmányellenességét: 32/1991. (VI.6.) AB hat., ABH 1991, 129. o.; v.ö.: a 66/1995. (XI.24.) AB hat., ABH 1995, 333. o.

3. *Kereskedelmi szokások*

A szerződés tartalmára vonatkozó szabályok közé fel kell venni olyan normát, amely a kereskedelmi szokások és a felek közötti kereskedelmi gyakorlat szerződéses tartalomává válásáról ad diszpozitív szabályt. Ennek megfelelően ki kell mondani, hogy a szerződő feleket köti minden olyan kereskedelmi szokás és minden olyan kereskedelmi gyakorlat, amelyet egymás közötti kereskedelmi kapcsolatukban kialakítottak. A szerződő feleket köti továbbá az olyan kereskedelmi szokás is, amelyet a felekkel azonos helyzetben lévő személyek általánosan alkalmazandónak tartanak, kivéve, ha az ilyen szokás alkalmazása – figyelemmel a közöttük folytatott korábbi kapcsolatokra is – a felek kapcsolatával ellentétes.

A kereskedelmi magánjogi ügyletekben mindennapos, hogy a felek közötti, az adott üzletágban kialakított szokások és gyakorlat a szerződés tartalmát képezi. Erről az új Ptk.-ban is rendelkezni kell. Az itt javasolthoz hasonló szabályt adnak a kérdéses problémára az Európai Alapelvek (Art. 1.105) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 1.8) is.

4. *Teljességi záradék (merger clause)*

Az új Ptk. mondja ki, hogy a szerződő felek írásban kötött szerződésében elfogadott olyan záradék, amely szerint az írásba foglalt megállapodás a szerződés valamennyi feltételét magában foglalja (teljességi záradék), azzal a következménnyel jár, hogy a szerződésbe nem foglalt korábbi nyilatkozatok, kötelezettségvállalások vagy megállapodások nem képezik a szerződés részét, s azokat legfeljebb a szerződés értelmezésénél lehet figyelembe venni.

A kereskedelmi szerződéses gyakorlatban (főleg az ún. önszabályozó szerződésekben, de más esetekben is) gyakori, hogy a felek teljességi záradékot alkalmaznak. Ez a záradék néha pontos és kimerítő, de gyakran a felek nem állapítják meg a záradék jogkövetkezményeit. Ilyen esetekre gondolva tartalmaznak rendelkezéseket az Európai Alapelvek (Art. 2.105) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 2.17). Hasonló szabály felvétele az új Ptk.-ban is célszerűnek látszik.

5. *Bírói szerződésmódosítás*

E körben a hatályos jog (Ptk. 241. §) beválnak tekinthető és fenntartandó. Némi kiegészítésre – a bírói gyakorlat tapasztalatai alapján – mégis szükség van. A fontosabb és az új Ptk.-ban tételesen megfogalmazandó tanulságok a következők:

- **Kizárt a szerződés bírói módosítása abban az esetben, ha a körülmények változása valamelyik szerződő fél rendes üzleti kockázata körébe esik.**
- **Nem kérheti a bíróságtól a tartós szerződéses jogviszony módosítását az a szerződő fél, akinek a körülmények változásával számolnia kellett, vagy aki a változásokat felróható módon maga idézte elő.**

A javasolt tételeket a Ptk. 241. §-ának alkalmazhatóságával kapcsolatban a bírói gyakorlat dolgozta ki (Pf. IV. 21 105/1984; BH 1985/470. sz.; Gf. II. 30 148/1987; BH 1988/80. sz.; Pfv. II. 22 197/1994; BH 1996/145. sz.; Pf. IV. 20 189/1992; BH 1993/670. sz.).

Mintául szolgálhatnak a *clausula rebus sic stantibus* elvének megfogalmazásával és alkalmazásával kapcsolatban az Európai Alapelvek (Art. 6.111) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 6.2.1-6.2.3) „hardship-klauszái” is. Az előbbiek – többek között – kifejezetten kimondják, hogy a szerződő fél kötelezettségeit akkor is teljesíteni tartozik, ha azok költségei időközben megnövekedtek, vagy az ellenszolgáltatás értéke időközben csökkent. (Megjegyzés: az Mtj. 1150. §-a részletesen szabályozta a gazdasági lehetetlenülés feltételeit.)

VII. *A szerződést biztosító mellékkötelezettségek*

1. *Zálogjog*

a) **Javasoljuk, a zálogjogi szabályoknak a dologi jogi könyvbe történő áthelyezését.**

A Ptk. azért helyezte és helyezhette a zálogjogi szabályokat a szerződési jogba, mert – noha a zálogjog elvben az akkori viszonyok között is értékjognak minősült – a vagyoni forgalom legfontosabb alanyai: az állami vállalatok a felvett hiteleikre csak saját vagyonukból adhattak biztosítékot. Ily módon a kötelmi és a dologi adós személye a jogalanyoknak ebben a körében fogalmilag nem válhatott el egymástól, és ezért a zálogjog dologi jogi jellege (mindenekelőtt abszolút szerkezete) az állami tulajdon körében teljesen háttérbe szorult. Átalakult gazdasági viszonyaink között ez a helyzet is gyökeresen változott meg: a kötelmi és dologi adós személye távolról sem esik fogalmilag egybe, nem is szólva arról, hogy a zálogjogosult a kötelmi kötelezett többi

hitelezőjével szemben is dologi jogi védelemre tarthat igényt. Ez a zálogjog dologi jogi természetét helyezi előtérbe: nem az a zálogjog jellegadó eleme, hogy egy szerződéses kötelelem teljesítésének biztosítására szolgál, hanem az, hogy a mindenkori zálogjogosult számára – meghatározott érték erejéig – kizárólagos kielégítési jogot biztosít a dolog mindenkori tulajdonosával szemben. Mindezek miatt a zálogjog a piacgazdaság körülményei között fogalmilag túlnyúlik a jogosult és a kötelezett kötelmi jogi viszonyán, és ezért adekvát rendszertani helyét – bár a szisztematizálásnak közvetlen gyakorlati következményei nincsenek – inkább a dologi jogban találja meg. Ezzel a javaslattal összhangban épül fel a „Dologi jog” című könyv előterjesztett tartalmi váza is.

- b) **A zálogjogra vonatkozó szabályokat a gyakorlatban felmerülő esetleges további problémák függvényében kell felülvizsgálni. Meg kell vizsgálni ezen túlmenően, hogy miként lehet a törvényes zálogjogból történő kielégítés módját a hatályos törvényi lehetőségeknél hatékonyabban rendezni.**

A piacgazdaságra történő áttérés a hitelbiztosítékok körében világított rá a leginkább a korábbi „szocialista” magánjogi szabályok deficitjeire. Ezek csökkentésére került sor az 1996. évi XXVI. törvénnyel a zálogjogi szabályok átfogó reformjára. Ez a reform új, illetve újra bevezetett zálogjogi formákat is hozott, és egészében felülvizsgálta a Ptk. eredeti szabályait e körben. Az ily módon megreformált szabályok gyakorlati tapasztalatai alapján a 2000. évi CXXXVII. törvény ismételten átfogó változásokat hozott az egész zálogjogban, és új szerkezetben tette közzé a Ptk. 251-269. §-ait. [Ez a törvény egyidejűleg végrehajtotta az új zálogjogi szabályozás által megkívánt szükséges módosításokat a csődeljárásról, felszámolási eljárásról és végelszámolásról szóló 1991. évi XLIX. törvényen, valamint a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló 1997. évi CXLV. törvényen. A 2000. évi CXXXVI. törvény pedig megfelelően módosította a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvényt.] A 2001-ben hatályba lépett új zálogjogi szabályok tapasztalatai minden bizonnyal még felszínre hoznak hiányosságokat és ellentmondásokat. Az új Ptk.-ban ezeket az új problémákat kell megoldani. A zálogjog Ptk.-beli felülvizsgálata – természetesen – érinti a kapcsolódó törvényeket is.

A törvényes zálogjog hatályos szabályozása nem biztosít kellően hatékony kielégítési lehetőséget a zálogjogosultnak. Ezért a zálogjogból történő kielégítés módját – a zálogjogosult és a zálogkötelezett érdekeinek kiegyensúlyozott figyelembe vételével, de a zálogjogi funkció hatékonyságát javítva – szabályozni kell.

2. Óvadék

- Az óvadék feltételeit és szabályait a zálogjog alapvető változásainak fényében újra kell gondolni és adott esetben módosítani.**

3. *Bankgarancia*

A bankgarancia törvényi fogalmát újra kell definiálni, és szabályait ki kell egészíteni figyelemmel a – nemzetközi gyakorlat alapján – alakuló belföldi szerződéses szokások tapasztalataira.

A bankgarancia a mai piaci viszonyok között lényegesen nagyobb szerepet játszik mint korábban. A szerződéses gyakorlat gyakran alkalmazza a bankgaranciát mint hitelbiztosítékot, és emellett törvények (pl. vámszabályok) kötelező jelleggel is előírják ezt a biztosítéki formát. Mindezekre tekintettel a bankgarancia Ptk.-beli szabályait ki kell egészíteni. A szabályok megalkotásához a nemzetközi gyakorlatot követő banki szokások jó kiindulópontot jelentenek. A garancia-nyilatkozatokban – a jogviszony szereplőjének megnevezésén túl – minden esetben meghatározzák a kötelezettségvállalás határidejét, a garanciavállalás összeghatárát, a lehívás feltételeit és módját, valamint a nyilatkozat visszavonásának korlátozottságát.

4. *Kötbér*

Az új Ptk. a kötbért – diszpozitív jelleggel – átalány-kártérítésként szabályozza. Ez azt jelenti, hogy – ellenkező szerződéses kikötés hiányában – a jogosult a szerződésszegésből eredő, kötbért meghaladó kárát nem érvényesíthetné. Ezzel összefüggésben szigorítani kellene (éspedig a szerződésszegésből eredő kártérítési felelősséggel azonos módon) a szerződésszegő fél kimentési lehetőségét: kimentésére csak az adna lehetőséget, ha a szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a kárt olyan akadály okozta, amely nem volt elhárítható, és a szerződéskötés időpontjában nem kellett az akadállyal számolnia.

A jogosult szerződésszegésből eredő esetleges egyéb jogait (pl. szavatossági igényét) – az ezekre a jogkövetkezményekre vonatkozó külön szabályok szerint – változatlanul érvényesíthetné.

A kötbér késedelmes megfizetése kamatkötelezettséggel járna.

A bíróság a kötbért – egészen kivételesen – akkor mérsékelhetné, ha annak mértéke a szerződésszegés által okozott kárhoz és az eset összes körülményeihez képest erősen túlzott.

A kötbér a Ptk. 246-247. §-ok szerinti szabályozásban vegyes jogi természetet mutat: elsősorban magánjogi büntetés (bírság) a szerződésszegő féllel szemben, de egyben átalány-kártérítés is, ha a jogosult a kártérítési igényével kapcsolatos bizonyítási nehézségeket el akarja kerülni. A bírság-jelleg következménye, hogy a jogosult a kötbér mellett érvényesítheti a kötbért meghaladó kárát és a szerződésszegésből eredő egyéb jogait is, kivéve a nemteljesítés miatti kötbérigény melletti teljesítést [246. § (2)-(3) bek.]. A kötbér bírság-jellegével magyarázható, hogy a bíróság – törvényi megkötés nélkül, mérlegelési jogkörében – mérsékelheti a túlzott mértékű kötbér összegét [247. § (1) bek.]. A vegyes (bírság-, átalány-kártérítés-) jelleg egyként tükröződik abban a szabályban, amely szerint a jogosult a kikötött kötbért akkor is követelheti, ha kára nem merült fel [246. § (2) bek.]. (Megjegyezzük, hogy a holland Ptk. [Art. 6-94. (2) bek.] is ezt a jogi megoldást fogadja el.)

A javaslat a kötbért egyértelműen átalány-kártérítésként fogja fel. A szabályozás diszpozitív jellegével meghagyja ugyanakkor a lehetőséget a jogosult számára, hogy

kötbért meghaladó kárigényét érvényesíthesse. A javaslattal egyező az Európai Alapelvek (Art. 9.509) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 7.4.13) kötbér-felfogása is: általán-kártérítés („agreed payment”) kikötése esetén e modell-törvények sem adnak módot a tényleges kár érvényesítésére.

Megjegyzés: A bírósági mérséklés lehetőségének megszigorítását helyesnek tartanánk minden hasonló esetben, így kamatnál [232. § (3) bek.], foglalónál [245. § (32) bek.], jogvesztés-kikötésnél [250. § (2) bek.] is.

5. Tulajdonjog-fenntartás

Az érvek és ellenérvek alapos megfontolása alapján nem javasoljuk, hogy a tulajdonjog-fenntartás dologi hitelbiztosítékként nyerjen szabályozást. A hatályos jogban játszott szerepét: a (részletvételnél) hitelezett szerződéses ellenérték (vételár) biztosítására történő kikötésének hatékonyságát viszont – elsősorban a felszámolási (esetleg a végrehajtási) jog szabályainak megfelelő módosításával – meg kell erősíteni.¹³

A tulajdonjog-fenntartás mint hitelbiztosíték a magyar magánjogban hagyományosan (így a Ptk.-ban is) igen erősen tapad az alapjául szolgáló adásvételi szerződéshez. Már csak e szerep megszokottsága miatt is korlátozott a tulajdonjog-fenntartás hatályainak kiterjesztési lehetősége. Az új zálogjogi szabályok emellett több olyan hitelbiztosítéki szerepet betöltenek, amelyet egyes külföldi jogokban a tulajdonjog-fenntartás intézményével helyettesítenek. Így nincs szükség a tulajdonjog-fenntartásra ingó jelzálogjog helyett, mivel ezt a zálogjogi formát a Ptk. hatályos zálogjogi szabályai elismerik. Ugyancsak nincs szükség a tulajdonjog-fenntartás – német jogban ismert – horizontális kiterjesztésére, mert erre a funkcióra az ingó dolgon létesített keretbiztosítéki jelzálogjog kiválóan alkalmas.

A jelenlegi funkció erősítése érdekében megfontolandó ugyanakkor, hogy az új Ptk. a vételár-fizetési késedelem törvényben meghatározott eseteire elállási jogot biztosítson az eladónak, ilyen irányú szerződéses kikötés hiányában is. Megfontolandó továbbá egy olyan jogi lehetőség biztosítása, hogy a tulajdonjog-fenntartással kötött szerződés eladója a vevő hitelezője által kezdeményezett végrehajtási eljárásba – a zálogjogosulthoz hasonlóan – „bekapcsolódhasson”, és a *végrehajtási eljárásban* kielégítési elsőbbséget élvezzen.

A tulajdonjog-fenntartás vertikális kiterjesztésének azt a formáját, amelynél az eladó feloldja a fenntartást és – a befolyó vételárra vonatkozó engedményezés fejében – biztosítja a vevőnek az értékesítési jogot, diszpozitív jelleggel el lehet ismerni. Amennyiben erre az új Ptk.-ban sor kerül, a fiduciárius követelés-átruházás engedményese (a biztosítéki jogosult, azaz az eredeti eladó) számára a felszámolási eljárásban privilegizált helyzetet szükséges biztosítani. Ezt a mai bírói gyakorlat (Legf. B. Gfv. X. 31.608/1999., BH 2001. évi 489. sz.) a fiduciárius engedményes javára nem biztosítja. [Megjegyezzük: az itt említetthez hasonló jogvédelem a tulajdonjog-fenntartással eladó fél számára a hatályos jogban is indokolt volna, tekintettel arra, hogy harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében történő

¹³ L. e kérdéskörhöz: *Leszkoven Lászlónak az Igazságügyi Minisztérium megbízása alapján készített tanulmányát: „A tulajdonjog fenntartása mint hitelbiztosíték az új Polgári Törvénykönyvben”.*

jogszerzése esetén az eladó követelését a tulajdonjog-fenntartás ellenére nem az eladott dolog, hanem csak a befolyó vételár biztosítja: Ptk. 368. § (2) bek.]
 Általános formában is komoly megfontolást érdemel a tulajdonjog-fenntartással kötött szerződés eladói pozíciójának a *felszámolási eljárásban* történő erősítése. Ennek keretében szükség van a felszámolási- és csődeljárás szabályainak módosítására. Jelenleg a tulajdonos helyzete addig biztosított, amíg a dolog tulajdonjogát harmadik jóhiszemű személy nem szerzi meg. A Csődtörvény 4. §-a szerint ugyanis a felszámolási eljárás keretében a felszámoló köteles az adós vagyontárgyai közül az igényperrel [Pp. 371. § (1) bek.] a foglalás feloldása iránt fellépő tulajdonos számára kiadni a tulajdonjog-fenntartással eladott dolgot. Ha azonban a tulajdonjogot harmadik személy megszerzi, az eladó tulajdonos csak a vételárra támaszthat igényt, s – az adós ellen folyó esetleges felszámolási eljárásban – ez az igénye csak a felszámolási vagyonból elégíthető ki, s így a felszámolási eljárás eredményétől függ. Márpedig ebben az eljárásban az eladó által igényelt vételár nem képez az adós felszámolás alá került vagyonától elkülönült vagyont, s ezért a tulajdonos eladó a többi hitelezővel szemben nem élvez elsőbbséget (Fpk. VI. 33 376/1995: BH 1997/144. sz.). A tulajdonjogát fenntartó eladó számára az jelentene biztosítékot, ha az adósa által jóhiszemű harmadik személynek eladott dolog vételárára a felszámolási eljárásban elsőbbséget élvezne.

6. Kezesség

Megnövekedett jelentőségére tekintettel meg kell vizsgálni, hogy mely kérdésekben nem kielégítőek a kezesség szabályai. Mintául szolgálhat a svájci OR, a Ptk.-nál részletesebb, bevált normáival (492-512. §-ok), vagy az új holland kódex (7:850-870 cikkelyek).

VIII. A szerződés teljesítése

1. Idő előtti teljesítés

A jogosult a teljesítési határidő előtt felajánlott teljesítést visszautasíthatja, kivéve, ha az idő előtti teljesítés szerződési vagy egyéb érdekeit nem sérti, és a kötelezett az esetleges többletköltségeket viseli. Az idő előtti teljesítés elfogadása a saját kötelezettség teljesítésének határidejét nem módosítja, és jogkövetkezményei (pl. a veszélyátzállás) szempontjából a teljesítéssel esik egy tekintet alá.

A javaslat a töretlen bírói gyakorlatot, továbbá az Európai Alapelvek (Art. 7.103) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 6.1.5) szabályát veszi át.

2. Pénztartozás teljesítése

a) A pénztartozás megfizetésének módja

Pénztartozás megfizetése bármely, a szerződő felek helyzetében szokásos fizetési forma szerint megtörténhet. Amennyiben a jogosult akár a szerződéses kikötés alapján, akár önkéntesen csekket, utalványt vagy más

hasonló fizetési eszközt fogad el, teljesítésnek e fizetési eszközök beváltása minősül. Ilyen esetekben azt kell vélelmezni, hogy a fizetési forma költségei a kötelezettet terhelik.

A javaslat az Európai Alapelvek (Art. 7.107), illetve az UNIDROIT Alapelvek (Art. 6.1.7) szabályából indul ki.

b) *A pénztartozás pénzneme*

Ha a szerződés a fizetendő pénzüsszeget a teljesítés helyétől eltérő pénznemben határozza meg, a teljesítésnél a fizetés helyén az esedékesség (késelem esetén a jogosult választása szerint a tényleges fizetés) időpontjában érvényes árfolyam irányadó.

A javaslat egyezik az Európai Alapelvek (Art. 7.108) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 6.1.9) szabályával.

c) *Pénztartozás határidő előtti megfizetése*

A jogosult a szerződéses határidőig ügyleti kamatot köthet ki arra az esetre is, ha a kötelezett tartozását e határidő előtt visszafizetné.

Piacgazdasági feltételek közepette, kínálati pénzpiac esetén nem állja meg a helyét a Ptk.-nak az a szabálya [292. § (2) bek.], amely szerint a jogosult minden további nélkül köteles elfogadni a pénztartozás visszafizetését a lejárat határidő előtt. A jelenlegi szabály szerint ilyen esetben a jogosultnak kamat nem jár, sőt az ilyen kamatkikötés semmis.

A javaslat a megváltozott pénzpiaci helyzetre tekintettel lehetővé kívánja tenni, hogy a hitelező ügyleti kamatot ilyen irányú szerződéses kikötés alapján a szerződés szerinti teljesítési határidőig akkor is érvényesíthessen, ha az adós a kölcsönt előbb fizetné vissza.

3. *Kamat-meghatározás*

a) **A magánszemélyek közötti szerződéses viszonyokban a pénztartozás ingyenességének vélelme felülvizsgálatra szorul.**

A Ptk. 232. § (1) bekezdése második mondata ingyenesnek vélelmezi a magánszemélyek közötti pénztartozást: „kamattal csak kikötés esetében jár”. Ma abból lehet kiindulni, hogy a magánszemélyek szerződéses kapcsolatait is piaci szempontok vezetik. Erre tekintettel az ingyenesség vélelmét ezekben a kapcsolatokban is meg lehet szüntetni, azaz a 232. § (1) bekezdés első mondatában felállított visszterhességi vélelmet a magánszemélyek szerződéses viszonyaira is ki lehet terjeszteni. E szabály diszpozitív jellegéből természetszerűleg következik viszont, hogy minden szerződéses viszonyban – így a magánszemélyek kapcsolataiban is – kiköthető a kamatmentesség. Hozzá tartozók közötti kölcsön esetében viszont fenn kellene tartani az ingyenesség vélelmét.

b) A 2002. évi XXXVI. törvénnyel módosított Ptk. a törvényes (azaz ellenkező szerződéses kikötés hiányában érvényesülő) ügyleti **kamatláb** meghatározását a jegybanki alapkamathoz köti [232. § (2) bek.]. Ezt a megoldást tartalmazta a Konceptió tervezete is. **A javaslat ezen a megoldáson (amely azonban csak uniós tagságunkkal együtt lép hatályba!?) nem kíván változtatni.** A kamatlábnak a jegybanki alapkamathoz történő kapcsolása lehetővé teszi az infláció – bármely irányú – rugalmas követését; emellett általában is összehasonlíthatatlanul jobban illeszkedik a piacgazdaság követelményeihez,

mint a hatályos rendelkezés, amely (a költségvetési törvényben történő kamatláb-meghatározással) rendkívül nehézkes, nem is szólva az időbeli hatály visszatérő problémájáról!

- c) Megvizsgálandó az **egyenértéki kamat** szabályozásának szükségessége.

4. *Beszámítás*

A beszámítás új szabályainál figyelemmel kell lenni a pénzpiacon szokásos beszámítás sajátosságaira (pl. az ún. nettósítás követelményére) is. Ennek kapcsán összhangba kell hozni a magyar jogot a 98/26/EK irányelv rendelkezéseivel.

IX. *Szerződésszegés*

1. *A hibás teljesítés szabályai az 1999/44/EK irányelv átültetése után*

a) *Az 1999/44/EK irányelv integrálása*

Az Irányelv átvétele a – 2002. évi XXXVI. törvénnyel módosított – Ptk.-ba megtörtént, és a törvényhozó egyidejűleg – megfelelő általánosítással – törvényi rangra emelte a bírói gyakorlatot, mindenekelőtt a Legfelsőbb Bíróság elvi iránymutató döntéseit (305-311/A. §-ok). Ezért a Ptk. reformja során csupán a módosított törvény gyakorlati tapasztalatai nyomán esetleg szükségessé váló módosítási igények veendőek figyelembe.

b) *A hibás teljesítés fogalma*

A Ptk.-t e körben módosító 2002. évi XXXVI. törvény kiegészítette a Kódexet az Irányelv által a fogyasztói szerződéseknél megkívánt fogalmi jegyekkel [305.§ (2) bek., 305/A. §].

A bírói gyakorlat nyomán kiegészíthető a hibás teljesítés fogalma a megfelelő használati utasítás nyújtásának elmulasztásával. A Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiuma már 1973-ban úgy foglalt állást, hogy a használati utasítás hibája kihat magára az árura és azt minőségileg hibássá teszi (GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 75/1973. sz. állásfoglalás). Ezt a felfogást a bírói gyakorlat magáévá tette, és következetesen követi.

A Ptk. a szavatossági felelősség alóli mentesülési körülményként jelöli meg azt a tényt, hogy a jogosult a hibát a szerződéskötéskor ismerte. Ez a körülmény azonban magának a hibás teljesítésnek a fogalmához tartozik, s ezért az új Ptk.-ban a definíció körébe vonandó. A fogalmi tisztaságon kívül ez a korrekció azért is szükséges, mert a hiba jogosult általi ismerte a szerződéskötéskor a hibás teljesítés kártérítési szankcionálását is kizárja, nemcsak a kellékszavatossági következményeket.

c) *A kellékszavatossági jogok*

A kellékszavatossági jogoknak az Irányelvben meghatározott rendszere nem tér el lényegesen a Ptk. szavatossági jogainak eredeti rendszerétől. A 2002. évi XXXVI. törvénnyel módosított Ptk. ezért viszonylag koherens rendszert hozott létre az eredeti magyar szabályok és az Irányelv normáinak ötvözésével (306-306/A. §-ok). A bírói gyakorlat nem fogyasztói szerződéseknél már ma is

rugalmasan kezeli a szavatossági jogoknak a Ptk.-ban megállapított sorrendjét (Gf. I. 30 358/1981: BH 1982/522. sz.).

További vizsgálat tárgyát képezi, hogy miként lehetne a hatályosnál [311. § (1) bek.] adekvátabb szabályozást adni a nem dolog szolgáltatására irányuló szerződések hibás teljesítésénél beálló kellékszavatossági jogokra.

A nem dolog szolgáltatására irányuló szerződések hibás teljesítésénél érvényesíthető kellékszavatossági jogok hatályos szabálya [gyakorlatilag egy semmitmondó utaló szabály: 311. § (1) bek.] a bírói gyakorlat számára kevés eligazítást ad. Megvizsgálandó ezért, hogy – a bírói gyakorlat eddigi eredményeit is hasznosítva – miként lehetne ezeket a normákat pontosabbá és részletesebbé tenni, és alkalmassá tenni a munkavégzésre irányuló (mindenekelőtt a vállalkozási) szerződéseknél, valamint a használati kötelmeknél felmerülő kellékszavatossági problémák megoldására is.

Irreverzibilis szolgáltatások esetében a szerződésszegéshez kapcsolódó elállási jog helyett minden esetben az azonnali hatályú felmondási jog kell, hogy megjellessen a jogosultat. A Ptk. ezt a jogszatosság körében kimondja [424. § (2) bek.], de sem a kellékszavatosságnál [311. § (1) bek.], sem a kötelezeti késedelemnél [320. § (1) bek.] nem szól erről a lehetőségről.

d) Igényérvényesítési határidők

Az igényérvényesítési határidőket a 2002. évi XXXVI. törvénnyel módosított Ptk. (307-308/A. §-ok) összhangba hozta az 1999/44/EK irányelvvel. **(Egyetlen fontos korrekció komoly megfontolást érdemel: az irányelv [5. Cikk (1) bek.] megelőszik a fogyasztói szerződéseknél is kétéves záros határidővel. Kérdés ezért, miért szükséges nem tartós használtra rendelet dolog esetében hároméves jogvesztő határidőt szabni, ahogy azt a 308/A. § (2) bekezdése teszi.)** Az új rendelkezések szerint a határidők számítása nem lett egyszerűbb, mint korábban volt. Nem meglepő, hogy a határidők számítása a bírói gyakorlatban még ma sem egészen problémátlan, noha – a korábbi jogalkalmazási gondok megoldása érdekében – az 1977. évi IV. törvény már jócskán változtatott a Ptk. eredeti szabályain. Egészében véve mégis aligha képzelhető el (különösen az Irányelv kötöttségei mellett) ésszerű egyszerűsítés. Ezért a Tematika csupán arra tesz javaslatot, hogy hagyjuk el a hathónapos elévülési időt, és váltsuk fel azt egységesen – a fogyasztói szerződésekben már amúgy is érvényesülő – kétéves határidővel.

A bírói gyakorlat nem alkalmazza a kívánatos szigorral a Ptk.-nak azt a rendelkezését, hogy a szavatossági igények érvényesítésének határideje három évnél hosszabb, ha a „kötelező alkalmassági idő” a három évet meghaladja. Megfontolandó ezért, hogy a szavatossági igény érvényesítésére megállapított jogvesztő határidőknél „a kötelező alkalmassági időt” az adott termék – jogszabályban meghatározott – szakmailag elvárható élettartamának idejeként fogjuk fel.

Megjegyzés: az – egyébként hasznos iránymutatásokat tartalmazó és több vonatkozásban az új Ptk.-ba beépítendő – I. PGED II. pontja *contra legem* tételt tartalmaz akkor, amikor az elévülési jellegű szavatossági időt – annak nyugvása vagy megszakadása esetére – a jogvesztő határidőn túl is meghosszabbítja, ha az elévülési idő újbóli folyása még a jogvesztő határidőn belül megkezdődött.

e) Visszkereseti igény

Az Irányelv átvétele a – 2002. évi XXXVI. törvénnyel módosított – Ptk.-ban a fogyasztói szerződésekhez kapcsolódó szerződéses láncban visszkereseti igény – *diszpozitív norma* keretében történő – konstituálását tette szükségessé (311. §). A Ptk. reformja során az új Kódex megalkotásához a módosított törvény gyakorlati tapasztalatainak értékelése szükséges. Az elemzés keretében figyelembe kell venni azt is, hogy visszkereseti igényt a Ptk. (az 1977. évi IV. törvény óta) a szállítási (385. §) és a vállalkozási (398. §) szerződésnél is ismer, éspedig a szerződés alanyainak esetleges sajátos minőségére tekintet nélkül és minden szerződésszegés estében. Meg kell ezért vizsgálni a kétféle visszkereseti igény egymáshoz való viszonyát és az általánosítás lehetőségét. Megjegyezzük, hogy a bírói gyakorlat – a GK 18. sz. állásfoglaláson túlmenve – a gazdálkodó szervezetek szerződéseinél már eddig is hajlott a távolabbi közreműködőkért való felelősség megállapítására.

f) *Értéknövekedés*

Az új Ptk. szabályozza, hogy miként kell figyelembe venni a kellékszavatossági jogok érvényesítése során a szolgáltatásban bekövetkezett értéknövekedést.

A bírói gyakorlat a kellékszavatossági jogok érvényesítése alapján elért értéknövekedést – helyesen – figyelembe veszi.

2. *Jótállás*

a) *A jótállás elhelyezése a Törvényben*

Az új Ptk. a jótállás szabályait a hibás teljesítés jogkövetkezményei között helyezze el, azzal, hogy jótállás bármely más szerződéses kötelezettség teljesítéséért vállalható.

A jótállás elvben bármely szerződésszegéshez kapcsolódhat a felek megállapodása alapján. Nem vitatható az sem, hogy a jótállás a szerződést biztosító mellékkötelezettségként fogható fel. A gyakorlatban azonban a jótállás (szinte) kizárólag a hibás teljesítés orvoslásának egyik eszköze. Ezért helyesebb volna jelenlegi helyéről (248. §) a hibás teljesítés jogkövetkezményei közé áthelyezni. Utaló szabállyal viszont nyitva lehetne hagyni a lehetőséget a szerződő feleknek arra, hogy jótállást a szerződés egyéb feltételeinek (pl. a teljesítési határidőnek) betartásáért is vállalhassanak.

b) *Az 1999/44/EK irányelv jótállási szabályai*

E szabályokat a 2002. évi XXXVI. törvény beiktatta a Ptk.-ba (248. §), így a reform során csak az új szabályozás tapasztalatai nyomán szükségessé váló módosítási igények veendőek figyelembe.

c) *A jótállási jogviszony alanyai*

Az új Ptk. tegye egyértelművé, hogy a jótállási jogviszony jogosultja – *cessio legis* folytán – az adott szolgáltatás mindenkori jogosultja, kötelezettje pedig – a szerződéses alapjogviszony kötelezettjétől függetlenül – a jogszabályban vagy a jótállási szerződésben (jótállási jegyen) megjelölt személy, rendszerint a végtermék előállítója („termékszavatosság”).

A bírói gyakorlat itt is következetes (Gf. I. 31 942/1980; BH 1982/337. sz.). Helyes mégis, ha az új törvény maga rendezze ezt a problémát.

3. *Jogszatosság*

A jogszatossági szabályokat az új Ptk.-ban a hibás teljesítés általános szabályai közé kell emelni, alkalmassá téve ezeket a normákat a forgalomképes vagyoni értékű jogok átruházására irányuló szerződések hibás teljesítésének orvoslására is.

A jogszatosság szabályai a Ptk.-ban „megrekedtek” az adásvételre vonatkozó normák között (369-370. §-ok). A bírói gyakorlat ezeket a rendelkezéseket már általánosította valamennyi tulajdonátruházó ügyletre. A használati kötelek jogszatossági problémáira a Ptk. csak egy utaló szabályt tartalmaz a bérletnél [424. § (2) bek.]. Helyesebbnek látszik a jogszatosság szabályait – a kellékszavatossághoz hasonlóan – a szerződések általános szabályai között (közelebbről: a hibás teljesítésnél) elhelyezni. A jogszatossági jogok jelenlegi differenciálása a tulajdonátruházó, illetve a használati köteleknél megfelelőnek látszik. E normákat azonban alkalmassá kell tenni a forgalomképes vagyoni értékű jogok hibás teljesítésének szankcionálására is. Ennél a megoldásnál a kellékszavatossági jogok megfelelő adaptációjából érdemes kiindulni.

4. *A kötelezett késedelme*

A 2002. évi XXXVI. törvénnyel módosított Ptk. a **késedelmi kamatláb** meghatározását is a jegybanki alapkamathoz köti (Ptk. 301. §). **A javaslat ezen a megoldáson nem kíván változtatni.** Az uniós tagságunkkal együtt hatályba lépő szabályozás lehetővé teszi az infláció – bármely irányú – rugalmas követését, és összehasonlíthatatlanul jobban illeszkedik a piacgazdaság követelményeihez, mint a hatályos szabályozás.

A 2002. évi XXXVI. törvény beépítette a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó fizetési késedelem leküzdéséről szóló **2000/35/EK irányelvet** is a Ptk.-ba [301/A. §]. Így ez a kötelező feladat is teljesítettnek tekinthető. *Nagy kérdés, hogy ez a szabályozás (amely uniós tagságunkkal együtt lép hatályba) érdemben, tartalmilag megfelelően rendezi-e a késedelmi kamat megállapításának minden nap előforduló, rendkívül fontos problémáját.* (A „gazdálkodó szervezetek” kategóriájának kiiktatása miatt az alanyi kör mindenképpen más módon határozandó meg!)

5. *Kártérítés*

A Koncepció – a nemzetközi kereskedelmi gyakorlatban alkalmazott elvet követve – szigorítja a szerződésszegő fél kártérítési felelősség alóli kimentési lehetőségét. Kimentésre csak az adna lehetőséget, ha a szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a kárt olyan akadály okozta, amely nem volt elhárítható, és a szerződéskötés időpontjában nem kellett az akadállyal számolnia. Az elvben teljes kártérítés korlátjaként – az elmaradt hasznok és a következménykárok megítélésénél – a Koncepció bevezetni javasolja az ésszerű előreláthatóság mércéjét: a kártérítés mértéke nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződésszegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről

mint a szerződés lehetséges következményeiről a szerződéskötéskor tudott vagy tudnia kellett (előreláthatósági klauzula).

a) *Kimentés a szerződésszegésből eredő kártérítési felelősség alól*

Az új Ptk. a szerződésszegésekhez kapcsolódó kártérítési szankciót ne kösse a szerződésszegő fél felróhatóságának feltételéhez. Ennek megfelelően a szerződésszegő fél nem mentheti ki magát azzal, hogy a szerződésszegés elkerülése érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Kimentésre csak az ad lehetőséget, ha a szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a kárt olyan akadály okozta, amely nem volt elhárítható, és a szerződéskötés időpontjában nem kellett az akadállyal számolnia. Ugyanezt a kimentési elvet kell alkalmazni a kötelezett közreműködőjére is. A másik szerződő fél közrehatása a szerződésszegő fél felelősségét arányosan csökkenti.

A javaslat a nemzetközi kereskedelmi gyakorlatban alkalmazott szigorúbb kimentési elvet kívánja meghonosítani a szerződésszegésekhez kapcsolódó kártérítési szankció feltételeként. A vagyoni forgalomban, különösen a kereskedelemben a szerződéses, azaz önkéntes kötelezettségvállalás nemteljesítésének (nem szerződészerű teljesítésének) szankcionálása nem lehet a szerződésszegő fél igyekezetének függvénye. A másik fél kárának megtérítésre tarthat igényt akkor is, ha a szerződésszegő történetesen úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható, egyszerűen azért, mert jogos üzleti várakozásai a szerződésszegés folytán meghiúsultak. A kereskedelmi (üzleti) forgalom keretében kötött szerződések esetében ugyanis a szerződésszegés kárkövetkezményeinek telepítése elsősorban kockázatelosztást és nem valamely egyéni hiba represszióját jelenti. Míg a hagyományos felelősségi értékelés az individuális emberi hibát (*culpát*, vétkességet) szankcionálja, addig a kereskedelem (az üzleti élet) magánjogi szerződéseinek körében az ilyen megközelítés céltalan. Megnehezül, sőt igen gyakran lehetetlenné válik a felróhatóság vizsgálata (különösen kívülállóknak: a szerződő partner, a bíróság számára) már csak azért is, mivel a piaci forgalomban részt vevő jogalanyok szerződésszegései esetében a szerződés bonyolítása során elkövetett magatartások személytelenné válnak.

Egyéb törvények mellett objektív követelményt támaszt a szerződésszegő fél kimentéséhez az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló 1980. évi, Bécsben aláírt ENSZ-Egyezmény (79. cikk), amely 1988. január 1-je óta a magyar jog része.¹⁴ Tartalmilag ugyanezt a kimentési feltételrendszert állítják fel az Európai Alapelvek (Art. 8.108) is.

Megjegyzendő, hogy már az 1970-es évek óta ez a szigorító tendencia figyelhető meg a magyar bírói gyakorlat is, amely a gazdálkodó szervezetek szerződéseinek körében gyakorlatilag csak elháríthatatlan körülmény bizonyítása esetén ismeri el a „felróhatóság hiányát” és az emiatti mentesülést. A kimentés „objektívizálódását” mutatják már 20 évvel ezelőtt is például a következő ítéletek: Gf. II. 30 137/1980: BH 1981/330. sz.; Gf. V. 30 605/1981: BH 1982/524. sz. A javasolt változtatás nem módosítja tehát alapvetően az élő jogot; ellenkezőleg: lényegében a hatályos bírói gyakorlat valóságghú törvényi

¹⁴ Az Egyezményt az 1987. évi 20. sz. tvr. iktatta be a magyar jogrendszerbe.

kifejezése csupán. A javasolt változtatást – természetesen – az egyes szerződésszegések szabályaiban [Ptk. 299. § (1)-(2) bek.; 303. § (1) bek.; 310. §; 312. § (1)-(2) bek.] is keresztül kell vinni.

Mérlegelni kell ugyanakkor, hogy nem csak kereskedelmi szerződések megszegésére vonatkoznak ezek a kártérítési szabályok, hanem más jellegű (**pl. orvosi megbízási stb.**) szerződésekre is. Ezekre az esetekre a felróhatósági elv mint a kimentés mércéje fenntartandó. Amennyiben az **egyedi munkaszerződés** szabályozása az új Kódexbe kerül, a kártérítési felelősségi helyzet sajátosságai megfelelően honorálandók.

Megjegyzés: a károsult közrehatásának kármegosztásra vezető következményét, illetve a kárenyhítési kötelezettség ősi elvét a modern modelltörvények (Európai Alapelvek Art. 9.504, 9.505, UNIDROIT Alapelvek Art. 7.4.7, 7.4.8) is alkalmazzák.

b) A kártérítés határai

ba) Elvi kiindulópontként a szerződésszegésből eredő teljes kár megtérítendő. Az elmaradt hasznok és következménykárok mértékének korlátjaként azonban be kell vezetni az ésszerű előreláthatóság mércéjét. Ennek értelmében a kártérítés mértéke nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződésszegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződés lehetséges következményeiről a szerződéskötéskor tudott vagy tudnia kellett.

Ez a javaslat szintén a nemzetközi kereskedelmi jog elfogadott elvét akarja meghonosítani a szerződéses kártérítési jog körében. Ezt az elvet fogadja el a Bécsi Vételi Egyezmény (74. cikk) és az Európai Alapelvek [Art. 9.503, kivételként a teljes kártérítés (Art. 9.502) elve alól], továbbá az UNIDROIT Alapelvek [Art. 7.4.4, kivételként a teljes kártérítés (Art. 7.402) elve alól] is. Alkalmazzák az előreláthatósági klauzulát egyes nemzeti magánjogokban is (mindenekelőtt a *common law*-ban, amelyben az elvet – a *Code civil*-re [1150. Cikk] is döntően ható – Pothier javaslata alapján alakították ki). Az előreláthatóságnak a szerződésszegési kártérítési jogban nincs köze a felelősségben betöltött eredeti szerepéhez (előre kellett volna látnia, tehát felróható), hanem objektivizált mértékké vált: a károkozó (ha felel), addig az összegig felel, amely a szerződéskötéskor megközelítően előrelátható volt. A gondolat elvi tartalma az, hogy a felek a szerződéskötéssel különös kötelezettséget vesznek magukra, amelyek túlmennek azon a mértéken, amelyet a törvény mindenkitől megkíván. Szerződéses jogviszony fennállása esetén tehát mindkét fél érdekében áll a szerződéssel magukra vett különös kockázatot az előreláthatóság és így a kalkulálhatóság határain belül tartani. A szerződésszegés esetén a *jogosultnál elmaradt haszon és az ún. következménykárok mértékének behatárolásánál* az előreláthatósági elv a legjobb zsinórmérték. A magyar bírói gyakorlat jelenleg gyakran kerül nehéz helyzetbe az ilyen jellegű károk mértékének meghatározásánál, s rendszerint az okozatossági lánc megszakítása segít a megoldás megtalálásában. Még inkább hajlanak a bírói ítéletek arra, hogy egyszerűen bizonyítottság hiányában utasítsák el a szerződésszegő féllel szemben támasztott túlzott kárigényt.

A károsultat terheli a bizonyítás azzal kapcsolatban, hogy milyen kár (a kár mely része) volt a szerződésszegő fél számára előre látható.

A bizonyítási tehernek a károsultra telepítése azon az alapvető megfontoláson alapul, hogy az előrelátható kár a kárnak mint a felelősség előfeltételének eleme, és nem a kimentés körébe tartozó elem. Ezt a megoldást támasztja alá az előreláthatósági klauzula alap gondolata: a későbbi szerződésszegő félnek a szerződéskötéskor ismernie kell a szerződésből rá háruló kockázatot. Márpedig ezzel a helyes jogpolitikai kiindulóponttal ellentétes volna egy olyan vélelem felállítása, hogy a szerződésszegő fél a szerződéskötéskor az egész bizonyított kárral számolt, vagy hogy azzal legalábbis számolnia kellett. Ellenkezőleg: csak a károsult által bizonyítottan ebbe a körbe tartozó károk kockázatának szerződéses vállalását lehet a károkozó terhére róni. Az előreláthatósági klauzulát nem tekintjük tehát kivételes szabálynak, hanem a felelősségalapító tényezőket magában foglaló általános szabály részének, ugyanúgy, mint magát a szerződésszegést, a kárt és a kettő közötti okozati összefüggést. Az előreláthatósági klauzula céljának megvalósulása is ezt a megoldást kívánja. Ahhoz ugyanis, hogy a későbbi szerződésszegő fél a szerződés megkötésekor megalapozottan és tudatosan tudjon a kockázatvállalás kérdésében mérlegelni, a későbbi károsultnak kell őt megfelelő tény-ismeretbeli helyzetbe hozni. A későbbi károsultnak kell végül is – megfelelő tájékoztatás formájában – gondoskodnia arról, hogy szerződő partnere a várható károk kockázatának minél pontosabb ismeretében tudjon dönteni a kockázat vállalása kérdésében, ugyanúgy, mint a kockázatvállalás ellenértéke tekintetében.

bb) A szerződésszegésből eredő kár részét képezi az adott helyzetben általában elvárható módon megkötött fedezeti ügylet ára és az eredeti szerződéses ár közötti különbség. Fedezeti ügylet hiányában a jogosult követelheti a szerződéses ár és a szerződés megszűnésének napján érvényes ár közötti különbséget.

A javaslat az állandó választottbírói gyakorlatot, valamint az Európai Alapelvek (Art. 9.506, 9.507) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 7.4.5, 7.4.6) szabályát követi.

bc) Az új Ptk. kifejezetten korlátozza a hibás teljesítésből eredő kártérítési igény mértékét a szavatossági jogokkal nem reparálható – és ezért a szavatossági határidők lejártá után, az általános elévülési időn belül érvényesíthető – „következménykárokra”.

Ezt az elvet a gazdasági szerződésekre a Legfelsőbb Bíróság GK 41. sz. állásfoglalása meghonosítani szándékolta. Ennek a szabálynak az elfogadásával a jogosultat ösztönözni lehetne arra, hogy kellékszavatossági igényét az erre nyitva álló határidőkön belül érvényesítse. Egyidejűleg mentesíteni lehetne kötelezettet az alól a kötelezettség alól, hogy kártérítés formájában is álljon készenlétben a szavatossági jogok keretében reparálandó szerződésszegési következményekért. További indokot szolgáltatna e megoldásra, ha – a fenti javaslatot elfogadva – az új Ptk. a kontraktuális kártérítési igény feltételeit objektív alpra helyezné, vagyis – a felelősség alóli kimentés szempontjából – a kellékszavatossági igénnyel közös nevezőre hozná. A hatályos jog szerint ugyanis azzal is lehet érvelni a szavatossági igény („tapadó károk”) kártérítés formájában (az általános elévülési időn belül) történő érvényesíthetőségének megengedése mellett, hogy a jogosult helyzete a kártérítési igény

érvényesítésénél – a kötelezett könnyebb kimentési lehetősége folytán – terhesebbé válik. Ez az érv a kontraktuális kártérítési igény objektív alapra helyezése esetén elesne.

c) *A szerződésszegésből eredő és a szerződésen kívül okozott kártérítési felelősség viszonya*

A szerződésszegésért fennálló (kontraktuális) kárfelelősség – a kimentés eltérő feltételeire tekintettel – az új Ptk.-ban elválik a szerződésen kívüli (deliktuális) kárfelelősségtől. A két kártérítési jogi terület alapvetően egységes marad ugyanakkor a kártérítés módja és mértéke tekintetében: a kár megtérítésére vonatkozó szabályok – az előreláthatósági elv részben eltérő körben történő érvényesülését leszámítva – az új Ptk.-ban is azonosak lesznek a szerződésszegéssel és szerződésen kívül okozott károk esetében. Ezért ebben a körben fenn lehet tartani az utalási technikát: a kártérítés módjára és mértékére vonatkozó szabályokat az új Ptk. is a deliktuális kárfelelősség szabályai körében helyezné el, s ezekre utalna a törvény a kontraktuális kárfelelősség normái között, ugyanúgy, mint a hatályos Ptk. 318. § (1) bek.

A hatályos Ptk.egységesen állapítja meg a deliktuális és kontraktuális kártérítési felelősség általános (felróhatósághoz kötött) szabályát, és alapvetően egységesen kezeli a részletproblémákat is. Mindössze néhány különbség van a két terület között. Ilyennek számít mindenekelőtt, hogy a kártérítés mértékének méltányosságból történő enyhítésére [339. § (2) bek.] a szerződésszegéssel okozott károk körében nincs lehetőség [318. § (1) bek.]. Némi eltérés van továbbá az elévülési idők tekintetében [360. § (4) bek.], a megbízott károkozásánál (350.§) és néhány szerződéstípusnak – elsősorban a teljesítési segédért fennálló – felelősségi normáinál. A javaslat – a felelősség feltételrendszerében, nevezetesen a kimentés tekintetében – elvi alapon szét kívánja választani a két kártérítési területet. Ez a megoldás azzal a technikai következménnyel jár, hogy a két kárfelelősségi területet összekapcsoló utaló szabály csak a kártérítés módjára és mértékére vonatkozhat, és e körben is több kivételt kell figyelembe vennie, mint a hatályos 318.§ (1) bek.-ben.

6. *A szerződésszegés közös szabályai*

a) *A közös szabályok elhelyezése*

A szerződésszegés közös szabályait célszerűnek látszik a szerződésszegések szabályainak élére helyezni.

A szerződésszegés közös szabályai kettős szerepet játszanak: e normák szerint ítélandók meg a külön nem nevesített szerződésszegések, és ezek a rendelkezések alkalmazandók a nevesített szerződésszegésekre is akkor, ha az illető szerződésszegés külön szabályai nem adnak eltérő szabályozást. Mindkét szerep világosabban jut kifejeződésre, ha a közös szabályok a fejezet élére kerülve megelőzik a nevesített szerződésszegések speciális normáit.

b) *A felelősség kizárása és korlátozása*

A felelősség kizárása és korlátozása – a fogyasztói szerződéseket kivéve – megengedett. A jelenlegi megszorításokat tehát e tekintetben meg kell szüntetni.

A szerződésszegésre vonatkozó valamennyi szabályt – a fogyasztói szerződések körén kívül diszpozitívnek kell tekinteni. Ez a megoldás felel meg a piaci verseny követelményeinek. Ezért a felelősség kizárására vagy korlátozására vonatkozó jelenlegi megszorításokat (314. §) hatályon kívül kell helyezni.

Tipikus konfliktushelyzetekre amúgy is van garanciális jogvédelem. Ez a helyzet az általános szerződési feltételek tisztességtelen kikötéseinél, ahol a tartalmi kontroll kellő beavatkozási lehetőséget biztosít. S ez a helyzet más kirívó esetekben (pl. életet, testi épséget, egészséget megkárosító szerződésszegésért való felelősség szerződéses korlátozása vagy kizárása esetében) is. Ezekben az esetekben ugyanis egyrészt a legtöbb esetben a termékfelelősségi szabályok (1993. évi X. törvény) megfelelő védelmet nyújtanak, másrészt a tilos, illetve a jóerkölcsbe ütköző szerződésekre vonatkozó semmisségi szankció [200. § (2) bek.] betölti a jelenlegi 314. §-ban megállapított jogkövetkezmények szerepét. Megjegyzendő, hogy az itt javasolttal tartalmilag teljesen egyezik az Európai Alapelvek (Art. 8.109) és igen hasonló az UNIDROIT Alapelvek (Art. 7.1.6) megoldása is.

c) *Közreműködői felelősség*

Az új Ptk. a teljesítési segédre vonatkozó felelősséget kiterjeszti a kötelezett valamennyi közreműködőjére. Ezzel együtt intézményesen biztosítani kell a szerződésszegésért helytálló személy visszkereseti jogát.

A kereskedelmi (üzleti) forgalomban, különösen a komplex nagyberuházásokra irányuló vállalkozási szerződések körében a szerződéses célkitűzések szerződéses láncolatában valósulnak meg. A Ptk. 315. §-a a kötelezett (a jogosult) közvetlen teljesítési segédjéért megállapítja a felelősséget. Célszerű ezt kiterjeszteni a kötelezettel közvetlen szerződéses viszonyban nem álló, a szerződési láncolat további pozícióban levő kötelezettek magatartásáért is. Egy ilyen széles értelemben megállapított felelősség a közreműködőért elengedhetlenné teszi a kötelezett(ek) visszkereseti igényének biztosítását.

d) *A kötelező igényérvényesítés megszüntetése*

A piacgazdaság követelményei között az igényérvényesítés kötelezővé tétele meghaladott és ezért megszüntetendő.

A Ptk. 318. § (2) és (3) bekezdése – a szerződéses ellenszolgáltatás állami költségvetésből történő fizetése esetén – igényérvényesítési kötelezettséget ír

elő. Az igényérvényesítési kötelezettség előírása túlhaladott eszköz. A költségvetési fegyelmet nem magánjogi eszközökkel kell biztosítani.

X. Engedményezés

1. Az engedményezés fogalmi kereteinek tágítása

Az engedményezés fogalmi kereteit alkalmassá kell tenni a kereskedelmi (üzleti) forgalomban megjelent új jelenségek, illetve gazdasági funkciók kielégítésére.

A kereskedelmi (üzleti) forgalom igényei az engedményezést a Ptk. eredeti modelljén több vonatkozásban túlmutató célokra kívánják felhasználni. Az új Ptk.-nak meg kell felelnie ezeknek az elvárásoknak. A javaslat a fogalmi bővítést ennek megfelelően képzeli el, s az alábbiakban néhány összefüggésben konkretizálja is. A szabályozásnál figyelembe lehet venni az UNCITRAL 2001. évi New York-i Egyezményét.

2. Faktoring

Az engedményezés szabályait az új Ptk.-ban alkalmassá kell tenni a követelés-vásárlás (faktoring) jogi feltételeinek kielégítésére.

Az üzleti gyakorlatban elterjedt faktoring-szerződéseket a bírói gyakorlat – e szerződések jellegadó eleme alapján – engedményezésként fogja fel: A faktoring-szerződés leggyakoribb válfaja valamely jövőben esedékessé váló követelés átruházását, megvásárlását jelenti, s ez a Ptk. 328. §-ában szabályozott engedményezésnek felel meg (Gf. I. 32 886/1997: BH 1999/77. sz.). Ez a felfogás alapvetően annak ellenére helyes, hogy a faktoring-szerződések gyakran egyes szerződések, amelyek az engedményezési elemen kívül más szolgáltatásokat (számlavezetést, követelés behajtására irányuló megbízást stb.) is tartalmaznak.

A Ptk.-ban a jogalkotó az engedményezés hatályos szabályainak megalkotásánál – érthetően – nem ezt az engedményezési modellt tartotta szem előtt, és ezért ezek a szabályok nincsenek figyelemmel a követelés-vásárlás sajátos többtelemeire. Ezért az új Ptk.-ban az engedményezés szabályait ki kell egészíteni, illetve a követelésvásárlási szerződésekre kivételeket kell felvenni. Ehhez mintául szolgálhat a nemzetközi faktoring-ügyletekre vonatkozó Ottawai Egyezmény, amelyet a magyar jog is törvényileg (1997. évi LXXXV. tv.) szabályai közé iktatott.

[Megjegyzés: a Ptk. 328. § (3) bekezdése olyan látszatot kelt, mintha az engedményezésnek a kötelezett értesítése érvényességi feltétele volna. A bírói gyakorlat – helyesen – ezt nem így fogja fel. A törvényszöveg ilyen értelemben pontosítandó.]

3. Jövőbeli követelés engedményezése

Tisztázandó az új Ptk.-ban, hogy engedményezhető-e jövőbeni követelés, s ha igen, milyen jogi feltételek mellett.

A Ptk. 328. § (2) bekezdése szerint nem lehet engedményezni – a jogosult személyéhez kötött követeléseken kívül – azokat a követeléseket, amelyek engedményezését jogszabály kizárja. A Ptk. tehát nem foglal állást abban a kérdésben, hogy – már vagy még – nemlétező vagy jövőbeli követelések engedményezhetők-e vagy sem. A Kúria gyakorlata nagyvonalú volt, érvényesnek ismerte el jövőbeli, sőt kifejezetten még létre sem jött követelések engedményezését is (I.G. 153/1902. sz.; P.K. V 2201/1933. sz.). A Legfelsőbb Bíróság inkább megszorító gyakorlatot folytat. Ismételten kimondta, hogy nemlétező vagy még létre nem jött követelés érvényesen nem engedményezhető (Gf. I. 32 365/1994: BH 1996/379. sz.; Fpkf. VI. 32 798/1994: BH 1996/380. sz.¹⁵). A kommentárok nem ilyen szigorúak: „Engedményezhető a jövőben lejáró és a feltételhez kötött követelés is. ... Nem akadályozza az engedményezést az sem, hogy az engedményező követelését már perrel érvényesítette.”¹⁶

Az itt vázolt gyakorlati bizonytalanságok indokolják a javaslatot: törvényi állásfoglalás szükséges ezekben a kérdésekben. A jövőbeli követelések engedményezését a francia, a német, az olasz, az osztrák és a svájci jog egyaránt ismeri.

Megjegyzés: a bírói gyakorlat más szempontból meglehetősen rugalmasan tágította az engedményezhető jogok körét, így pl. elismeri – vállalkozási- vagy lízingszerződéshez kapcsolva – a szavatossági vagy jótállási igény engedményezését, noha ilyenkor is „jövőbeli követelés” átruházására kerül sor (Gf. VII. 30 628/1979: BH 1981/412. sz., Gellért/Benedek: i.m. 884-885. o.).

4. Szerződésengedményezés

Az engedményezés és a tartozásátvállalás intézményeit kombináló szerződésengedményezés jogi feltételeire az új Ptk.-ban megfelelő szabályokat kell alkotni.

Az üzleti gyakorlatban gyakran előfordul, hogy nemcsak egy követelés, hanem – a szerződő partner közreműködésével – az egész szerződéses pozíció harmadik személy részére történő átengedésére kerül sor: szerződésengedményezés. Ilyen esetben kombinálódnak az engedményezés és a tartozásátvállalás szabályai. (A probléma megjelenik pl. a Pfv. I. 23 200/1995: BH 1996/422. sz. ítéletben.)

A legtöbb esetben a hatályos szabályok kielégítő megoldást adnak; megfontolandó mégis, hogy mely pontokon kell az engedményezés, illetve a tartozásátvállalás szabályait kiegészíteni annak érdekében, hogy a szerződésengedményezés jogi feltételei teljesen adottak legyenek.

A holland Ptk. (Art. 6-159) és az olasz Codice civile (Art. 1406-1410), valamint az Európai Alapelvek (III., Art. 12:201) rendelkezik a szerződésengedményezésről.

¹⁵ V. ö.: *Lajer Zsolt*: A jövőbeni követelések engedményezése mint hitelbiztosíték. Magyar Jog XLIV(1997) 19-25. o.

¹⁶ *Gellért/Benedek*: A Polgári Törvénykönyv Magyarázata, KJK 1998. 883. o.

5. *Biztosítéki (fiduciárius) engedményezés*

Az új Ptk.-ban az engedményezést alkalmassá kell tenni arra az esetre is, amikor a jogosultság átengedése biztosítékkal szolgál.

Az üzleti életben az engedményezést hitelbiztosítékként is felhasználják (l. pl. Gfv. X. 31 608/1999: BH 2001/489. sz. ítéletben). Ilyen esetben több kérdés nyitott a hatályos szabályozás hiányosságai következtében: mi legyen a jogosultság átszállásának időpontja, mi a sorsa a kötelezettségeknek stb. Megjegyzendő, hogy a biztosítéki engedményezés szabályozása szorosan kapcsolódik a felszámolási- és csődjoghoz.¹⁷ A biztosítéki engedményezés szoros kapcsolatban áll a bizalmi (fiduciárius) tulajdon másik formájával a bizalmi vagyonkezeléssel. Ezért a két intézmény rendezését egységben kell kezelni.

XI. *A szerződés felmondása*

Diszpozitív jelleggel mondja ki az új Ptk., hogy – amennyiben az adott szerződéstípus külön szabályai másként nem rendelkeznek – a tartós jogviszonyt létrehozó határozatlan időre kötött szerződést megfelelő felmondási határidő alkalmazásával bármelyik fél felmondhatja.

A nevesített szerződéstípusok többsége ma is tartalmaz felmondási lehetőséget a határozatlan időre kötött és tartós jogviszonyt eredményező szerződéseknél. A javaslat – különös tekintettel az atipikus és ezért az új Ptk.-ban sem szabályozható szerződésekre – az általános szabályok között kíván felmondási lehetőséget biztosítani az ilyen jellegű szerződéseknél. A javaslat ugyanis abból a megfontolásból indul ki, hogy – amint ezt az eddigi bírói gyakorlat is tanúsítja – a határozatlan időre kötött tartós jogviszonyt létrehozó szerződések sem köthetnek örökre a feleket; az ilyen szerződések egyoldalú megszüntetésére (azaz felmondására) is megfelelő jogi lehetőséget kell biztosítani. A felmondás feltételeit a törvényben rugalmasan, a bírói gyakorlat számára kellő szabadságot biztosítva célszerű meghatározni. Helyesnek látszik ezért – jogvita esetére – a bíró egyedi mérlegelésére bízni a jogviszony tartósságának megállapítását éppúgy, mint az adott esetben megfelelőnek tekinthető felmondási határidő meghatározását. A nevesített szerződéstípusok külön szabályai – ha ez szükségesnek látszik – kizárhatják a felmondási jogot, és – a hatályos szabályokhoz hasonlóan – speciális felmondási határidőket is megállapíthatnak. A diszpozitív jelleg lehetővé teszi a felek számára, hogy a szerződésben a felmondási jogot kizárják.

XII. *Határidők számítása*

A szerződési jogban szerepet játszó határidők számítására vonatkozó szabályokat (szükséghez képest megújított, a mai követelményekhez igazodó formában) az új Ptk.-ban a szerződések általános szabályainak végén kellene elhelyezni.

¹⁷ V.ö. Leszkoven László: A fiduciárius engedményezés jogi természetéről. Gazdaság és jog X(2002) 3. sz. 13-17. o.

A szerződési határidők számos probléma megoldásánál (így pl. a szerződés megkötésénél, teljesítésénél, a jogvesztő és elévülési határidők számításánál stb.) szerepet játszanak. Helyesebb ezért a határidők számítására vonatkozó szabályokat a Ptké. I.-ből (3-4. §-ok) a kötelmi jog általános szabályai között elhelyezni. Az esetleg szükségessé váló korszerűsítéshez és pontosításhoz ötletek nyerhetők az Európai Alapelvek (Art. 1.304) idevágó rendelkezéséből.

Harmadik Rész: Egyes szerződéstípusok

A Koncepció szerint a legtöbb szerződéstípus különös szabályai korszerűsítésre szorulnak. Ezt kívánja mindenképp az a szempont, hogy a kereskedelmi (üzleti) forgalom szerződési jogi igényeinek kielégítése jórészt e szabályok segítségével történhet meg. Egyes nevesített szerződéstípusok hagyományosan a kereskedelmi (üzleti) forgalomban játszanak kizárólag (vagy elsősorban) szerepet, alanyaik vállalatok, bankok és egyéb – az üzleti életben professzionális módon részt vevő – kereskedelmi jogalanyok. Ezek közül a szerződéstípusok közül egyesek szerepelnek ugyan a hatályos Ptk.-ban is, de szabályaik nem alkalmasak (nem elegendők) az üzleti élet követelményének kielégítésére; s ezért modernizálásra szorulnak. Más kereskedelmi jogi szerződések nem is jelennek meg a hatályos Ptk.-ban. Ezeket – megfelelő korszerű szabályokkal – be kell építeni az új Kódexbe. A szerződéstípusok sorrendjének meghatározásánál a Koncepció a szerződéstípusok gazdasági jelentőségéből indul ki, és e fő rendező elv mellett veszi figyelembe a *dare, facere, praestare* szolgáltatások szerinti diszciplináris csoportosítást.

I. A „kereskedelmi jogi” szerződéstípusok szabályainak kiépítése, illetve korszerűsítése

A legtöbb szerződéstípus különös szabályai korszerűsítésre szorulnak. Ezt kívánja mindenképp az a szempont, hogy **a kereskedelmi (üzleti) forgalom szerződési jogi igényeinek kielégítése** jórészt e szabályok segítségével történhet meg.

Egyes nevesített szerződéstípusok hagyományosan a kereskedelmi (üzleti) forgalomban játszanak kizárólag (vagy elsősorban) szerepet, alanyaik vállalatok, bankok és egyéb – az üzleti életben professzionális módon részt vevő – kereskedelmi jogalanyok. Ezek közül a szerződéstípusok közül egyesek szerepelnek ugyan a hatályos Ptk.-ban is, de szabályaik nem alkalmasak (nem elegendők) az üzleti élet követelményének kielégítésére; ebben az értelemben tehát változtatásra szorulnak. Más kereskedelmi jogi szerződések nem is jelennek meg a hatályos Ptk.-ban. Ezeket – megfelelő korszerű szabályokkal – be kell építeni az új Kódexbe. Közelebbről ez a következőket jelenti.

1. Szabályozni kell

- **a megbízási szerződés körében a kereskedelmi képviselői szerződést,** amelynek szabályait a 96/653/EGK irányelv alapján az önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló 2000. évi CXVII. törvény tartalmazza (a német HGB-ben: 84. és köv. §-ok).

- ugyancsak a **megbízási szerződés körében a kereskedelmi ügynöki szerződést**
Ehhez mintául szolgálhatnak a modernizált kereskedelmi kódexek (pl. a német HGB: 93. és köv. §-ok) vagy a svájci OR (412-418. cikkelyek).
Megjegyzés: A német jogban a két ügynöki forma elhatárolási ismérve az, hogy míg a kereskedelmi ügynök eseti ügyletekre kapja a megbízást, addig a (nem alkalmazott) kereskedelmi képviselő (Handelsvertreter) a „vállalkozónak” minősülő megbízótól nem alkalmanként, hanem ügyletek meghatározatlan számára kap megbízást közvetítésre és ügyletkötésre.
- a BGB külön nevesíti az **értékpapír-átruházásra** irányuló **megbízási szerződést**, a visszterhes megbízás sajátos eseteként: 676. §.
- megvizsgálandó, hogy szükségesek-e sajátos szabályok az **orvosi megbízásra**.
- **a letét különös nemeként a raktározási szerződést**
Ehhez is megfelelő példa lehet a svájci OR (482-486. cikkelyek) vagy a német HGB (467-475h §§).

2. Korszerűsíteni kell

- **a bizományi szerződés szabályait**, alkalmassá téve azokat az üzleti életben alkalmazott bizományi ügyletek jogi rendezésére.
Ehhez is példa lehet a svájci OR (425-439. cikkelyek) vagy a német HGB (383-406. §-ok).
- **a fuvarozási szerződés** szabályait, figyelemmel a Ptk. óta bekövetkezett változások (a nemzetközi fuvarozási egyezményekben már évtizedek óta jelen lévő) kódexbe illően általánosítható következményeire, pl. az ún. multimodális fuvarozás követelményeire, a fuvarozáshoz kapcsolódó raktározás igényeire, a fuvarozót biztosító zálogjogra stb.¹⁸ Minta lehet a közelmúltban modernizált HGB-fuvarjog (407-452d §§). Eldöntendő, hogy az új Ptk. a személy-szállításra vonatkozó szerződést fuvarozásnak tekinti-e („személyfuvarozás”), vagy fenntartja a hatályos megoldást, amely szerint e tevékenység jogi rendezése a vállalkozási szerződésre vonatkozó rendelkezések szerint alakul [Ptk. 506. § (3) bek.].¹⁹ Megfontolást igényel a fuvarozási szerződések kétszintű (törvényi és kormányrendeleti) szabályozásának megszüntetése. Az új Ptk.-ban is csak megfelelően általánosított normákat lehet megfogalmazni a valamennyi fuvarozási szerződés-fajtára illő szabályok rendszerbe foglalásával. Ez szükségessé teheti egyes fuvarozási nemeknél a második normatív szint fenntartását. E kérdés eldöntésénél mégis abból kell kiindulni, hogy az új Ptk. – az egyes szerződéstípusok jogi rendezésénél is – nagyobb teret kíván biztosítani a felek autonómiájának, a szerződési szabadságnak. Ezért egy második normatív szint fenntartása alapos átgondolást igényel.
- ugyanez mondható a **szállítványozási szerződés** szabályainak korszerűsítésére is, különös tekintettel a szállítványozó – vállalkozási típusú, a fuvarozóhoz hasonló – felelősségére (HGB 453-466.§§). (A

¹⁸ L. részletesen *Nagy István*nak az Igazságügyi Minisztérium megbízása alapján készült „A fuvarozási és szállítványozási szerződések szabályainak módosítása az új Polgári Törvénykönyvben” c. tanulmányát.

¹⁹ L. *Nagy István*: i.m. 7. o.; továbbá *Patassy Benedek*nek az Igazságügyi Minisztérium megbízása alapján készült „A vállalkozási szerződés és altípusai a Polgári Törvénykönyvben” c. tanulmányával (14 skk. o.).

szállítványozási szerződés önálló szerződéstípusként történő szabályozása annak ellenére indokolt, hogy a gyakorlatban – a korábbinál is jóval nagyobb mértékben – összefonódik a fuvarozási és szállítványozási tevékenység.)

II. A bank- és hitelviszonyok szerződési jogának korszerűsítése

A Tematika – e tekintetben is fenntartva a Ptk. tipizálási elveit – nem alanyok szerint rendezi a nevesített szerződéseket. Ennek ellenére figyelembe veszi, hogy bankok közreműködésével sajátos szerződési viszonyok jönnek létre, és e viszonyok szabályainak az új Ptk.-ban történő rendezését alaposan meg kell fontolni.

a) Az EK két sajátos **banki megbízási szerződés** jogi keretét adta meg két irányelvben: 97/5/EK (97, L 43, 25) irányelv a nemzetközi átutalásokról és 98/26/EK (98, L 166, 45) irányelv a fizetésbiztosítási szerződésről. Megvizsgálandó, hogy ezek átvétele során mi kerülhet a Ptk.-ba.

Megjegyzés: a német jogban mindkét irányelvet – megfelelő általánosítással – a BGB-be ültették át az ún. visszterhes megbízási szerződések körében. Hasonló szabályok a svájci OR-ben: 407-411. cikkelyek.

b) **A bankátutalási szerződések** általános szabályai a Ptk.-ban megadhatók. Ezt a módszert alkalmazza pl. a BGB is, a visszterhes megbízási szerződés sajátos eseteként (676a-676e §§).

c) **Az átutalási betétszámla-szerződés** (giro-szerződés) szintén beilleszthető a Ptk.-ba. Így történt ez pl. a BGB-ben is, a visszterhes megbízási szerződés sajátos eseteként (676f-676g §§).

d) **A bankkártya-szerződések** néhány elvi szabálya ugyancsak elhelyezhető a Ptk.-ban.

Megjegyzés: Az EK e körben is adott irányelvi szabályozást: 97/7/EK (97, L 144, 19) irányelv 9. cikk [vö. a Bizottság 97/489/EK (97, L 208, 52) Ajánlásának 6. cikkével]. Ezeket a közösségi szabályokat a német jogban ugyancsak a BGB-ben helyezték el: 676h §.

e) **A hitel- és kölcsönszerződés szabályai** körében

- a **fogyasztói hitelszerződésre** vonatkozó 90/88/EGK irányelvvel módosított 87/102/EGK irányelvet átvevő normák polgári jogi jellegű szabályai közül itt kell elhelyezni azokat a rendelkezéseket, amelyek nem általánosabb jellegűek. Ez utóbbiak (pl. a tájékoztatási kötelezettségre vonatkozó előírás) a szerződések általános szabályai között kapnak helyet. Megjegyzés: a szóban forgó Irányelv magyar jogba történő átvétele két törvényben történt: a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvényben (7. §) és a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvényben (212-214. §-ok). Az Irányelvet egyébként 1998-ban újra módosították.

- az 525. § (1) bekezdés a) pontja pontosítandó: az adós más olyan szerződésszegése esetén, amelyet a szerződésben a felek súlyos szerződésszegésnek minősítenek.

- az 527. § (2) bekezdésében a norma diszpozitív jellegét külön is célszerű volna tükröztetni.

f) Noha funkcióját tekintve biztosítéki jellegű ügylet, e körben kell meggondolni, hogy szabályozható-e az okmányos meghitelezés (**akkreditív**) a Kódex szintjén.

- g) **A bankszámla- és betétszerződések szabályai** körében
- a bankszámlaszerződés fogalmát összhangba kell hozni a hatályos pénzügyi szabályokban megjelenő jegyekkel.
 - folyószámla-szerződésnek a banki gyakorlat azt a számlát tekinti, amelyen a megbízó pénzfogalma bonyolódik. Ezzel a gyakorlattal kell összhangba hozni a Ptk. 531. §-ában adott meghatározást.
- h) **A takarékbetét-szerződés garanciális szabályait** (amelyek jelenleg a többször módosított 1989. évi 2. sz. tvr.-ben és annak ugyancsak többször módosított végrehajtási törvényében találhatók) célszerű volna beépíteni az új Ptk.-ba.
- i) Az **utalványozás** szabályait is a legcélszerűbb a pénzkötelmek körében újraalkotni és elhelyezni. Például vehető a svájci OR (466-471. cikkelyek).
Megjegyzés: A Kt.-nek a kereskedelmi utalványokra vonatkozó szabályai (291-298.§-ok) még formailag hatályban vannak.

III. A biztosítási szerződési jog reformjának Tematikája

1. A biztosítási szerződési jog helye

A biztosítási szerződési jog a magánjogi Kódexben kerüljön szabályozásra. Nem támogatható az a nézet, hogy egy külön biztosítási kódex jöjjön létre, amely magába foglalná a biztosítási jogviszonyokra vonatkozó magánjogi és közjogi rendelkezéseket egyaránt.

a) A biztosítási jog átfogó reformja szükséges, mert a szabályozás nem követte a biztosítás területén az elmúlt két évtizedben bekövetkezett rendkívüli változásokat. A hagyományos biztosítási szerződési jog kereteit szétfeszítő új biztosítási termékek, szolgáltatások tekintetében a hatályos szerződési jogi szabályozás igen hiányosnak, hézagosnak minősíthető.

Következésképpen külön kell választania közjogi és magánjogi szabályokat és ennek során a biztosítási tevékenységről szóló 1995. évi XCVI. törvényből (Bit.) a polgári jogi tartalmú szabályokat ki kell emelni és ezeket az új törvényben kell elhelyezni. Ide tartozik mindenekelőtt a *biztosításközvetítéssel* kapcsolatos szabályozás „átemelése” a Ptk.-ban, és a Bit., valamint a Ptk. között összhangot kell teremteni a biztosító képviselőjére vonatkozó szabályokkal. Világossá kell tenni, hogy az *állományátruházás* dogmatikailag nem *tartozásátvállalás*, viszont a biztosítottat ilyenkor megillető rendkívüli felmondási jogot a Bit.-ből a Ptk.-ba kell áttenni.

b) Az új Kódexnek a lehető legszélesebb körben kell egységbe foglalnia a *biztosítási szerződési jog* normáit. A Bit. az említetteken túl magánjogi jellegű normákat tartalmaz a biztosítási szerződés minimális feltételeiről, a biztosítót a szerződő fél irányában terhelő tájékoztatási kötelezettségről, valamint a jogvédelmi biztosítás különleges szabályairól szóló rendelkezések tekintetében. A biztosítási törvényen kívül ugyanakkor más közjogi jogszabályokban is fellelhetők magánjogi szabályok. Az új Ptk. megalkotása során következetesen meg kell valósítani, hogy az egyes, a biztosítási magánjogba tartozó rendelkezések kikerüljenek a közjogi normák sorából.

2. Kereskedelmi típusú szerződés

Az új Ptk.-ban a biztosítási szerződést a kereskedelmi szerződéstípusokra kell modellezni, közjogi korlátok a szerződések joganyagában csak annyiban épüljenek be, amennyiben azokat a fogyasztóvédelem szempontjai indokolják.

a) A biztosítási szerződés klasszikusan kereskedelmi szerződés, sőt az egyik legradicionalisabb kereskedelmi szerződés, ezért nyilvánvaló, hogy a fejezet szabályait a kereskedelmi típusú ügyletekre kell modellezni. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a fejezetben megfelelően érvényesülnie kell a szerződési alapelveknek, így a *szerződési szabadság* elvének, a *diszpozitivitás* követelményének és mindazoknak a szabályoknak, amelyek a jogviszony *üzleti, kereskedelmi* jellegét kifejezik és garantálják.

b) A szerződési szabadság biztosítása érdekében ki kell iktatni az egész fejezetre vonatkozó *egyoldalú kógenáciát* kimondó szabályt. Nem kétséges, hogy a biztosítási szerződési jog körében a jövőben is szükség lesz kógens szabályok alkalmazására, éspedig két területen: a *fogyasztóvédelem*, valamint

a szerződéskötési kötelezettség területén. A teljes szerződési jogra nézve felállított egyoldalú kógencia azonban összeegyeztethetetlen a biztosítási szerződés üzleti, kereskedelmi jellegével. Ebben az összefüggésben az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az uniós szabályok többsége az érett fogyasztót veszi tekintetbe és nem az istápolásra, támogatásra szoruló, bár a vita még az Unióban sem zárult le teljesen.

3. A fejezet szerkezete és tagolása

Az új Ptk.-ban változatlanul szükséges a biztosítási szerződések közös szabályainak a megfogalmazása, amelyek valamennyi biztosítási fajtára irányadóak. Ezt követően a Bit. szerinti tagolásban kell az egyes biztosítási ágakat – így az élet- és egyéb biztosítási ág alá tartozó ügyleteket – szabályozni. Az ezeken belül kidolgozandó speciális területeknél – pl. a felelősségbiztosításnál – egyértelművé kell tenni a mögöttes szabályok alkalmazhatóságát.

- a) A biztosítási szerződési jognak vannak olyan közös szabályai – mind a keletkezés, mind a jogviszony tartalma, mind pedig a jogviszony megszűnése tekintetében –, amelyeket kellő absztrakcióval a fejezet úgymond *általános részébe* kell integrálni, és itt kell már elhelyezni a *speciális fogyasztóvédelmi* rendelkezéseket is. Ez a konstrukció lényegileg követi a fejezet jelenlegi felépítését, azonban szinte mindenütt változtatni kell a szerződés egyes létszakai szabályozó részletszabályokon.
- b) A biztosítási ügyletek *tagolását* összhangba kell hozni a Bit.-tel, mert ez a tagolás felel meg az uniós irányelveknek. Eszerint – kockázati ismérvek alapján – két fő *biztosítási ágat* kell megkülönböztetni, úgy mint *élet- és nem élet biztosítási ágat*. A biztosítási ágon belül azonos, illetve egymáshoz hasonló kockázatok alapján elhatárolható további tagolás: *a biztosítási ágazat*.

E tagolásnál kérdéses lehet a *viszontbiztosítás* helye, mert az az uniós szabályozásban nem tekinthető speciális kategóriának a két ágon, illetve ágazatokon belül. Ennek megfelelő a Bit. szabályozása is. A viszontbiztosítás mint ügylet, a *vagyonbiztosítás* (nem-életbiztosítás) jegeit hordozza magán, ezért a *vagyonbiztosítási ágazaton* belül kell elhelyezni.

4. A szerződés fogalma

A Kódexben újra kell szabályozni a biztosítási szerződés lényegét és a felek fő kötelezettségeit. Ennek során figyelemmel kell lenni arra, hogy a biztosítási ügylet tagsági jogviszonyon is alapulhat. Másrészt a főkötelezettségek között kifejezésre kell juttatni, hogy a biztosító a kockázatot átvállalja, tehát elsődleges főkötelezettsége praestare jellegű.

- a) A Ptk. jelenlegi szabályozása nem vonja a szerződés hatálya alá az ún. *kölcsönös biztosítást*, márpedig a Bit. szerint a biztosítási tevékenység *tagsági jogviszonyon* is alapulhat (*egyesület*). Tekintettel arra, hogy ez a jogviszony a „*kölcsönösség és szolidaritás*” elvén nyugszik, sajátosságainak a szerződés fogalmi ismérvei között ki kell tűnnie.
- b) A Bit. helyesen utal a biztosítási tevékenység lényegére: *a kockázat átvállalására*, amelynek reflexjogi hatása lehet a szolgáltatás teljesítése.

Mivel a „*rendelkezésre állásnak*” ugyancsak van ellenértéke, sőt a valóságban a biztosító szolgáltatási főkötelezettsége a *kockázatátvállalás* (veszélyviselés), ezt az ismérvet a biztosítási szerződés fogalmi jegyei között kifejezésre kell juttatni.

5. *A szerződés létrejötte*

Az ügyletkötés szabályai között meg kell alkotni az elektronikus eszközök igénybevételeivel történő szerződéskötés rendelkezéseit. Szabályozni kell továbbá a távértékesítési szerződéseket. Lehetővé kell tenni a biztosítási szerződések megkötése során az elektronikus aláírást.

A kereskedelemben, így a biztosítás területén is egyre erőteljesebb igényként fogalmazódik meg az elektronikus eszközök igénybevételenek a lehetősége. A fogyasztói, pénzügyi szolgáltatások távértékesítési rendszerben történő értékesítéséről szóló 97/7/EK és az azt módosító 98/27/EK irányelvek hatálya már kiterjed valamennyi pénzügyi szolgáltatásra, így lefedi a biztosítási szerződéseket is. Az elektronikus kereskedelemmel összefüggő 99/93/EK irányelv pedig az elektronikus kommunikáció és kereskedelem területén lehetővé teszi az *elektronikus aláírást*, így annak jogi elismerését a hazai biztosítási szerződések körében is biztosítani kell. Amennyiben ezek a jövőbe mutató kereskedelmi kommunikációs konstrukciók a kötelmi jog általános részében szabályozást nyernek, e fejezetben pusztán egy utaló szabályt kell beiktatni.

6. *Fogyasztóvédelem*

A fogyasztói biztosítási szerződések körében már a szerződéskötés folyamatában meg kell teremteni a fogyasztóvédelmi rendelkezéseket. Ezek tekintetében fenn kell tartani az egyoldalú (klauzálós) kógeniát, részletesen szabályozni kell a terméktájékoztatási kötelezettséget, a távértékesítési szerződések körében a fogyasztó javára biztosítani kell a meghatározott időn (14-30 napon) belüli – indokolási kötelezettség nélküli – visszalépési lehetőséget. Utalni kell arra, hogy a fogyasztói szerződésekre vonatkozó általános szerződési feltételek közös szabályai e körben is irányadóak.

Az általánosságban fenntartásra nem javasolt egyoldalú kógenia szabályát, azaz azt, hogy a törvény rendelkezéseitől a szerződésben a biztosító javára eltérni nem lehet, a fogyasztói biztosítási szerződések körében fenn kell tartani.

A Bit. 102. §-a – a 92/49/EGK irányelvre figyelemmel – részletesen szabályozza a *terméktájékoztatás* tartalmi követelményeit, vagyis azt, hogy a tájékoztatásnak ki kell terjednie a *biztosító főbb adataira és a biztosítási szerződés jellemzőire*. Nyilvánvalóan, hogy ezt a szerződési szabályt a Ptk.-ba kell áttemelni és a fogyasztói biztosítási szerződések körében kógens szabályként kell az új törvénybe beiktatni. A *távértékesítési szerződések* rendszerében a fogyasztó javára biztosítani kell – meghatározott ideig – az *indokolási kötelezettség nélküli visszavonási jogosultságot*.

Az általános szerződési feltételek *par excellence* területe a biztosítási jogviszony. Az általános szerződési feltételek részletes általános részbeli szabályaira – különösen a fogyasztóvédelmi rendelkezésekre – a fejezetben

utalni kell azzal, hogy e szabályok a biztosítási szabályzatok tekintetében is irányadóak.

7. *Részletszabályok*

A szerződés megkötésének, lényeges tartalmi elemeinek és megszűnésének részletszabályai meghatározása során szükséges az uniós irányelvek bedolgozása (a szerződéskötés körüli helyzet tekintetében), a bírósági gyakorlatban kialakult elvi álláspontok hasznosítása, a korábbi magyar szabályozás figyelembe vétele és a biztosítási jogviszonyokra vonatkozó uniós átalakulás részleteinek alkotó hasznosítása. A kodifikációs munka során egyértelmű szabályt kell alkotni az ajánlati kötöttségre. Ki kell küszöbölni az ajánlati kötöttség ideje alatt bekövetkezett biztosítási eseménnyel kapcsolatos anomáliákat, és meg kell oldani a „hallgatás” szerződéskötési problémáját. Szabályozni kell a biztosítási időszakot, a biztosítási díjhalasztás és a díj bírói úton történő érvényesítésének kérdéseit, az együttműködési kötelezettség részletszabályait stb. Alkalmassá kell tenni a törvényi engedmény szabályait az új életviszonyokra, így azt lehetővé kell tenni a szerződésen kívüli károkozókkal szemben a szerződésszegés kapcsán történő biztosítói igényérvényesítésekre is, továbbá ki kell mondani, hogy az engedmény a felelősségbiztosítás körében is érvényesül. Szabályozni kell az alkuszi szerződést, és általában rendezni kell a biztosításközvetítők jogcselekményeinek hatályát a biztosítási jogviszonyokra. A fogyasztói biztosítási szerződésekben a díj-nemfizetés automatikus megszűnési szabályát meg kell változtatni. A jogviszony megszűnésével összefüggésben lazítani kell a biztosítási érdek merev felfogásán, és lehetővé kell tenni, hogy a biztosítás kövesse a vagyontárgyat és az érdeket (lízing), a konstrukció legfeljebb rendkívüli felmondási joggal egészülhet ki. Felül kell vizsgálni a díjoszthatatlanság elvét, és törvényi rangra kell emelni a reaktiválás módszerét.

8. *A felelősségbiztosítás*

A fejezet „különös részében”, a biztosítási ágazatok és fajták között – a vagyonszabályozástól elkülönítetten – kell részletesen szabályozni a felelősségbiztosítást. Ennek során ki kell küszöbölni a hatályos szövegben meglévő ellentmondást, a szándékos károkozás miatti helytállási kötelezettséget, a személysérüléssel károsokra kell korlátozni, differenciált szabályokat kell felállítani a tekintetben, hogy fennáll-e szerződéskötési kötelezettség, szerződésszegés miatt érvényesítenek-e kárigényt, fogyasztó-e valamelyik fél vagy nem stb. Törvényi szinten kell szabályozni a fedezet terjedelmét, az esetleges limitet, a kizárásokat, regresszusokat, a díjmegállapítás módját és az adatkezelési szabályokat. Felelősségbiztosítási kötelezettség eseteiben általánossá kell tenni a közvetlen perlést. Felül kell vizsgálni a kötelező felelősségbiztosítás eseteit és azokat a piactudományi viszonyok közötti mértékre kell visszahívni. Meg kell vizsgálni, hogy a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítást, mint a felelősségbiztosítás alejét, illetőleg további kötelező felelősségbiztosításokat nem kell-e a fejezet különös rendelkezései között szabályozni.

9. *Speciális biztosítási formák*

A 78/473/EGK irányelv alapján a Kódexben meg kell alkotni az együttbiztosításra vonatkozó szabályokat, és a 87/344/EGK irányelv alapján a jogvédelmi biztosítás szabályait is. Végül megfontolandó, nem kellene-e az új törvényben megalkotni az életbiztosítás módjára a betegbiztosítás legfontosabb szabályait.

IV. *A hagyományos szerződéstípusok szabályainak korszerűsítése*

1. Az **adásvételi** szerződés szabályai körében

- a Ptk. 365. § (1) bekezdése az adásvételi szerződés tárgyánál a Ptk. 94. § (1) bekezdésében meghatározott dolog-fogalomra utal. Ez utóbbi rendelkezés pedig a hagyományos dolog-fogalomból indul ki: a birtokba vehető dolgok számítanak jogi szempontból dolognak, azok lehetnek tulajdonjog tárgyai. Ugyanezen § (2) bekezdése a tulajdonjog szabályainak megfelelő alkalmazását – ha a törvény kivételt nem tesz – kiterjeszti a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre is. A vagyoni forgalom tényleges praxisa ennél szélesebb körben bonyolódik: vagyoni értékkel bíró forgalomképes jogok [pl. kft.-üzletrész (l. pl: Cgf. II. 32 228/1992: BH 1994/202. sz.), bérleti jog, lízing-jog, licencia-jog, üzleti jóhírnév (goodwill) stb.] átruházása ma mindennapos gyakorlat. Ugyanez a helyzet – a vonatkozó törvényekben megállapított feltételek szerint és az illető törvényekben adott kivételekkel – szerzői és szabadalmi *vagyoni* jogok esetében is. A törvényt ezzel a gyakorlattal összhangba kell hozni. A megoldás azért nem történhet a dologi jogban egy kiterjesztett dolog-fogalommal, mert ily módon a dologhoz mint terminus technicus-hoz kapcsolódó jogkövetkezmények (birtokvédelem, elbirtoklás stb.) olyan területre nyernének kiterjesztést, amelyhez nem illenek. A legkevésbé zavaró módon úgy lehetne a gyakorlat igényeit kielégíteni, hogy az adásvétel szabályainak *megfelelő* alkalmazását mondja ki a törvény a vagyoni értékkel bíró forgalomképes jogok visszterhes átruházására.²⁰ (Az ilyen jogok ingyenes átruházására az ajándékozás szabályainak megfelelő kiterjesztésével lehet megoldást találni.) A *megfelelő* alkalmazás kimondása az átruházás sajátosságai (pl. az „átadás” hiánya stb.) miatt szükséges – de taxatív aligha felsorolható – sajátosságok figyelembevételére ad a bírónak lehetőséget. Amennyiben ezek a sajátosságok mégis számba vehetők, azokat a törvénybe kell iktatni; amennyiben nem, az ismert eltéréseket a Kódex miniszteri indoklásában kell felsorolni a bírói gyakorlat orientálása érdekében. (A szerződéses pozícióknak a maguk egészében történő átruházását, pl. a bérleti jog átruházását – a bérbeadó tulajdonos hozzájárulására tekintettel – az engedményezés jövőbeni szabályozásával összhangban kell megoldani.)
- a XXV. PED V. pontjában foglalt, a **színlelt adásvételi szerződésekre** vonatkozó jogtételt az abban foglalt ellentmondás miatt meg kell szüntetni.

²⁰ Engedményezés helyett ezt az álláspontot képviseli a Gazdasági Versenyhivatal VJ-32/1994. sz. határozata, in: Versenyfelügyeleti Értesítő 6-7/1994, 180. skk. o.

- **visszavásárlási jog, vételi jog mint hitelbiztosíték**

A visszavásárlási jognak vagy a vételi jognak hitelbiztosítékként történő kikötése általában nem érvénytelen, és ezért a Ptk. szabályait e körben nem kell szigorítani, sőt megfontolandó a visszavásárlási és a vételi jog kikötésének öt évnél hosszabb időre történő megengedése is. Mindenképpen szabályozni kell, hogy a visszavásárlási érték azonos-e a vételárral.

Az elmúlt évtizedben sűrűn előfordul, hogy az adós biztosítékként vételi jogot enged valamely ingó vagy ingatlan dolgán a hitelezőnek. Ugyanezt a hitelbiztosítéki (fiduciárius) szerepet játssza az a jogi konstrukció is, amelynél az adós a dolog tulajdonjogát adásvételi szerződés keretében át is ruházza a hitelezőre, de magának – gyakorlatilag a „vissz-lízing” gazdasági funkciójával egyező céllal – visszavásárlási jogot köt ki. (Ez a konstrukció hasonló problémákat vet fel mint a biztosítéki engedményezés vagy a bizalmi vagyongazdálkodás.) A legtöbb esetben ezek a megállapodások érvényesek, semmiképpen sem tekinthetők a zálogjogi szabályok kijátszására irányuló színlelt szerződésnek, legföljebb a szerződések általános érvényességi korlátaira [200. § (2) bek., 202. § stb.] kell megítélésüknél tekintettel lenni (Gfv. X. 32 615/1997: BH 1998/350. sz.; Pfv. III. 22 796/1997: BH 1999/452. sz.; Pfv. VII. 22 239/1998. sz.).

Az adós védelmének jogi lehetőségéhez: Fpk. VI. 30 135/1995: BH 1996/603. sz., Kfv. I. 28 591/1996: BH 1998/202. sz.; a hitelező jogi védelméhez: Fpk. VI. 31 663/1995: BH 1997/203. sz., Pfv. III. 22 796/1997: BH 1999/452. sz. Ezeknek a magánjogi intézményeknek az itt vázolt körben történő gyakorlati felhasználása ugyanakkor felveti annak szükségességét, hogy megfelelő szabályokat alkossunk a végrehajtási és a felszámolási eljárásra vonatkozó rendelkezések körében is.

Az elmondottakra tekintettel nem javasoljuk a visszavásárlási és a vételi jog hitelbiztosítéki szerepének törvényi korlátozását. Az öt évnél hosszabb időre történő kikötés lehetőségét a jelenlegi szabály [374. § (2) bek.] diszpozitív jellegűvé tételével lehetne biztosítani, azaz módot kellene adni a feleknek az öt évnél hosszabb alakító jog kikötésére is. Elképzelhető az is, hogy az eredetileg csak öt évre kiköthető jog meghosszabbítására kapjanak törvényi felhatalmazást a felek.

Megjegyzés: itt utalunk arra, hogy a visszavásárlásra vonatkozó az **a szabály, amely szerint „a visszavásárlási ár egyenlő az eredeti vételárral” [374. § (3) bek.] felülvizsgálatra szorul.**

2. A **vállalkozási** szerződés szabályait alkalmassá kell tenni a nagy volumenű beruházásokra (építkezésekre) vonatkozó jogviszonyok diszpozitív jogi rendezésére. A vállalkozási szerződés szabályainak ilyen értelmű korszerűsítésénél a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának elvi jellegű határozatai és eseti döntései adhatnak támpontokat.²¹

A vállalkozási szerződés altípusai nem bővítendőek. A jelenlegi **altípusok** szabályai viszont ugyancsak felülvizsgálandók. Az **utazási szerződés** szabályai közé építendőek be az idevonatkozó 90/314/EGK irányelv rendelkezései, amelyek jelenleg a 213/1996. (XII. 23.) Korm. rendelet és a 214/1996. (XII. 23.)

²¹ L. részletesen Patassy: i.m. 25-60. o.

Korm. rendeletben található. (Az utazási szerződés tartalma ma már jórészt elszakadt a vállalkozási szerződés jellegzetességeitől. Ezért felmerülhet önálló szerződéstípusként történő szabályozása is.²²) Ugyancsak megfontolást érdemel – az amúgy is vegyes jellegű: vállalkozási és megbízási elemeket tartalmazó – **kutatási szerződés** önálló szerződéstípusként történő konstituálása is.

3. A **lakásbérleti** szerződésről jelenleg Ptk.-n kívüli jogszabály, az 1993. évi LXXVIII. törvény rendelkezik. Megvizsgálandó, hogy mely szabályok kívánkoznak – hosszabb távú, tartósabb szerepüknel fogva – a Kódexbe. A felülvizsgálat során a jelenlegi szabályoknál sokkal nagyobb mértékben érvényesíteni kell a családvédelmi szempontokat.
4. A bírói gyakorlatban jelentkező problémák megfelelő általánosításával vizsgálandók felül a **haszonbérleti szerződés** szabályai.

V. *A kizárólagos jogok tárgyát képező szellemi alkotások és egyéb szellemi javak felhasználásának engedélyezésére irányuló szerződések*

Javasoljuk a külön törvényekben szereplő felhasználási szerződések általánosítható szabályaiból kialakított nevesített szerződéstípus (licencia-szerződés) megalkotását az új Ptk.-ban.²³

A szellemi alkotások és egyéb szellemi jószágok felhasználására irányuló szerződések szabályait rendszerint az adott külön törvény tartalmazza. Így van ez nemcsak Magyarországon, hanem a legtöbb európai államban is. Kivételt képez a kiadói szerződés, amelynek szabályait több országban vagy a kereskedelmi törvény (pl. Kt. 515-533. §-ok) vagy a polgári törvénykönyv (pl. svájci OR 380-393. cikkelyek) tartalmazza. A hatályos magyar jogban ezeket a szerződéseket az illető külön törvények szabályozzák (Szt. 42-55. §-ok, 56-57. §-ok, 66. §; Szt. 27-30. §-ok stb.).²⁴ E szabályoknak közös háttér-jogforrása a Ptk., azon belül is elsősorban a szerződések szabályai. A földrajzi árujelzőkön kívül valamennyi szellemi alkotáson és egyéb szellemi jószágon fennálló kizárólagos vagyoni jog használatát illetve hasznosítását a jogosult (szerző, szabadalmas stb.) szerződésben átengedheti. Az átengedésre vonatkozó szabályok közös magja a vagyoni jogok felhasználói jogának – esetleg kizárólagos – átruházása a használatra jogosultnak. A kizárólagos engedélyes önállóan léphet fel az adott jog védelme érdekében, a jogtulajdonos egyidejű értesítése mellett. A részletszabályok a Ptk.-ban ismert problémákat (érvénytelenség, kellékszavatosság, jogszatavosság) részben a Ptk.-szabályoktól eltérően szabályozzák.

Az egyes szellemi alkotásokra és egyéb szellemi javakra vonatkozó külön törvények eltérő mélységben és eltérő módon szabályozzák az ilyen alkotások (javak)

²² V.ö. Patassy: i.m. 7 skk. o.

²³ A probléma részletes kidolgozását l. Faludi Gábor: Szerzői jog, iparjogvédelem és az új Ptk. koncepciója, I. és II. rész. Polgári Jogi Kodifikáció V(2003) 2. és 3. sz.

²⁴ A szerzői vagyoni jogok felhasználási szerződéseiről l. Faludi Gábor: A felhasználási szerződés. Budapest, 1999. 324 p.

kiaknázására (felhasználásukra, hasznosításukra, használatukra) vonatkozó kötelmi jogi szerződéses engedélyezés tartalmát. Az eltérések nem minden esetben indokolhatók. Ennél is fontosabb indok egy általános szabályokat tartalmazó önálló szerződéstípus megalkotására az új Ptk.-ban, hogy *a használat átengedését közvetítő szerződések néhány, a gyakorlatban kialakult új fajtájára nincs is törvényi szabályozás*. Jelenleg – az előadóművészi teljesítmények kivételével – nincsenek sem jogátruházási, sem licencia-szerződési szabályok a szerzői jogi törvényben konstituált szomszédos és kapcsolódó jogi teljesítmények átruházására. Hiányoznak ilyen rendelkezések a technológia, illetve a know how átadására, a nem nevesített szellemi alkotások felhasználására, továbbá a kereskedelmi- és tartomány-(domain-) név átengedésére vonatkozóan is. Ez annál kevésbé fogadható el, mert az Európai Közösség a versenytilalmak alóli kivételezés szempontjából részletesen szabályozza jogszerű tartalmukat. Mindezek miatt az egyes felhasználási szerződések azonos feltételeinek diszpozitív jelleggel történő közös szabályozása az új Ptk.-ban csak hasznos lehet. Előnyök származnak ebből a megoldásból ott, ahol a külön törvény hallgat, és ott is, ahol a szerzői jogi és iparjogvédelmi törvények eltérően rendelkeznek. A külön törvényekre így csak a valóban indokolt eltérésekre irányadó speciális normák megalkotása marad. A diszpozitív szabályozás megfelelő normatív hátteret biztosít a szerződő feleknek.

A Ptk. szintjén rendezhetők elsősorban a következő kérdések:

- a licencia-szerződés fogalma (főbb fogalmi jegyek: engedély adása, jog keletkezése (konstituálása) a szellemi jószág hasznosítására, díjfizetési kötelezettség);
- az engedélyezett felhasználási jog forgalomképessége (különös tekintettel az apporra és erre vonatkozóan a jogosító személyiségi jogából eredő megkötések alóli kivételekre);
- a jog nem kizárólagos vagy kizárólagos jellege; a kiköthető kizárólagosság értelmezése (megjegyzés: a Szjt. és a Szt. eltérően szabályozza pl. azt a kérdést, hogy külön kikötés nélkül a jogosító maga gyakorolhatja-e értékesítési jogát a jogosított területen);
- a kizárólagos jog megvonásának szankciója arra az esetre, ha a felhasználó (hasznosító/használó) a megszerzett jog gyakorlásával indokolatlanul késlekedik;
- az engedély és a jog területi és időbeli korlátozhatósága (figyelemmel arra, hogy a korlátok főszabály-, vagy kivétel-jellegéről a szerzői jogi és iparjogvédelmi törvények által megállapított eltérések tükrében kell rendelkezni);
- a jog harmadik személynek történő átengedésének a jogosult külön engedélyéhez kötése;
- a felhasználó javára feltételes perbeli fellépési jog az oltalom megsértése esetére (az engedélyező és a felhasználó perbeli legitimációja és a jogsértővel szembeni fellépésük összeegyeztetése);
- a jogosított által nyújtható további engedélyek kérdése;
- a területi hatály és a jogkimerülés kérdése;
- az engedélyezett joggal való nem élés következményei;
- az oltalom megszűnésének szerződés megszüntető hatása;
- írásbeli forma.

VI. Vegyes tartalmú nevesített szerződések szabályozása és elhelyezése

Vegyes, több szerződéstípus tartalmi elemeit elegyítő, de időközben már nevesített szerződéstípusokat célszerű a új Ptk.-ba felvenni. Vegyes tartalmukra tekintettel elképzelhető az alkalmazásuk során legnagyobb súlyt képviselő tartalmi elem alapján legközelebbi nevesített szerződéstípus körében történő elhelyezésük, (részben) eltérő szabályokkal vagy altípusként.

A kereskedelmi (üzleti gyakorlatban) régóta fontos szerepet játszó és időközben bevett elnevezéssel használt vegyes tartalmú szerződésfajtának az új Ptk.-ba történő felvétele nem könnyű feladat. Az egyik megoldás az lehet, hogy az adott szerződésfajtát a jellegadó tartalmi eleméhez legközelebb álló nevesített szerződéstípus körében helyezük el, a szükséges eltérő szabályokkal és a további tartalmi elemek rendezéséhez használható másik szerződéstípusra történő utalással. Lényegében ezt a módszert követi a fenti javaslat, a követelésvételnek (**faktoringnak**) az engedményezés körében történő elhelyezésénél. Hasonló megoldás képzelhető el a **lízíngnél**, illetve annak különböző altípusainál, amelyekkel kapcsolatban befogadó anyatípus lehet a részletvétel – a haszonbérleti szabályok, illetve (a finanszírozási lízíngnél) a hitelszerződés szabályainak kiegészítő alkalmazásával. (L.: Gf. I. 33 682/1992: BH 1994/97. sz.)

Megjegyzés: A **franchise**-szerződések olyan komplex tartalmúak, hogy tipizálásuk még a lízíngnél vagy a követelésvételnél alkalmazott módszerrel sem lehetséges. Jellegzetesen vegyes típusú szerződés, amelyben adásvételi és/vagy vállalkozási elemekhez szellemi termékekre vonatkozó felhasználási jogok, know-how-jogok társulnak, és amelyben tanácsadási és a személyzet betanítására vonatkozó kötelezettségek is gyakran szerepelnek. Ezért szabályaiknak az új Ptk.-ba történő szabályozásáról valószínűleg le kell mondani.

VII. A szerződéstípusok sorrendje

A szerződéstípusok sorrendjének meghatározásánál a Konceptió – a hatályos Ptk.-hoz hasonlóan – a szerződéstípusok *gazdasági jelentőségéből* indul ki, és e fő rendező elv mellett veszi figyelembe a *dare, facere, praestare* szolgáltatások szerinti diszciplináris csoportosítást.

Az **adásvételi** szerződés, annak különös nemei és **altípusai** (szállítási szerződés, mezőgazdasági termékértékesítési szerződés és közüzemi szerződés),²⁵ valamint a csereszerződés, továbbá a **vállalalkozási** szerződés után helyezhető be – az új Ptk.-ba történő integrálása esetén – az **egyedi munkaszerződésre** („függelmi szolgálati szerződésre”) vonatkozó fejezet.

²⁵ V.ö. *Bíró Györgynek* az Igazságügyi Minisztérium megbízása alapján készített „Az adásvételi szerződés, a szállítási szerződés, a közüzemi szerződés és a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés tipizálási kérdései” c. tanulmányával.

Ezt követően a **megbízási, a bizományi, a fuvarozási és a szállítványozási** szerződés fejezetei következnének.

A hagyományos **használati kötelmek**: a bérlet, a lakásbérlet, a haszonbérlet körébe kerülne a haszonkölcsön (mint a bérlet ingyenes alakzata). E fejezetek után sorolható be a szellemi alkotások és egyéb szellemi termékek – külön törvényekben szereplő – felhasználási szerződéseinek általánosítható szabályaiból kialakított nevesített szerződéstípus, a **licencia-szerződés**. Ezt követnék a **letéti** szerződés és különös nemei, valamint a – főszabályként visszterhes – **tartási és életjáradéki** (esetleg külön: **gondozási**) szerződés szabályai.

Ezek után követnének a **bank- és hitelviszonyok**, majd a **biztosítás, a polgári jogi társaság**. (Megjegyzés: a gazdasági társaságok Ptk.-ba integrálása esetén a polgári jogi társaságot is a gazdasági társaságokat tartalmazó könyvben kell elhelyezni. Mindkét esetben változást jelentene a hatályos joghoz képest, hogy az élettársak vagyoni viszonyainak szabályai a családjogi, illetve az öröklési jogi könyvben, tematikus rend szerint nyernének elhelyezést.)

S végül az **ajándékozás** szabályai zárják a sort.

A nevesített szerződéstípusok köre – a fentiekén túl – valószínűleg csak az egyedi munkaszerződéssel bővíthető. Amennyiben jogpolitikai döntés születik ezeknek a szabályoknak az új Ptk.-ba építéséről, a munkaviszonyra vonatkozó szabályokat – jelentőségüknek megfelelően – célszerű volna a két legfontosabb hagyományos magánjogi szerződéstípus: az adásvétel és a vállalkozás fejezetei után elhelyezni. A javaslat az ezt követő sorrendet a Ptk.-beli jelenlegi sorrendhez képest csak kis mértékben kívánja megváltoztatni, részben az adott szerződéstípus más szerződéstípusokkal fennálló összefüggése, részben a szerződéstípusok gyakorlati jelentőségének hangsúlyosabb figyelembe vétele miatt. Megfontolást érdemel, hogy szükséges-e és lehet-e a **koncessziós** szerződésről és a **vagyonkezelési** szerződésről a Ptk.-ba illő általános normákat alkotni.

Megjegyzés: A **megbízás nélküli ügyvitel** szabályai – szerződéses jogviszony hiányában – az egyéb kötelemfakasztó tények közé, a jogalap nélküli gazdagodás szabályai mellé kívánkoznak, csakúgy mint a Ptk. 6. §-beli utaló magatartás tényállása.

Negyedik Rész: Az értékpapírkötelmek általános szabályai

A Koncepció szerint az új Ptk. foglalja össze az anyagi értékpapírtól általános szabályait.

A Koncepció szerint az értékpapír fogalmát az új Ptk. normatív módon, az értékpapírok tartalmi ismérveit kidolgozva fogja meghatározni. Ezzel feleslegessé válik annak megkövetelése, hogy az értékpapírokról szóló külön jogszabályok egyedileg minősítsenek értékpapírnak egyes okirattípusokat. Kétséges esetben jogértelmezési kérdésként dönthető el, hogy adott okirat megfelel-e az értékpapír jogszabályban meghatározott kritériumainak.

Az értékpapírjognak a polgári jogban elfoglalt helyét, ennek megfelelően pedig a szabályozás szerkezetét és elhelyezkedését az határozza meg, hogy miként definiáljuk az értékpapírokat. Elméletileg több lehetőség is kínálkozik, amelyek mindegyikére találhatunk példát, más jogrendszereket vizsgálva. Megteheti ugyanis egy jogrendszer, hogy az értékpapírok fogalmát normatív módon határozza meg, absztrakt szabályba foglalva azokat a sajátosságokat, amelyek megvalósulása esetén az életbeli jelenséget az értékpapír fogalma alá sorolja. Járható út az is, hogy normatív definíció nélkül, az egyes értékpapírfajtákra vonatkozó szabályok megalkotásakor a jogalkotó minősít értékpapírnak egy-egy okiratsajtót, vagy tagadja meg ezt a minősítést, s a jogrendszer csak azt az okiratot tekinti értékpapírnak, amelyik rendelkezik e jogalkotói minősítéssel. Végül az is megtörténhet, hogy a tételes jog sem normatív, sem pedig egyedi módon nem rendelkezik az értékpapírra minősítés feltételeiről, ám mégis használja a fogalmat, aminek tartalmát – ilyen körülmények között – kizárólag a joggyakorlat, illetve a jogtudomány adhat.

A jelenlegi magyar jog két (egymást logikailag kizáró) megoldást is alkalmaz a fenti lehetőségek közül. A hatályos Ptk. 338/A. § (1) bekezdése a kötelmi jogi papírok, a 338/B. §. (1) bekezdése viszont általában az értékpapírok normatív definíciójának tekinthető, ám a 338/A. § (2) bekezdése mindezeket „lerontva” úgy rendelkezik, hogy értékpapírnak csak az olyan okirat, illetve adat tekinthető, amelynek meghatározott kellékekkel való kibocsátását, illetve előállítását jogszabály lehetővé teszi. Ezt a szabályt az uralkodó álláspont úgy értelmezi, hogy jelenleg csak az az okirat (adat) lehet értékpapír, amit valamely speciális jogszabály kifejezetten értékpapírnak minősít. Ezzel pedig teljesen feleslegessé válik mindenféle tartalmi definíció, hiszen hiába felelne meg egy okirat e definíciónak, ha hiányzik az a tételes rendelkezés, amely az adott okiratot értékpapírnak nyilvánítja.

Az ismertett szabályozási előzményekre tekintettel nem tűnik reális lépésnek az, hogy mindenféle minősítésre alapot adó szabályt mellőzzünk az értékpapírok szabályozásából, s pusztán a jogtudományra, vagy a bírósági gyakorlatra hagyjuk az értékpapír fogalmának tartalommal való kitöltését. E túlzottan nagy és veszélyes úrt keletkeztető megoldás helyett inkább döntenünk az új Ptk.-nak abban a kérdésben, hogy fenntartja-e az egyedi, jogalkotói minősítés rendszerét, vagy azt elvetve, áttér a normatív szabályozásra.

Az egyedi minősítésnek kétségtelen előnye, hogy mindenféle jogbizonytalanságot kiküszöböl. Nem ad terepet olyan jogértelmezési vitáknak, hogy egy adott okirat-fajta értékpapírnak minősül-e vagy sem, mert elég azt megvizsgálni, hogy van-e olyan jogszabály, amely ezt az okiratot értékpapírnak minősíti, s a kérdés máris eldőlt. (Más kérdés az, hogy a ma hatályos rendszer az egyedi minősítést sem valósítja meg következetesen, hiszen van olyan értékpapír-fajta, amely nemzetközileg elismerten értékpapír, s a gyakorlatban és az elméletben is ilyenként kezelik, mégis hiába keresnénk azt a jogszabályt, amely kimondaná, hogy értékpapírról van szó.) Hátránya viszont az egyedi minősítésnek, hogy nem elég rugalmas, nem képes követni a gazdaság fejlődését, a tőkepiac innovációs eredményeit. Ez pedig kétféle veszélyt is magában rejt. Egyrészt kialakulnak olyan új okirat-fajták, amelyek rendelkeznek mindazokkal a sajátosságokkal, amelyekkel elméletileg az értékpapíroknak rendelkezniük kell, s ugyanolyan gazdasági funkció betöltésére is képesek lennének, mint az értékpapírok, mégsem tudnak jogi értelemben értékpapírként funkcionálni, mert a jogrendszerből hiányzik az a szabály, amely értékpapírra minősítené őket. A másik veszélyforrás abból adódik, ha a szerződő felek vagy éppen az értékpapírnak nem minősülő okirat kiállítója

a szerződési szabadságra alapozott részletes kikötésekkel olyan helyzetet kívánna elérni, amely a leginkább megközelíti az értékpapírok sajátosságait. Ilyenkor – ha ez tömeges méretekben fordul elő – társadalmi méretekben jelentős tranzakciós költségekkel kell számolni, ami a jog hatékonyságát kérdőjelezi meg, ráadásul az ilyen okiratok szükségszerűen kívül kerülnének azoknak a szabályoknak a hatókörén, amelyek az értékpapírokkal kapcsolatos sajátos garanciákat tartalmazzák, s ekként könnyen kijátszhatóvá válnak ezek a normák – tovább rontva a jogi szabályozás hatékonyságát.

Az egyedi minősítési rendszer rugalmatlanságából eredő hátrányok kiküszöbölhetőek a normatív szabályozással. Ha a jogszabály tartalmilag meghatározza, hogy mit kell értékpapírnak tekinteni, akkor pl. egy-egy újabb tőkepiaci terméknek nem kell arra várnia, hogy sikerüljön elismertetnie a jogalkotóval értékpapír mivoltát, hanem elegendő az, ha teljesíti a jogszabályban normatív módon meghatározott kritériumokat. Ezek teljesítésének megítélése pedig jogalkalmazási, jogértelmezési kérdés lesz. Éppen ez a hátránya a normatív rendszernek az egyedi minősítéshez képest: nagyobb a bizonytalanság abban a kérdésben, hogy egy okirat értékpapír-e vagy sem. Ez a hátrány azonban – megítélésünk szerint – jóval kisebb, mint a normatív szabályozással elérhető előnyök. Ráadásul a bizonytalanság csökkenthető is, például azzal, ha továbbra is meglenne a lehetősége az egyes értékpapír-fajtákat szabályozó jogszabályoknak arra, hogy saját maguk értékpapírnak minősítsék a kérdéses okiratot, amennyiben az megfelel az általános kritériumoknak. Ez a rendszer annyiban különbözne a maitól, hogy míg ma az – és csak az – tekinthető értékpapírnak, amit jogszabály értékpapírnak minősít, addig a javasolt megoldás mellett az egyedi értékpapírokra vonatkozó jogszabályok legfeljebb deklarálnák azt, hogy az adott értékpapír megfelel az értékpapírok általános fogalmának, s ettől függetlenül minden más okirat is értékpapír lehet, amely megfelel a normatív követelményeknek.

Ezen felül abban az esetben, ha kellően szigorú garanciák övezik az értékpapírok kibocsátását, akkor feltehetően nem az lesz a jellemző, hogy a piaci szereplők tömegesen kívánnának pusztán azért a normatív értékpapír-fogalom alá eső értékpapírokat kibocsátani, hogy az értékpapírokhoz fűződő előnyöket kihasználják, hiszen ezekkel az előnyökkel szemben a terhes garanciákat is teljesíteni kell.

Az értékpapír definíciójának az értékpapíron alapuló sajátos jogviszonyok jellemzőiből kell kiindulnia, s ennek megfelelően azokat az okiratokat kell értékpapírnak tekinteni, amelyekben a kibocsátó valamely polgári jogi kötelezettség teljesítését a papír által igazolt jogosult számára ígéri meg, s amely okirat úgy rögzíti a kötelezettel szemben érvényesíthető polgári jogi, vagyoni jogosultságot, hogy e jogot bizonyítani, a jogot érvényesíteni vagy azt átruházni kizárólag a papír által lehet.

Az értékpapír definíciójának normatív módszere még egy „hátránnyal” jár, azzal nevezetesen, hogy a jogi normával szemben támasztott követelményeknek megfelelő fogalmat kell alkotni, ami meglehetősen nehéz feladat elé fogja állítani a jogszabály szövegezőit. Konceptcionális szempontból azonban már most rögzíthető, hogy a fogalomnak tartalmi elemekre kell koncentrálnia, s legfeljebb kiegészítő jelleggel lehet formai követelményeket előírni. A tartalmi ismérveknek olyanoknak kell lenniük, amelyek az értékpapírok sajátosságait olyan szinten általánosítják, hogy kizárják mindazokat az okiratokat az értékpapírok köréből, amelyek nem képesek betölteni az értékpapír gazdasági funkcióit, de a fogalom alá vonják azokat, amelyek megvalósítják

e funkciókat. Ezek a fogalmi ismérvek a papírba foglalt jogosultság szempontjából ragadhatók meg elsősorban, s ebből kiindulva mondhatjuk azt, hogy azokat az okiratokat tekintjük értékpapírnak, amelyek valamilyen polgári jogi, vagyoni jogosultságot akként rögzítenek, hogy ezt a jogosultságot bizonyítani, a jogosultságot érvényesíteni, illetve azzal rendelkezni csak a papír által lehet. A kötelezetti oldalról szemlélve az értékpapír a kiállítójának egyoldalú nyilatkozatát, ígéretét tartalmazza arra vonatkozóan, hogy a papír jogosultja számára biztosítja a papírba foglalt kötelezettség teljesítését.

Mivel a 6) pontban tett javaslat szerint az ún. dematerializált értékpapírokra vonatkozóan önálló szabályozást kellene bevezetni, az értékpapírok definíciójánál az okirati formában megjelenő értékpapírokra szorítkoztunk.

Az értékpapírok teljes körű jogi szabályozása több jogág feladata, de az értékpapírból eredő jogviszonyok minden esetben a polgári anyagi jog területére tartoznak. Ezeknek a jogviszonyoknak vannak olyan, hatékonyan általánosítható sajátosságai, amelyeknek szabályozása a polgári jog, és ezen belül az új Ptk. feladata. Az egyes értékpapírfajták részletszabályai az értékpapírokra vonatkozó általános szabályozástól elkülönülten, részben a Ptk. más könyveiben, részben más jogszabályokban helyezhetők el.

Az értékpapírjog nem képez homogén jogterületet, hanem különböző jellegű, különböző módszereket alkalmazó szabálycsoportokból áll össze. Az értékpapírból eredő jogviszonyt szabályozó joganyag – tekintettel arra, hogy definíciószerűen az értékpapírok polgári jogi jogosultságokat/kötelezettségeket testesítenek meg – mindenképpen polgári jogi tartalmú, s a szabályozás módszere is ennek megfelelően a polgári jogban megszokott. De az értékpapírjog körébe szokás sorolni az értékpapírok kibocsátásával, az értékpapír-piac működésével, felügyeletével kapcsolatos garanciális jellegű, igazgatási, közjogi szabályokat is, amelyek jellegüknél és szabályozási módszerüknél fogva általában nem tartoznak a polgári jogba. Ez utóbbi szabály-anyag természetesen nem tartozna a Ptk. értékpapírjogi szabályozási tárgykörébe, hanem részben a Ptk. más fejezeteiben (pl. az értékpapírok átruházására vonatkozó szerződések speciális szabályai a szerződéskötésre vonatkozó szabályoknál, a tőzsdei ügyletek esetleges speciális szabályai az adásvételi szerződésnél, az értékpapír-bizományi szerződés polgári jogi sajátosságai a bizományi szerződésnél stb.), részben pedig egy vagy több külön törvényben szabályozható. Amivel a polgári jognak értékpapírjogként foglalkoznia kell, az a nem egészen precíz, de egyre többször használt megjelöléssel az ún. anyagi értékpapírjog (az elnevezés azért nem pontos, mert anyagi jogi szabályok találhatóak a piacot szabályozó normák között is, csak legfeljebb nem polgári anyagi jogi szabályok). Az anyagi értékpapírjog – meglátásom szerint – az értékpapírból eredő jogviszonyok sajátosságait szabályozó joganyag, beleértve e jogviszonyok változásait is.

Az anyagi értékpapírjog érdemben két nagy részre osztható. Vannak olyan általános szabályok, amelyek minden fajta értékpapírnál egyformán érvényesülnek, s ezért – különösen egy kódex esetében – érdemes őket általános szabályként megfogalmazva és hatályukat minden egyes értékpapírra kiterjesztve rögzíteni. Ezen felül pedig szükségszerűen vannak az egyes értékpapír-fajtáknak olyan sajátos szabályaik, amelyek megkülönböztetik őket a többi értékpapírtól.

Megítélésünk szerint elvileg mód lehetne az egész anyagi értékpapírjognak a Ptk.-ban való szabályozására, hiszen itt teljes egészében polgári anyagi jogi szabályokról van szó, de elképzelhető olyan megoldás is, hogy a Ptk. értékpapírjogi része csak az általános szabályokat tartalmazná, s az egyes értékpapír-fajták speciális szabályai pedig más helyen, illetve más jogszabályokban jelennének meg. Az első megoldás előnye lehetne, hogy egy helyen, rendszerbe foglalva lennének az értékpapírjogi szabályok, s kisebb lenne a valószínűsége annak, hogy az általános és különös szabályok ellentétbe kerülnek egymással. Ugyanakkor ez feltételezné azt is, hogy minden egyes nevesített értékpapír-fajta szabályait át kellene tekinteni abból a szempontból, hogy miként viszonyulnak az újonnan megalkotandó általános szabályokhoz.

Hátránya ennek a megoldásnak, hogy az értékpapírjog különös részének a változása minden esetben Ptk.-módosítást igényelne, ami a Kódex stabilitása ellen hatna. Ez azonban nem látszik nagyobb veszélynek, mint az egyes szerződéstípusoknak a Ptk.-ban való szabályozása – aminek létjogosultságát mégsem kérdőjelezi meg senki. Sokkal inkább megfontolandó viszont, hogy egyes értékpapírok igen szorosan kapcsolódnak olyan más jogintézményekhez, amelyek teljes körű szabályozása semmiképpen sem illeszthető be az értékpapírjogi szabályok közé, ezért ezek mindenképpen kimaradnának az értékpapírjog egységesnek szánt különös részéből. Bizonyos ugyanis, hogy pl. a részvényt mint értékpapírt nem lenne szerencsés a részvénytársaságtól elszakítva tárgyalni, de a szövetkezeti üzlet rész mint értékpapír szintén nehezen szabályozható a szövetkezetektől elkülönítve. Hasonlóan szoros a viszony a közraktári jegy és a közraktározás intézménye, a befektetési jegyek és a befektetési alapok, a tőkejegyek és a kockázati tőkealapok, a jelzáloglevelek és a jelzálog-hitelintézetek között.

Erre tekintettel mégis az látszik célszerűbbnek, ha a Ptk. értékpapírjogi része csak az általános szabályokra terjedne ki, s az egyes értékpapírok szabályai a Ptk. más részeiben, könyveiben vagy esetleg más jogszabályokban jelennének meg.

Az értékpapírok különböző tartalmú jogok és kötelezettségek rögzítésére alkalmasak, így lehetnek dologi, kötelmi és tagsági jogokat megtestesítő papírok. Ezért az értékpapírok általános szabályai nem köthetők kizárólagosan sem a dologi jog, sem a kötelmi jog, sem pedig a társasági jog anyagához, de egyetlen más jogterület szabályaihoz sem a Ptk.-ban.

Ennek ellenére, mivel a Ptk értékpapírjogi részébe csak az értékpapírjog általános szabályai kerülnek be, külön értékpapírjogi Könyvre nincs szükség, s kényszermegoldásként az értékpapírjog anyaga a Kötelmi Jogi Könyvben helyezhető el. Az általános szabályokat a kötelmi jogi papírokra kellene modellezni (ezzel megteremtve az indokát a kötelmi jog körében való szabályozásnak), s a dologi jogi és tagsági papírokkal kapcsolatban csak az esetleges különbségekre kellene kitérni az értékpapírjogi rész végén.

Nem megkerülhető kérdés, hogy szerkezetileg hol helyezzük el a Ptk.-ban az anyagi értékpapírjog szabályanyagát. Az értékpapír és az értékpapírjog fogalmáról eddig elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy tartalmát tekintve az értékpapírok különböző jogosultságokat testesíthetnek meg, s ezért általános szabályaik nem is köthetők egyértelműen és kizárólagosan a tervezett Ptk. egyik Könyvéhez sem. Ezt a dilemmát a jelenlegi Ptk. akként oldja föl, hogy az értékpapírok általános szabályait a kötelmi jog általános részében, a szerződési jog és a kártérítési jog között helyezi el. Ennek megfelelően a pénzkövetelésről szóló értékpapírokra vonatkozó szabályokat tartalmaz,

de utal arra, hogy értékpapírt másfajta jogokról is ki lehet állítani, s ezekre az értékpapírokra is a kötelmi jogi papírok szabályait rendeli alkalmazni, ha jogszabály eltérően nem rendelkezik (Ptk. 338/C. §).

Tekintettel arra, hogy az értékpapírból eredő jogok minőségileg mások, mint az alapul fekvő jogviszonyból eredő jogosultságok, ugyanakkor tartalmukat tekintve akár dologi jellegű, akár kötelmi jogi, akár tagsági jogot megtestesítő papírok lehetnek, elvileg felmerülhetne az a lehetőség, hogy a szóban forgó joganyagot külön könyvben helyezzük el. A külön könyv lehetővé tenné azt is, hogy különböző tartalmú értékpapír-jogviszonyokat szabályozzunk az értékpapír-sajátosságok középpontba állításával.

Abban az esetben, ha a Ptk.-ba a teljes (általános és különös) anyagi értékpapírjogot beillesztenénk, akkor a jelenleg hatályos megoldás semmiképpen sem lenne tartható, hiszen a különös részi szabályokat már nem lehet a kötelmi jogi papírokra modellezni. Ez esetben az értékpapírjognak külön könyvben való szabályozása lenne az adekvát megoldás.

Mivel azonban az előző pontban írottak szerint mégsem a teljes értékpapírjog kerül be a Ptk.-ba, gyakorlati, technikai okok miatt nagyon is megfontolandóvá válik, hogy lehet-e külön könyvet nyitni ennek a joganyagnak. Ebben az esetben ugyanis olyan kis terjedelmű norma-anyagról van szó, ami – a tartalmi elkülönültség ellenére is – lényegében kizárja a külön könyvbe foglalást (feltételezve, hogy nem akarunk egymástól nagyságrendekkel eltérő terjedelmű könyveket alkotni).

Ha az értékpapírjogot nem önálló könyvben kell elhelyezni, akkor két reális alternatíva kínálkozhat: a dologi jogi vagy a kötelmi jogi könyvben való elhelyezés.

A Tematika abból indul ki, hogy az eddigi megoldás alkalmazásával okoznánk a legkisebb zavart, vagyis az általános anyagi értékpapírjogot a kötelmi jogi könyvben kell elhelyezni. Az elméleti ellentmondás ellenére a kötelmi jogba való beillesztés indokolható azzal, ha az értékpapírjogi szabályokat a kötelmi jogi papírokra modellezzük, s csak mintegy mellékesen utalunk a más tartalmú értékpapírok eltérő szabályaira.

Az értékpapírokra vonatkozó általános szabályok között az értékpapír fogalmán túl rendelkeznie kell a Ptk.-nak

- az alaki legitimáció intézményéről,
- az értékpapírok átruházásáról (ehhez kapcsolódva a sajátos értékpapír letéti rendszerről),
- a kifogáskorlátozásról és
- az értékpapírok megsemmisítésének anyagi jogi szabályairól.

Megint csak függetlenül attól, hogy kizárólag az anyagi értékpapírjog általános részét szabályozza-e a Ptk., vagy a teljes anyagi értékpapírjogot, meg kell határozni azt, hogy melyek azok a szabályok, amelyek az általános rész tartalmát kiadhatják. Ezek a szabályok a jelenleginél szélesebb körűek lehetnek, hiszen az egyes értékpapírok szabályai között több olyan is van, amely ismétlődik, illetve utaló szabályok útján végül is egyetlen – s ezért minden értékpapírnál végső soron azonos – szabályra utal vissza. Kodifikációs szempontból valószínűleg helyesebb ilyen esetben általános szabályt alkotni, semmint egy speciális szabályként megfogalmazott normára visszautalni több, hasonló szinten lévő különös szabály esetén.

Általános szabályként azokat a kérdéseket kell rendezni, amelyek az értékpapír fogalmához kapcsolódva képesek biztosítani azt a szoros jogi kapcsolatot az okirat és a

benne foglalt jog között, ami az okiratot értékpapírrá teszi. E kapcsolathoz elengedhetetlen az ún. alaki legitimáció intézménye, vagyis annak kimondása, hogy az értékpapír-jogviszony jogosultjának az értékpapír-forgalom során azt a jóhiszemű személyt kell tekinteni, akit maga az értékpapír jogosultként igazol – függetlenül attól, hogy hogyan alakul az értékpapírba foglalt joggal kapcsolatos anyagi jogi jogosultság. Ugyanennek a szabálynak a másik oldala, hogy a kötelezett a kötelezettség alóli szabadulás következményével teljesíthet annak, akit az értékpapír jogosultként igazol.

Az alaki legitimációval szoros összefüggésben általános szabályokkal lehet és kell is szabályozni azt, hogy hogyan történhet az értékpapírból eredő jogosultság átruházása, vagyis az alaki legitimáció szabályaira is tekintettel hogyan változhat az értékpapír-jogviszony jogosultja. Ebből a szempontból már az általános szabályok között különbséget kell tenni a bemutatóra szóló, a forgatható, illetve az olyan értékpapírok között, amelyek csak a polgári jogi engedményezés hatályával ruházhatók át (ez utóbbiakat azonban a jelenleg uralkodó terminológiai zavar elkerülése érdekében nem névre szóló értékpapíroknak kellene nevezni).

Az átruházás szabályai között szükséges lehet szabályozni az átruházás jogcímének és magának az értékpapír tényleges átruházásának a kapcsolatát is – különös tekintettel az e téren mutatkozó elméleti és gyakorlati bizonytalanságokra, amelyeket a Legfelsőbb Bíróságnak jogegységi határozattal kellett feloldania. Az 1/2000. PJE sz. jogegységi határozatban a névre szóló részvényekkel kapcsolatban kimondott elveket általános szabályként, minden értékpapírra vonatkoztatva tartalmazhatná az új Ptk.

Tekintettel arra, hogy az értékpapír definíciója szerint a papírból eredő joggal rendelkezni csak a papír által lehetne, természetes módon adódik, hogy az átruházáshoz is szükséges a papír birtokának átruházása. Az értékpapírok tömeges forgalma mellett azonban tarthatatlannak bizonyult az, a korábbi gyakorlat, hogy minden egyes értékpapír-átruházás a papírok fizikai mozgatásával is járjon. Helyette kialakult az értékpapírok immobilizációja, vagyis az a helyzet, amikor a fizikai értelemben még létező (de többnyire már csak összevont címletű értékpapírként, egyetlen okirat formájában megjelenített) értékpapír egy erre szakosodott szervezet vagy szervezetrendszer birtokában van letétként, s az értékpapírok tényleges jogosultjai csak mint letéteményesek szerepelnek, de fizikailag nem birtokolják az értékpapírt (sőt, fizikai értelemben elkülönült értékpapírok a legtöbb esetben már nincsenek is). Ilyen körülmények között az átruházás birtokba-adási mozzanata lényegében a letevői jogok átruházásával valósul meg, ami technikailag letéti számlák közötti átvezetésként jelenik meg. A jogbiztonság, az egyértelmű jogi helyzet és a garanciák megteremtése érdekében szükségesnek látszik e sajátos letéti rendszer polgári jogi szabályozása, vagyis annak kimondása, hogy erre hivatott, állami felügyelet alatt álló egyetlen szervezetnél vagy egységes szervezetrendszerrel nemcsak egyedileg előállított értékpapírok gyűjtőelvű letéti őrzése lehetséges, hanem összevont címletű értékpapírban megtestesülő értékpapíroké is, amelyekre való jogosultságot letéti számlán tartják nyilván, s az átruházás is a letéti számlák közötti átvezetéssel történik. Az alaki legitimációt is a letéti számla jogosultjához kell kötni, s rendezni kell azt, hogy a letevők egymáshoz való viszonya hogyan alakul (pl. akkor, ha a letett értékpapírok egy része megsemmisül vagy megsemmisítik). Garanciális okokból szükséges lehet arról is rendelkezni, hogy miként alakul a letett értékpapírok tulajdonjogi sorsa, s ennek megfelelően milyen lesz a letevők helyzete a letéteményes felszámolása esetén.

(Felmerülhet még, hogy a fent körülírt letéti rendszer nemcsak az értékpapíroknál, hanem esetleg más tömegárúk esetén is alkalmazható. Ebben az esetben a szabályozásra

a letéti szerződésnél kellene sort keríteni úgy, hogy az ottani szabályozás az értékpapírokra is alkalmazható legyen.)

Az anyagi értékpapírjog általános szabályai között kellene rendelkezni arról, hogy az értékpapírt a forgalomban, jóhiszeműen megszerző személlyel szemben milyen kifogásokat hozhat föl az értékpapír kötelezettje. Ezeket a kifogásokat az értékpapírból kitűnő kifogásokra, valamint a jogosult és a kötelezett viszonyából eredő más kifogásokra kellene korlátozni, és semmiképpen sem engedhető meg, hogy a kötelezett bármely előző értékpapír-jogosulttal szemben érvényesíthető, s az értékpapírból nem észlelhető kifogást hozhasson föl.

A fent említett szabályok: az alaki legitimáció, az átruházás szabályai és a kifogáskorlátozás intézménye olyan általános értékpapírjogi szabályok, amelyek képesek biztosítani azt, hogy az értékpapírok betölthessék a gazdaságban nekik szánt funkciót, vagyis általuk jogokat lehessen biztonságosan mobilizálni. Mivel ez minden értékpapírhoz kapcsolódó követelmény, ezeket a szabályokat az értékpapírjog általános részében kell rögzíteni.

Végezetül szükséges még annak rendezése, hogy az okirat és a benne foglalt jog közötti kapcsolat, ami az értékpapírt jellemzi, hogyan szüntethető meg, s a megszűnésnek mik az anyagi jogi következményei. Az értékpapírok megsemmisítési eljárása nem feltétlenül a Ptk.-ban szabályozandó (bár ezek is korszerűsítésre szorulnak), azt azonban mindenképpen az anyagi jognak kellene rendeznie, hogy ha a megfelelő eljárásban kimondták az értékpapír megsemmisítését, akkor mi történik a papírba foglalt joggal. Az egyértelmű, hogy a papír megsemmisülése nem vezethet a jog végleges és teljes megszűnéséhez, hanem olyan szabályozást kell kidolgozni, ami lehetővé teszi, hogy a megsemmisített értékpapír nélkül is lehessen a jogokat gyakorolni, s erre a valódi jogosultnak nyíljon lehetősége. Ez vagy úgy érhető el, hogy a megsemmisítéssel ismét megnyílik a lehetőség az alapul fekvő jogviszonyon alapuló jogérvényesítés előtt, ahol viszont már nem érvényesülnek az alaki legitimációból és a kifogáskorlátozásból eredő kedvezmények, vagy elképzelhető lenne annak kimondása, hogy a megsemmisített papírban rögzített jogok gyakorlására az a személy válik jogosulttá, akinek a kérelmére az értékpapír megsemmisítése megtörtént (feltéve, hogy a papír jogosultja terjesztett elő megsemmisítés iránti kérelmet). Ez utóbbi esetben viszont a megsemmisítési eljárást kell alkalmassá tenni ilyen joghatás kiváltására: a jelenleginél jóval szélesebb körű garanciákat kellene beépíteni, s az eljárás feladatává kellene tenni nemcsak a papír meglétének vagy meg nem létének, hanem a jogosult személyének vizsgálatát is. A jelenlegi feltételek mellett, amikor a megsemmisítési eljárás megindításához elegendő a jogszabályban előírt körülmények valószínűsítése, nem lenne szerencsés az eljárás eredményeként anyagi jogi jogosultságot kreálni a legfeljebb valószínűsített jogosult részére. A jogosult személyének vizsgálatára is kiterjedő eljárások lefolytatását a bíróságok hatáskörébe kellene utalni.

Tudomásul véve, hogy a modern számítástechnika lehetővé teszi jogosultságoknak nemcsak okirati, hanem elektronikus jel formájában való rögzítését is, ezt a lehetőséget pedig a tőkepiacon ún. dematerializált értékpapírok forgalomba hozatalára használták fel, a Ptk.-nak szabályoznia kell ezt a jelenséget is. A szabályozás nem merülhet ki a dematerializált értékpapírok értékpapírrá minősítésében, hanem az előző pontban említett kérdéseket a dematerializáció sajátosságaihoz igazodva, többnyire önállóan kell rendezni.

Az eddigiekben az értékpapírok hagyományos fogalmából indultunk ki, vagyis abból, hogy az értékpapír okirat, fizikai léttel bíró dolog. A klasszikus értékpapírijogi szabályozás is erre épül: az egyébként nem dologi jellegű jogosultságokat dologi léttel ruházza fel, vagyis olyan szoroson köti őket jogi értelemben egy dologhoz (az okirathoz), hogy anélkül valójában nem is létezhetnek. Az ilyen módon értékpapírban rögzített jogok mobilizálása pedig a dologi sajátosságok kihasználásával történik. (Ennek legnyilvánvalóbb példája, hogy a bemutatóra szóló értékpapír átruházása a papír fizikai birtokba adásával történhet, ám ezáltal a papírban foglalt jogosultság is átszáll, vagyis nemcsak dologi jogi változás következik be.)

Az elmúlt néhány évtized technikai fejlődésének eredményeként az okiratba foglalt írás mellett létrejöttek olyan eszközök, amelyek szintén képesek arra, hogy jogosultságokat rögzítsenek viszonylagos biztonsággal, időt és teret is átívelő módon. A számítástechnikai fejlődés eredményeként ma már számítógépben, elektronikus jelként is lehet rögzíteni olyan adatokat, amiket egy hagyományos értékpapír esetén az okirat tartalmaz. A számítógépes rendszerek kialakulása és egyre szélesebb körű hozzáférhetősége miatt megoldottá vált ezeknek az adatoknak az egységes kezelése, az adatok mozgatása számítógépen nyilvántartott értékpapírszámlák között.

Az így előállított „értékpapírokat” a jelenlegi szabályozás dematerializált értékpapíroknak nevezi, s úgy kezeli őket, mintha csupán az értékpapír előállítási módjában különböznenek a hagyományos értékpapíroktól. A valóságban azonban az előállítás módja éppen a kérdés lényegét érinti, hiszen az értékpapírijogi szabályozás alapvetően abból indul ki, arra épül, hogy a jogról okiratot állítanak ki, s ennek az okiratnak a dolog mivoltát, fizikai létét felhasználva teszik egyszerűbbé, biztonságosabbá a jogok átruházását. Amennyiben e fizikai léttel bíró dolog tűnik el az értékpapír mögül, akkor az egész értékpapírijogi szabályozás lényegében értelmét veszti. Ezért az új Ptk. nem elégedhet meg azzal, hogy a dematerializált értékpapírt mint az értékpapírok előállításának egyik módját kezeli, hanem az előző pontban vizsgált valamennyi általános kérdésre meg kell találnia a sajátos választ olyan esetekre, amikor a jogok rögzítése nem okiratban, hanem elektronikus jel formájában történt.

Az elvi különbség ellenére nem kellene a Ptk.-nak a már megszokott elnevezés helyett új elnevezést bevezetnie (pl. értékjog), elegendő lenne a tartalmi különbségeknek megfelelő sajátos szabályozás kidolgozása az alaki legitimitáció, a kifogáskorlátozás, a dematerializált értékpapírok átruházása és megsemmisítése terén. Ezek a szabályok részben egyezhetnek a valódi értékpapírokra vonatkozó szabályozással, de csak abban a körben, ahol a szabályozás nem a papír fizikai megjelenésére alapoz.

Azokat az értékpapírijogi szabályokat, amelyek nemzetközi egyezmények alapján váltak a magyar jogrendszer részévé, az új Ptk.-nak nem kellene megváltoztatnia, sőt, ügyelni kellene arra, hogy az új szabályozás ne legyen ellentétben ezekkel a szabályokkal. Ez szükség esetén kivételekkel vagy más jogszabályoknak az általános szabályoktól való eltérés megengedésével valósítható meg.

A magyar anyagi értékpapírijogban jelentős szerepet játszanak azok a nemzetközi egyezményeken nyugvó jogszabályok, amelyek a váltójogot és a csekkjogot szabályozzák. Ezeknek a szabályoknak a megváltoztatása nem szükséges. Ugyanakkor az vélhetően nem érinti nemzetközi kötelezettségvállalásaink teljesítését, ha a szóban forgó jogszabályok anyagát esetleg a Ptk.-ba helyeznénk, s megszűnnének a külön jogforrások.

Amennyiben e speciális szabályok netán ellentétben állnának a megalkotandó általános szabályokkal, akkor is megoldható, hogy megfelelő kivételekkel vagy felhatalmazással az eltérő szabályozásra a Ptk. általános értékpapírjogi szabályai és a nemzetközi egyezményeken nyugvó külön szabályok egymással összhangban legyenek.

Ötödik Rész: Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért

Bevezetés

Grosschmid Béni száz évvel ezelőtt megfogalmazott formulája, hogy ti. „*a kártérítési jog alapvetően ma is a bírászkodás problémája,*” napjainkban fokozott mértékben igaz. Legalábbis ez a probléma az eltelt száz évben nem kisebbedett, sőt, a probléma a törvényhozó problémájává is vált. A Ptk. kártérítési felelősségi joganyaga, a hézagait sok tekintetben kitöltő jogfejlesztő jogalkalmazás, és annak elsősorban **Eörsi Gyula** nevével fémjelzett jogirodalmi megtámogatása – sőt alakulásának befolyásolása –, a szocializmus viszonyai között évtizedeken át alkalmasnak bizonyult a kártérítési jogviszonyok rendezésére. Noha a fejlettebb nyugat-európai és tengeren túli jogi kultúrákban – és a hazai haladó civilisztikai gondolkodásban is – megjelentek apokaliptikus jóslatok a polgári jogi felelősség „*végjátékáról*”, *hanyatlásáról*, *haláláról*, továbbá arról, hogy az individuális felelősség egyre inkább a magánszemélyek közötti károkozások *rezervátumaiba* szorul vissza, a bíróságokat próbára tevő felelősségjogi, kártérítési, kérelosztási problémákat Magyarországon csak a 80-as évektől kezdődően hozták felszínre a világban lejátszódó változások. Az 1989-90-es fordulattal pedig egyfelől a már látens módon meglevő további problémák lelepleződtek, másfelől a nehézségek megsokasodtak.

A rendszerváltás után az Alkotmánybíróság a Ptk. deliktuális jogot szabályozó fejezeteinek több rendelkezését megsemmisítette. A piacgazdaság beindulásával napvilágra kerültek a kontraktuális és deliktuális felelősség összefüggésében a Kódex eredetileg is meglevő gyengéi és anomáliái, előzönlöttek a bíróságokat, az állam kárfelelősségével – különösen a bíróságok károkozásaival – kapcsolatos perek. Rendkívüli mértékben megélnkültek a nem vagyoni kártérítés iránti jogviták, újabbnál újabb jogalapi kérdések kezdtek/kezdik ki a bíróságok hagyományos felelősségjogi gondolkodását, mint amilyenek pl. a jogi személy tagjának, képviselőjének „*bűncselekménnyel okozott károkért való közvetlen felelőssége*”, vagy az állam jogalkotással kapcsolatos kártérítési felelősségének a problémája.

I. A kártérítési felelősségi jog helye a kötelmi jogban és belső tagolódása

1. A joganyag elhelyezése

Az egységes Kötelmi jogi Könyvön belül a „Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért” c. Rész az egyes szerződéstípusok után és az egyéb kötelemfakasztó tényekről szóló Rész előtt nyerjen elhelyezést.

A hatályos Ptk.-ban a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség teljes joganyaga beékelődik a szerződések általános szabályai és az egyes

szerződéstípusok szabályai közé, ezáltal a rendszer a szerződésekre vonatkozó összefüggő és összetartozó normaanyagot megtöri. A javaslat szerint a szerződések általános szabályai és a szerződéstípusok különös normái a Kötelmi jogi Könyvben egymást követően kapnak helyet és e rendelkezések után a Könyv Negyedik Része tartalmazza a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség joganyagát. Ezzel a javaslat megszünteti a jelenlegi szabályozásra jellemző szétszakítottságot, a logikus szerkezet hiányát.

2. *A deliktuális felelősségi jog belső tagolódása*

Az új Kódex kártérítési felelősségi jogról szóló Részét indokolt általános és különös konstrukcióban felépíteni. Eszerint a Rész általános fejezete – „A felelősség általános szabályai” cím alatt – tartalmazná a deliktuális felelősség általánosnak tekinthető alakzatát, a felelősségi jog valamennyi általánosítható szabályát, továbbá a felelősségi szankciókat, tehát a kártérítés módjára és mértékére vonatkozó rendelkezéseket. (Ez utóbbi szabályok –a Ptk. 318.§-ához hasonló utaló norma segítségével – változatlanul vonatkoznának a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésére is.) A Rész különös fejezetében – „A felelősség egyes esetei” címmel – nyernének elhelyezést a speciális felelősségi és kártalanítási alakzatok és az azokra vonatkozó különös szabályok. A hatályos törvény a polgári jogi kártérítési felelősséget három fejezetben szabályozza. A XXIX. fejezet a deliktuális felelősség általános szabályairól szóló, míg a XXXI. fejezet a felelősség módjára és a kártérítés mértékére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. A két fejezet közé ékelődő XXX. fejezet a deliktuális felelősség speciális alakzatait, pontosabban azok egy részét foglalja magában.

A hatályos Ptk. XXIX. és XXXI. fejezeteinek szabályai koherens kapcsolatban állnak egymással – sőt, bizonyos tekintetben keverednek, mert pl. a 339. § (2) bekezdése a kártérítés mértékére vonatkozó norma, tehát nyilvánvalóan a XXXI. fejezetben volna a helye. A fejezetek a jogellenes károkozásokért való felelősség általános, továbbá általában alkalmazandó szabályait tartalmazzák, és ezt a szerves összefüggést a veszélyes üzemi, az alkalmazotti, a megbízotti stb. felelősség különös szabályai (amelyek *lex specialis* szabályozást jelentenek), vagyis a XXX. fejezet rendelkezései, megtörik. **Eörsi** szerint az előbbi két fejezet a polgári jogi felelősség „*anyagját*” foglalja magába, de ezeket az egymással szorosan összefüggő rendelkezéseket a gyakorlat is anyagjogi jelleggel ruházta fel. A Ptk. felelősségi jogának ez a felépítése szakított a hagyományokkal, mert az 1928. évi Mtj. az általános szabályokat követően rendelkezett a különös felelősségi alakzatokról. **Marton Géza** törvénytervezete viszont, amely „*Egy polgári törvénykönyv kártérítési fejezetéhez*” készült – a jogi felelősség *egységes rendszerére* vonatkozó felfogását tükrözve –, egyetlen fejezetbe foglalta össze a felelősségi jog és kártérítés egész szabályrendszerét.

Mivel a polgári jogi felelősség a specifikus törvényi tényállások mellett nemcsak egy olyan általános generálklauzulával rendelkezik, amelynek alapján különös tényállás hiányában is lehet kártérítési igényt érvényesíteni, hanem a különböző tényállásokat összefogó általános elveket és rendelkezéseket is tartalmaz, indokolt az új Kódex vonatkozó részében ezeket a szabályokat egy *általános részt tartalmazó fejezetben*, az egyes felelősségi alakzatokat pedig *egy külön fejezetben* összefoglalni. Ez utóbbi azonban nemcsak a speciális felelősségi, hanem a *kártalanítási formákat* is magában foglalná. Tekintettel arra, hogy a koncepció a kártérítési felelősség alóli

kimentés feltételeit eltérően kívánja meghatározni szerződészegéssel okozott károk és szerződésen kívül okozott károk esetében, az új Ptk.-ban e két területnek csak a kár megtérítésére vonatkozó normák tekintetében volnának közös szabályai. A deliktuális kártérítési felelősségi jog általános szabályait tartalmazó fejezetnek tehát csak ez utóbbi normák körében volna „anyagjogi” kisugárzása a kontraktuális károk megítélésére.

II. A deliktuális felelősség általános szabálya

1. A károkozás általános tilalma

A Koncepció szerint: a törvény tiltja a károkozást. Minden károkozás jogellenes, kivéve, ha törvény eltérően rendelkezik.

A károkozás általános tilalmát, amelyet Eörsi Gyula némi ideológiai túlzással a szocialista jogrendszerek pozitívumaként fogalmazott meg a burzsoá jogrendszerekkel szemben, az európai jogirodalom a francia Code civil egyik legnagyobb vívmányának tekinti. Az elv hazai elméleti adaptálása ellenére a jogalkalmazási gyakorlatban nem talált egyértelmű befogadásra. Számos publikált bírósági ítélet bizonyítja, hogy a bíróságok az általános magánjogi deliktum elvét nem vették át következetesen, hanem az ügyek nem kis részében megkövetelik a jogellenesség külön bizonyítását, vagyis a károkozó magatartás és valamely pozitív tételesjogi szabály kollízióját. A problémát a gyakorlatnak csak egy része oldotta úgy meg, hogy kimondta: „a károkozás önmagában jogellenes”, kivéve annak megengedettségét. A bizonyításnál azonban problémát okoz, ha keveredik a jogellenesség a felróhatósággal, mert ezek sok esetben valóban nehezen különválaszthatók. Kérdés ezért, hogy a deliktuális felelősséget megalapozó jogellenességnek valamilyen speciális normaszegésben kell-e megnyilvánulnia, vagy a károkozás önmagában jogellenes, amely alól csak a károkozás megengedettsége a kivétel. Mivel a jogalkalmazási gyakorlat ebben a kérdésben nem egyértelmű, indokolt, hogy a kodifikáció során a törvényalkotó rendelkezzen az objektív jogellenességi kritériumról.

Ezért az új Kódexben – a joggal való visszaélést tiltó rendelkezéshez hasonlóan – a károkozás általános tilalmára nézve kell szabályt alkotni, vagyis arra, hogy minden károkozás jogellenes, azzal, hogy a jogellenességet csak a károkozás törvényi megengedettsége zárja ki.

2. Általános felelősség a szerződésen kívüli károkozásért

Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

A javaslat nem kívánja szigorítani a szerződésen kívüli kártérítési felelősség általános szabályát.

a) **A Koncepció szerint a polgári jogi kártérítési felelősség több évtizedes és a bírói gyakorlatban is kikristályosodott tradicionális általános szabálya a deliktuális felelősség területén jól bevált, kellő egyensúlyban képes tartani a károsulti és a károkozó érdekeket, egyaránt szolgálja a reparációt és a kármegelőzést, a prevenciót. A hatályos szabály a bírói gyakorlat számára kellő mozgásteret adó olyan mérce, amely megfelelően biztosítja a**

társadalmi folyamatokban bekövetkező változásokhoz igazodó adaptációt anélkül, hogy teljesen elveszítené a felelősség szubjektív alapját. (A piacgazdaság követelményei a szerződésszegéssel okozott kárfelelősség körében kívánnak változtatást. Ezért javasolja a Koncepció a *kontraktuális* kártérítési felelősség objektív alapokra helyezését, és ezzel egyben a kimentés feltételeinek eltérő szabályozását a két kártérítési felelősségi területen.)

- b) **A jelenlegi szabály hatékonyan ötvözi a két alapvető felelősségi elvet: a szubjektív és az objektív felelősséget. Az általános kárfelelősségi norma már nem az individuális vétkességen, hanem az objektívizálódott felróhatóság szempontján alapszik. Már nem tisztán szubjektív vétkességfogalom, hanem azáltal, hogy a szabályban a „szemrehányhatóságot” az objektív, társadalmi elvárhatóság mércéjével kell mérni, az egyéni gondossági mértékhez igazodó klasszikus vétkességi elvet objektívizálja. „Az adott helyzetben általában elvárható” magatartás-követelmény – a hozzá kapcsolódó bizonyítási teherrel együtt – jelenti a felelősségre vonhatóság valódi tartalmát. Ez pedig objektív zsinórmérték és nem szubjektív képességek, tényezők, adottságok – és nem a szubjektív akarat – szerinti elbírálást jelent.**

Bár a rendelkezés kiindulópontja az emberi magatartás és annak befolyásolhatósága, a szabály tág lehetőséget nyújt a felelősség objektívizálására. **Eörsi Gyula** szerint a Ptk. konstrukciója, azáltal hogy a vétkesség hagyományos fogalma (szándékosság-gondatlanság) helyett a *felróhatóság* felelősségi feltételét vezeti be, az objektívizált polgári jogi vétkességet az általános szubjektív jogi felelősséggel egységesíti. A felróhatóság szempontja ugyanis a vétkesség és rosszhiszeműség mellett a törvény által meghatározott specifikus kárforrások esetében az ezek elleni sajátos védekezés elmulasztását is felöleli. A felróhatóság-fogalom lényegi eleme a magatartás társadalmi elítélése és a kártérítési szankcióval való befolyásolhatóságának kedvező kilátásai. A konstrukcióban tehát a *casus minor* tartománya összeszűkül és a vétkességi mérce típusonként változó követelményeinek és differenciált alkalmazásának megfelelően viszonylagossá válik. Más az elvárhatóság a szakemberrel és más a laikussal, a jól szervezett multinacionális céggel és az egyéni vállalkozóval stb. szemben.

Fő érdeme mégis, hogy *méri a felróhatóságot*, és teret ad a bírói gyakorlatnak arra, hogy a változó társadalmi folyamatoknak megfelelően alkalmazza a felróhatóságon nyugvó kimentési szabályt.

- c) A hatályos konstrukcióval összefüggésben azt is hangsúlyozni kell, hogy a Ptk. jelenlegi általános kárfelelősségi szabálya a bizonyítás sikertelenségének kockázatát a károkozóra terheli. A hatályos rendelkezés tehát nem is a *felróhatóságon nyugvó felelősség* elvét konstituálja, hanem főszabályként az általános károkozási tilalmat szankcionálja, és az exkulpációs bizonyítás fordulatával kimentési lehetőséget biztosít a károkozónak. (Ha ő lesz – **Grosschmid Béni** formulájával élve – a bizonyítás „*bajnoka*”). Így a Ptk. összhangban áll azzal a *nemzetközi fejlődési iránnyal*, amely a sikertelen bizonyítás kockázatát – a bizonyítási teher megfordításával – még ott is a károkozóra hárítja, ahol a bizonyítási teher általános elve szerint a károkozó vétkességét a károsultnak kellene bizonyítani.

- d) Mindezekre figyelemmel a Koncepció nem kíván változtatni a Ptk. szerződésen kívüli kárfelelősségre vonatkozó általános szabályán és a vétkességtől független, objektív kárfelelősségnek csak azokban az – egyébként egyre bővülő – esetszabályokban kíván teret biztosítani, amelyekben a felek között fennálló szerződéses viszony, vagy valamely tevékenység folytatása, illetőleg valamely fokozottan védendő érdek ezt a *vis maior*-ig terjedő felelősségi mércét szükségszerűen, de legalábbis kellően indokolható okból támasztja a polgári jogi jogviszonyok alanyaival szemben.

3. *Megengedett károkozások*

A károkozásnak a törvény által megengedett eseteiben a károsult részére – a kártérítésre vonatkozó szabályok szerint – kártalanítás jár. A kártalanítási kötelezettség alól törvény csak kivételesen és közérdekből mentesíthet.

A károkozás általános tilalmának kimondása folytán a törvénynek kifejezetten rendelkeznie kell a károkozás *megengedettségének eseteiről*, vagyis a *jogellenességet kizáró* okokat a deliktuális felelősség általános szabálya után kell az új Kódexben tételezni **a hatályos 342. § (2) bekezdésében és a 343. §-ában foglaltak szerint**, de indokolt volna ide „átültetni” a **107. §-nak a szükséghelyzetben okozott károkokra** vonatkozó és a jogellenesség alól felmentést adó rendelkezését, és utalni kellene **törvény károkozást jogszerűvé tevő egyéb eseteire**. Ezekről a Kódexbe tartozó esetekről és a kártalanítás szabályairól **a deliktuális rész különös fejezete** tartalmazna rendelkezéseket.

Az új Kódexben a *kártérítés, kártalanítás, kárpótlás* különféle képpen használt fogalmi között egyébként is *rendet kell teremteni*. A tételes szabályozásban megmutató terminológiai zavar ugyanis a jogalkalmazásban, sőt a jogalkotásban is megnyilvánul. Ezért következetessé kell tenni **a jogellenes magatartások következményeiért való kártérítési**, továbbá **a jogos károkozásokért való kártalanítási kötelezettség** terminológiai különválasztását, viszont dogmatikai tisztázatlansága miatt *mellőzni kellene a kárpótlásra* vonatkozó megjelölést.

Az általános szabály szerint **a károkozások törvény által megengedett eseteiben – a kártérítésre vonatkozó szabályok szerint – kártalanítás jár. Ezt a szabályt általánossá kell tenni és a Kódexben ki kell mondani, hogy kivételt kizárólag törvény és csak kivételes esetkörben, közérdekből állapíthat meg.** A kártérítésre és kártalanításra vonatkozó ezek a rendelkezések természetesen nem érintenék azt az általános polgári jogi elvet, amelyet a *casus nocet domino* elve fejez ki.

4. *Károsodás veszélye*

A károsodás veszélye jogellenességi szabály, ezért a hatályos Ptk. 341. §-ában foglalt rendelkezést a Kódexben itt, az általános kárfelelősségre és kártalanítási kötelezettségre vonatkozó szabályok után kell elhelyezni.

Nemcsak a tényleges károkozás, hanem a *károkozás veszélyének pusztán előidézése is jogellenesnek* minősül. A Ptk. 341. §-ának rendelkezései ezért fenntartandók, sőt gyakorlati alkalmazásuk megélénkülése volna kívánatos. Mivel a károkozás veszélyének előidézése a *környezetveszélyeztetés* körében a leggyakrabban előforduló tipikus tényállás, **a 341. § (2) bekezdésében a tisztességtelen gazdasági tevékenység kiemelése mellett indokolt volna a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény 101. § (1)-(2) bekezdésének a**

környezet veszélyeztetésével kapcsolatos tételeit és jogkövetkezményeit a Kódexben ehelyütt ugyancsak nevesíteni.

A törvénynek e körben a „biztosíték adására” vonatkozó rendelkezése viszont *elégtelen*. Felelősségbiztosítás, mint biztosíték nyilván nem jöhet szóba, mert a veszélyeztető másokra már konkrét veszélyt jelentő magatartására aligha tud felelősségbiztosítást szerezni. **Indokolt volna ezért a bankgarancia és a zálogjog biztosítékait, illetve egyéb dologi biztosítékokat ehelyütt kifejezetten megjelölni, hogy ezzel az utalással a törvény orientálhassa a gyakorlatot.**

III. A deliktuális kárfelelősség további szabályai

1. A Ptk. 339. §-ának (2) bekezdése

A kártérítés méltányossági enyhítését engedő szabályt a deliktuális felelősség körében fenn kell tartani, és a kártérítés mértékéről szóló rendelkezések körében kell elhelyezni.

a) A Ptk. 339. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés nem a felelősség alól részben mentesítő, hanem a *kártérítés méltányossági enyhítését* lehetővé tevő norma, amely az igazságos és méltányos kártérítési mérték meghatározásának elveibe gyökerezik. A méltányossági mérséklésre vonatkozó szakasz nem határozza meg a mérséklésre vezethető okokat, pusztán a kártérítés csökkentésének *kivételességét* hangsúlyozza. Ezáltal – bár kivételes tényálláskörben – széleskörű lehetőséget biztosít a bíróság számára, hogy a kártérítés mértékének meghatározásakor a méltánylást érdemlő egyedi tényálláselemeket mérlegelje. A jogintézmény bevezetésének eredeti indoka is az volt, hogy a károkozó a rendkívüli mértékű, vagyoni viszonyaival arányban nem álló kár – amely adott esetben még tönkretételéhez is vezethetne – megtérítése alól részben méltányosságból mentesülhessen. Bár a Ptk. bírói gyakorlata nem tette élő szabállyá a 339. § (2) bek.-ben megállapított normát, indokolt meghagyni a bíróság számára ezt az egyéniesítést, az egyedi szempontokat érvényre juttató jogintézményt. Mivel e rendelkezésben nem a felelősség enyhítéséről, hanem a *kártérítés mértékének méltányossági szempontból történő mérsékléséről* van szó, a szabály elhelyezését tekintve nem ide, hanem a kártérítés módja és mértéke kérdéseiről szóló rendelkezések körébe tartozik.

A tartalmi kérdésre, hogy tudniillik egyáltalában kell-e a felelősségnek korlátokat vonni, feltétlenül *igenlő* választ kell adnunk, hiszen a kárkövetkezmények láncolata elvileg végtelen. A polgári jogban uralkodó teljes kártérítés elve a mindenkori *beszámítási elmélet* határai között értendő és értelmezhető. Vagyis, hogy a teljes kártérítésért fennálló felelősség a gyakorlatban mit jelent, az attól függ, hogyan értelmezi a bírói praxis a *beszámítási elméleteket*.

E kérdéskörben felmerült **Marton Géza** elméletének a hasznosítása. **Marton** szerint a kártérítés mértékének korlátozása tekintetében a *felelősségi szempontokat* kell előtérbe helyezni, azaz a kártérítési felelősséget addig kell kiterjeszteni, éspedig *csak addig, de addig feltétlenül*, ameddig a *prevencióra* lehetőség van. **Marton** így érvelt: „*Azt, hogy van-e kár, és milyen terjedelmű, valamint hogy a kár okozatos kapcsolatban van-e a felelőssé teendő személlyel, a bíró a fennforgó körülmények szorgos méltatásával szabad belátása szerint*

állapítja meg.” Ezt a szabályt kellene/lehetne – e nézet szerint – a kártérítés mértékének általános normájává tenni, s ennyiben a *méltányosság szempontjának* a 339. § (2) bekezdésénél jóval fontosabb szerepe volna.

Az általános érvényű felelősségkorlátozás azonban a preklasszikus polgári jogra volt jellemző; itt a felelősség mértéke lépcsőzetesen mindig a *vétkesség fokaihoz* igazodott. Míg az effajta, büntetőjogias felelősségkorlátozás mintegy az „egyéni igazságosság” eszméjét akarta tükrözni, a mai, modern és általánosabb érvényű felelősségkorlátozások mögött sokkal inkább *rizikó-kalkulálási szempontok* állnak. Ezzel a vonatkozással azonban a kártérítés mértékének kérdésével összefüggésben foglalkozik a Konceptió, itt pusztán arra utal, hogy az elmaradt haszon típusú károkra vonatkozó *előreláthatósági korlát* alkalmas lesz a kártérítés nagyságát „méltányos” mederben tartani. Így a Konceptió a 339. § (2) *bekezdésének fenntartására* vonatkozó javaslatot fogalmazza meg, de nem lát a szabály kiterjesztésére megalapozott indokot.

- b) A kártérítési felelősség korlátozásának valóságos szempontja merül fel a *közreható okozatiság*, vagyis a károsult *önhibájának* (jelenleg a Ptk. 340. § alapján) történő értékelése körében is. Ezért e szabály ugyancsak a *kártérítést mérséklő* rendelkezések sorába tartozik.

2. *Indokolatlan a Ptk. 342. § (1) bekezdését is fenntartani*

A Ptk. 342. § (1) bekezdésének szabálya nem a deliktuális felelősségről szóló fejezetbe való, **fenntartása egyébként is szükségtelen.**

A szerződések semmisségére vonatkozó rendelkezések, még ha azok a károkozással kapcsolatosak is, szerkezetileg a szerződések érvénytelenségével foglalkozó joganyagba tartoznak. Sem dogmatikailag, sem logikailag nem illenek a károkozások jogellenességét kizáró, illetőleg az azokat megengedő szakaszok közé. A semmisség jogkövetkezménye a vétkes károkozásokért való felelősség korlátozása vagy kizárása tekintetében egyébként is vitatható, még ha az csak a vétkesség minősített eseteire vonatkozik is. Az egyéb tényálláselemek semmissége pedig a Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján is fennáll, így a rendelkezés fenntartása szükségtelen.

3. *Egyetemleges felelősség*

Ha a károkozásban többen hatottak közre, felelőségük a károsulttal szemben egyetemleges, egymással szemben pedig magatartásuk felróhatósága arányában oszlik meg. Ha a felróhatóság arányát nem lehet megállapítani, a kár a károkozók között egyenlő arányban oszlik meg. A bíróság mellőzheti az egyetemleges felelőség megállapítását és a károkozókat felróhatóságuk arányában marasztalhatja, ha többen nem akarategységben okoztak kárt, továbbá ha a károsult a kár bekövetkeztében maga is közrehatott.

- a) Az *egyetemlegesség* polgári jogi tartalmát a szerződésekre vonatkozó általános szabályok tartalmazzák, amelyek természetesen a deliktuális felelősség körében is irányadóak. A Ptk. 344. §-ának *többek közös károkozására* vonatkozó rendelkezése azonban *átalakításra* szorul. A közös károkozás fogalmának megállapítása ugyanis mind a mai napig problematikus. Az *akarategységben megvalósított károkozás büntetőjogias szemlélete változatlanul „kísért”, ezt a szemléletet hangsúlyozzák a törvénykommentárok is.* (A Ptk. magyarázatának I. kötet 935. oldalán olvasható: „A közös károkozás szempontjából követelmény:

a) A több károkozó között bizonyos akarategységnek kell fennállnia. Ebből következik, hogy nem közös a károkozás akkor, ha egymástól objektíve független körülmények eredményezik a károkozást.”) Ezzel szemben – a mérvadó bírói gyakorlat szerint – a közös károkozás *objektív tényállás*. Ezt az *objektív szempontot* a törvénynek célszerű kimondania, hogy ezzel egyértelműsítse a gyakorlatot.

Közös károkozásról van szó minden olyan esetben, amikor a károsodásra vezető folyamatban akár egymást követően, akár egyidejűleg többen vesznek részt, vagyis ha a kár *objektíve több személy közrehatásának eredményeként következik be, és pedig függetlenül attól, hogy a károkozási folyamatban résztvevők egyáltalában tudomással bírtak-e egymás károkozó magatartásairól*. Sőt, egyetemleges felelősségük akkor is beáll, ha tevékenységük *együtthatása* vezetett csak a kár bekövetkezéshez (környezetszennyezés körében tipikusan előforduló tényállás).

Újabbban pedig az Internet-szolgáltatások körében felmerülő tipikus tényállás, hogy az Internet-szolgáltató nem közvetlen károkozó ugyan, de *lehetővé teszi* a károkozást. Ezért helyesebb az egyetemleges felelősség alapjául azt a szabályt felállítani, hogy „*Akik a károkozásban közrehatottak, a bekövetkezett károkért egyetemlegesen felelnek.*”

- b) Az egyetemlegesség a károsult irányában ható rendelkezés, tehát a közös károkozók *külső viszonyában* érvényesül. A *belső viszony* a kártérítési kötelezettség egymás közötti felosztási arányát jelenti, amely a *felróhatóság arányához* igazodik. A PK 37. sz. állásfoglalás szerint az egyetemleges felelősség megállapításának mellőzése esetén ugyanez a szabály irányadó, ezért a helyes állásfoglalást a törvény rendelkezései közé fel kell venni. Ehelyütt általánosságban szükséges megállapítani, hogy a kodifikáció egyik kiemelten fontos célja, hogy a hosszú idő alatt kiépült és a törvényt lényegesen alakító bírói gyakorlat az új Kódexbe beépüljön.

Az egyetemlegesség mellőzésének döntő szempontja kell legyen, hogy a károsult reparációs igénye ne kerüljön veszélybe. Ennek biztosítása esetén azonban lehetővé kell tenni, hogy a bíróság mellőzze az egyetemlegességet, *amennyiben többen nem akarategységben okoztak kárt*.

Szükségtelen viszont fenntartani az egyetemlegesség *feleslegességére* vonatkozó azt a rendelkezést, hogy az egyetemlegesség mellőzhető, ha a kártérítés nincs veszélyben, mert ilyen kedvezményezésre megalapozott jogi indok nincs (eredetileg az állami vállalatok privilégiuma volt). A károsult érdemteleniségére vonatkozó tételt pedig a *károsulti közreható önhiba* esetkörüire kellene szűkíteni, a késedelmes igényérvényesítés tényállása ugyanis megfelelően nem értelmezhető. Az elévülési időn belül ugyanis kártérítési igény érvényesítése során nem lehet jogosulti késedelemről beszélni.

IV. A kártérítés módja és mértéke

A Koncepció szerint szerződésen kívüli (deliktualis) kárfelelősség – a kimentés eltérő feltételeire tekintettel – az új Ptk.-ban elválik a szerződésszegésért fennálló (kontraktuális) kárfelelősségtől. **A két kártérítési jogi terület alapvetően egységes marad ugyanakkor a kártérítés módja és mértéke tekintetében: a kár**

megtérítésére vonatkozó szabályok – az előreláthatósági elv részben(!) eltérő körben történő érvényesülését leszámítva – az új Ptk.-ban is azonosak lesznek a szerződésszegéssel és szerződésen kívül okozott károk esetében. Ezért ebben a körben fenn lehet tartani az utalási technikát: a kártérítés módjára és mértékére vonatkozó szabályokat az új Ptk. is a deliktuális kárfelelősség szabályai körében helyezné el, s ezekre utalna a törvény a kontraktuális kárfelelősség normái között, ugyanúgy, mint a hatályos Ptk.

1. *A kár fogalma és fajtái*

Az új Kódexben a kár egyes elemeit részletező szabályt a hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek körében a „célszerű és ésszerűen indokolt” megszorításokkal indokolt volna kiegészíteni.

a) A kártérítési felelősség következő *objektív* eleme a *kár*. Káron értünk minden olyan *hátrányt*, amely valamely esemény folytán valakit *vagyonában* ér. A legáltalánosabb értelemben a kár tehát *csak vagyoni hátrány lehet*.

A deliktuális jog európai harmonizálásának egyik nehézsége az *egységes kárfogalom* hiánya. Ez a hiány mind a nemzetközi jogalkotásokban, mind a nemzetállami jogszabályokban megmutatkozik. Kár alatt az uniós irányelvek, illetőleg a különböző jogszabályok különféle kategóriákat neveznek meg és értenek. Így a jogi normák szólnak vagyoni kárról, dologi károkról, dolgokban okozott károkról, tiszta vagyoni károkról, anyagi kárról, gazdasági hátrányról, az előző vagyoni helyzet helyreállításáról, generális és speciális károkról, ökológiai károkról stb. Példaként szolgálhat, hogy az uniós irányelvek közül pl. a *termékfelelősségi irányelv*, illetőleg a *szolgáltatói felelősségről szóló irányelv tervezete*, továbbá a *környezetszennyezési hulladékanyagokról szóló irányelv* egymástól teljesen különböző kárfogalmakkal operál. Jól illusztrálja az egységes kárfogalommal kapcsolatos nehézségeket a *deliktuális jog európai egységesítésén* munkálkodó *Osnabrück Working Team on Torts* és az *Advisory Council on Torts* által 22th May 2002 előterjesztett *Tort Law: Paper No. 10* tervezet, amelyet az egységesítés és a tervezetek koordinálását végző *Coordinating Group* vitatott meg, de közös álláspontot kialakítani nem tudott még úgy sem, hogy a tervezet számos helyen az eltérő nemzeti szabályozásra ad lehetőséget.

A Ptk. 355. § (4) bekezdése négyféle kárt ismer: *a)* a beállott értékcsökkenést, *b)* az elmaradt vagyoni előnyt (elmaradt hasznot), *c)* a nem vagyoni kárt, és *d)* a hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges költségeket. Szükséges megjegyezni, hogy a „*hátrány csökkentéséhez*” szükséges költségek kategóriája megtöri a teljes kártérítés elvét, ugyanakkor azáltal, hogy a „*kiküszöböléshez szükséges*” költségekkel az *alternativitás* viszonyában áll, ellentmondásos is. A szabály ezért – továbbá a Koncepciónak a „*nem vagyoni károkkal*” kapcsolatos álláspontja miatt – *korrekcióra* szorul.

b) Lényegében nem koncepcionális kérdés, de *a teljes megtérítés elvét (Grosschmid)* részletező kárkategóriák a gyakorlatban pontosításra szorulnak. A *károsult vagyonában beállott értékcsökkenés* elvileg alkalmas kifejezni a *damnum emergens* típusú károkat. A vonatkozó kommentárok és a bírói gyakorlat azonban e hátrányok körébe csak a dolog megsérülése, elpusztulása vagy megrongálódása folytán keletkezett hátrányokat integrálja. A dologfogalom fikciós kiterjesztése, vagy egyébként a jogvesztéssel, követeléstől

való eseléssel okozott hátrány így ebbe az értelmezésbe már nem fér bele. Ezért indokolt a törvényt magyarázatokon és a gyakorlaton is változtatni és a vagyoni értékcsökkenés fogalmába a nem dologi vagyoni károkat is beleértetni.

- c) Az *elmaradt vagyoni előny* kategóriája több bizonytalansági elemet tartalmaz, és némileg fiktív jellegű. Kereteit ezért – ahogy ez a mérvadó bírói gyakorlatban kifejezésre is jut – az *előreláthatósági korlát* közé indokolt szorítani. Ennek törvényi kimondása orientálhatja az alsóbb szintű bírói gyakorlatot.
- d) A károk harmadik eleme a Ptk. 355. § (4) bekezdésében foglaltak szerint *a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek* kategóriája. A hátrányok csökkentésével kapcsolatos szempont kiiktatásáról már volt szó. A hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek tekintetében a perekben érvényesített követelések terén megfigyelhető egy folyamatos *kiterjesztő tendencia*, tekintve hogy ennek a kárelemnek a felmerülése alapvetően a *károsult elhatározásától* függ, e tekintetben pedig az új piacgazdasági viszonyok szinte korlátlan lehetőségeket teremtenek meg. Ugyancsak az alsóbb szintű jogalkalmazási gyakorlat elemzése alapján a szabályozás *kétirányú*, egy *megszorító* jellegű, továbbá egy *rugalmasságot biztosító* kiegészítése volna indokolható. Az iránymutató bírói gyakorlat már eddig is a szükséges költségek tartalmi korlátjának tekintette – általában véve – a felmerült költségek *ésszerű indokoltságát és célszerűségét*. Az *ésszerűség* – amely a racionalitás *objektív tapasztalatokon nyugvó* vonatkozását jelenti – ebben a körben is kiemelésre érdemes szempont, ezért a szükséges költségek kategóriáját *az ésszerűen indokolt és célszerű kiadások, költségek* terminológiájával érdemes kiegészíteni vagy felváltani.

2. A kárnszerzés tilalma

A megtérítendő kárból le kell vonni a károkozásból származó vagyoni előnyöket.

A kártérítés mértékének a megállapításánál a károkozó tény folytán bekövetkezett vagyonmódosulást egységesen kell vizsgálni. Vagyis fel kell mérni, hogy a vagyonsökkenés mellett nem következett-e be a károsult oldalán valamilyen vagyon-megtakarítás. A bírói gyakorlat a kárnszerzés tilalmának szabályát általában alkalmazza, ennek a gyakorlatnak a törvényi alapját ugyanakkor az új Kódexben indokolt megteremteni.

3. A nem vagyoni kár

A Konceptió szerint a sérelemdíjnak mint a személyiségi jogok megsértése közvetett kompenzációjának és (vagy) pénzbeli elégtételt jelentő magánjogi büntetésének bevezetésére tekintettel a „nem vagyoni kártérítést” az új Ptk.-ban nem kell szabályozni.

- a) A nem vagyoni kártérítéssel kompenzálendő hátrány alatt mind a jogi dogmatika, mind a következetes bírói gyakorlat a személy, pontosabban valamely *személyhez fűződő jog sérelmét* érti. A személyhez fűződő jogok megsértésének, a személyt ért sérelemnek pedig adekvát polgári jogi szankciója a *sérelemdíj*, amelyet a személyhez fűződő jogok megsértésének jogkövetkezmenyei között – az ott kifejtettek szerint – kell a Kódexben szabályozni.

- b) Szükséges megemlíteni, hogy az *egységes európai deliktuális jog* kialakítására született *Principles of European Tort Law: Paper No. 10.*, a Study Group on a European Civil Code tervezete a nem vagyoni kártérítés alkalmazhatóságát illetően tényállásköröket állapít meg. Ezek a tényálláskörök azonban – az élet, testi épség, egészség megsértésén túl – túlságosan tágak, voltaképpen az általános személyiségi jog körülírásai, illetőleg egyes szelvényjogai. Így az Art. 2: 203. jogalapot teremt a személy méltóságának, szabadságának és a magánszférához való jogának a súlyos megsértése esetén. A *right to privacy-t* azonban – amely úgy tűnik újabban az *angol jogban* is elismerésre talált [*Douglas v. Hello! Ltd. (2001) 2. WLR 992*] – a bírói gyakorlat *általános személyiségi jogként* értelmezi, csakúgy, mint a *személy méltóságához* való jogot. Ebből következik, hogy az utóbbi tényállások felállítása – így az Art. 2: 204: *Loss upon Communication of Incorrect Information*, az Art. 2: 205: *Loss upon Breach of Confidence* stb. – voltaképpen szükségtelen, mert mindezeknek a jogoknak a megsértése esetén a nem vagyoni kártérítés *szankciója az emberi méltósághoz való jog, vagy a magánszférához való jog* megsértése miatt is alkalmazható volna.

4. Az előreláthatósági korlát

A teljes kártérítés elvének fenntartása mellett az új Ptk. a kártérítés mértékét – az elmaradt haszonként jelentkező károk körében – a szerződésen kívüli felelősség körében is kösse az ésszerű előreláthatóság korlátjához, azaz mondja ki azt, hogy a károkozó csak azokért az elmaradt hasznokért tartozik felelősséggel, amelyeket normális körülmények közepette egy adott cselekmény következményeiként ésszerűen előre lehetett látni.

- a) A kártérítési jog egyik központi szabálya: *a teljes kártérítés elve*. A pénzbeli reparáció a polgári jogi kártérítési felelősség fő esete, ezt a ténytet a szabályozásnál nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezért **az új törvénynek elsődlegesen a kártérítés pénzbeli módjáról kell rendelkeznie**, az in integrum restitutio, továbbá a kár természetben való megtérítésének lehetősége csak a kártérítés *egyéb módjaként* tehető szabállyá, amelyet csak a károsult ilyen irányú kifejezett kérelme és a hatályos rendelkezések szerinti feltételek fennállása – esetleg a károkozó vállalása – esetén rendelhet el a bíróság.
- b) A pénzbeli kártérítés egyik központi kérdése *a kártérítés mértékének korlátozhatósága, amely különböző intenzitással és különféle esetkörökben, de lényegében minden jogrendben megjelenő igény*. Az egyes jogrendszerek a felelősség korlátozására technikailag *három fő módot* alkalmaznak: a felelősség mértékének *összegszerű korlátozását* vagy a felelősségnek *bizonyos kárfajtákra való szűkítését*. Ilyen módszer tehát az *előrelátható kár*, továbbá a *közvetlen kár* megtérítésére korlátozott felelősség. De ilyennek tekinthető a *méltányossági felelősségkorlátozás* is, amelyet a *svájci jog és a régi magyar magánjog* is ismert, és amelyet **Marton Géza** elmélete is tartalmazott. Ez lényegében egy *általános méltányossági ítéltetésre* vonatkozó szabály, amely a kártérítés módjának és mértékének megállapításában a bírói szabad belátásnak nagyobb teret engedve, lehetőséget ad nemcsak a *méltányossági enyhítésre*, hanem a *méltányossági szigorításra* is. Az elv meghonosítása a magyar magánjogi irodalomban is újra és újra visszatérő törekvés.

- c) A károkozás körülményei, a kár nagyságának kalkulálhatósága a felelősség különböző terjedelmét indokolhatja a *szerződéses*, illetve *szerződésen kívüli* károkozások eseteiben, s ezért a felelősségkorlátozás részben másként ítélendő meg a szerződésszegések és a deliktumok körében. Ebből következik, hogy az előreláthatósági elv is más szerepet játszhat e két kárfelelősségi területen.
- A szerződések világában a felek érdekmérlegelésén alapuló kockázatmegosztásából kell kiindulni. A piaci döntéseket meghatározó gazdasági racionalitás központi eleme a *kalkulálhatóság*. Ennek pedig meghatározó kritériuma a *kockázatmegosztáshoz igazodó kártérítési mérték*, azaz az a szempont, hogy a szerződő fél kártérítési kötelezettsége ne terjedjen túl azon a mértéken, amellyel a *kötelezettségvállaláskor számolnia kellett*. Ezért az *előreláthatóság* a szerződésszegésekkel okozott kártérítési felelősség normatív kritériumaként kell, hogy megjelenjen, mert az *előreláthatósági klauzula* azzal a vélelemmel él, hogy az adós csak azoknak a károknak a viselését vette magára a szerződésben, amelyeket – mint szerződésszegésének jogkövetkezményeit – *előre láthatott*. Ezért a Koncepció a kontraktuális felelősség körében az előreláthatósági mércét a megtérítendő kár nagyságát meghatározó általános elvvé kívánja tenni.
- d) Bár a Legfelsőbb Bíróság – a Koncepció tervezetének vitája során kifejtett saját álláspontja szerint – gyakorlatában megfelelően érvényesíti az előreláthatóságot, a közvetlen és közvetett károk, továbbá az okozati összefüggés helyes határainak a megvonása érdekében mégis *szükséges, hogy a Kódex kimondja az előreláthatóság korlátját az elmaradt hasznok tekintetében a deliktuális kármezőben is*. Ez az elv pl. *az angol jogban* remekül funkcionál, figyelemmel arra, hogy az előre nem látott károk *túl távoliak*, így okozati kapcsolat a magatartás és a beállott károk között jogi értelemben nincs. A deliktuális kártérítési felelősségnek ez az elve nem töri meg a teljes kártérítés követelményét, mert a kártérítés mértékének az angol jogi terminológia szerint is alkalmasnak kell lennie, hogy a károsultat olyan helyzetbe hozza, mintha a deliktumot nem követték volna el. Mégis az elv alkalmazásával a bíróság csak a valószínűsíthető előnyöknek, haszonnak az esély mértékével arányban álló részét ítéli meg kártérítésként, azonban a tisztán spekulatív (azaz még számos bizonytalan tényezőtől függő) lehetőségét figyelmen kívül hagyja.
- Az elv alkalmazásának a deliktuális felelősség körében kizárólag *az elmaradt haszon* összefüggésében van korlátozó hatása. Ebben a körben a deliktumért felelősnek csak *a valószínűség alacsony fokáig, a reális lehetőség mértékéig* kell előrelátni a károkat („*real risk*”). A tényleges vagyoni károk vonatkozásában természetesen a korlátozás nem érvényesül, a költségek és kiadások tekintetében pedig a célszerűség és az *ésszerű indokoltság* korlátai az elv alkalmazását fölöslegessé teszik. Ebben az összefüggésben a szigorúbb követelményrendszer tehát *az elmaradt haszon kártételére* korlátozódna, amely körben a kártérítési felelősség megállapításához a károsultnak *a valós veszély nagy valószínűséggel való fennállását* is bizonyítania kellene.

5. A károsult közrehatása

Ha a károkozó magatartás előidézésében, a kár bekövetkezésében, a kár súlyosbodásában az elvárható magatartást elmulasztó károsult is felróhatóan közrehatott, magatartásának következményeit maga viseli. Nem terheli

kártérítési kötelezettség a károkozót a kárnak azért a részéért, amely abból származott, hogy a károsult nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Mivel a közreható ok elvághatja a kauzalitást, a károsult *önhibája* a kártérítés mértékét valóságosan csökkentő tényező. A kármegelőzésben, a kár következményeinek enyhítésében való közreműködési kötelezettség megsértése *kármegosztást eredményez*.

A károkozó részbeni felelősségmentesüléséről szóló és a Ptk. 340. §-ában tételezett szabályt szerkezetileg itt célszerű elhelyezni, másrészt a szabályba indokolt beépíteni a Legfelsőbb Bíróság PK 36. számú állásfoglalásának időtálló fogalmazását.

A károkozási folyamatban a felróhatóan önhibás károsulti közrehatás mértékének a károkozó vonatkozásában fennálló felelősségcsökkentő hatását a bírói gyakorlat a Kódexbe beépítendő PK állásfoglalás alapján helyesen alkalmazza mind a kárbekövetkezés okai kifejlődésének megakadályozása, mind pedig a már bekövetkezett károkozás hátrányos következményeinek lehetséges csökkentése tekintetében. Ezért a rendelkezést a gyakorlat által megvalósított korrekciós tartalommal indokolt az új Kódexbe felvenni.

6. *Kártérítési járadék*

A Ptk. 355. § (3) bekezdéséből a kártérítési járadéokra vonatkozó szabályt ki kell emelni, mert az a kártérítés mértékére vonatkozó rendelkezések logikáját megtöri. A járadékra vonatkozó normákat – ideértve a járadék fajtáit is – ezt követően külön szakaszokban kell elhelyezni. Ennek során az új Kódexbe kell integrálni a bírói gyakorlat által kialakított legfontosabb állásfoglalásokat az új jogszabályi környezetnek megfelelő tartalommal (társadalombiztosítás helyett a nyugdíj- és egészségbiztosításra utaló rendelkezésekkel stb.). Meg kell teremteni a járadékok hivatalból történő indexálásának törvényi alapját. A baleseti kártérítéssel kapcsolatos szabályok közé fel kell venni a Legfelsőbb Bíróság PK 45. számú, 46. számú és 48. számú állásfoglalásaiban kifejtett elveket. Végül a baleseti járadékot – a piactudományi viszonyoknak megfelelően – nem a keresetvesztéshez, hanem az elveszett jövedelemhez kell igazítani.

A kártérítési járadék mint a kártérítés sajátos módja akkor állapítható meg, amikor a károsultat folyamatosan ismétlődő kár éri. E szabály a kártérítés mértékétől elkülönítetten önálló szakaszba tartozik, amelyet követően kell az egyes járadékformákat részletező szabályokat az új Kódexbe felvenni. Ennek során a bírói gyakorlatban kialakult, következetesen alkalmazott, elvi tartalmú megállapításokat – amelyeket a felhívott PK állásfoglalások tartalmaznak – az új törvény rendelkezései közé kell integrálni. Ki kell mondani, hogy bár a **kártérítés mentes a személyi jövedelemadó alól, a jövedelmet pótló kártérítés mégis adóköteles**, azt a bíróságnak az adó figyelembevételével kell megállapítania. A baleseti járadék megállapításával és összegszerűségével kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdések megoldására a PK 45. számú és 46. számú állásfoglalások tartalmazzák részletes útmutatást, ezeknek az állásfoglalásoknak kellően absztrahálható elvi tételeit indokolt az új Kódexbe beemelni. Ugyanígy a Kódexbe integrálásra érdemes a PK 48. számú állásfoglalásban kifejtett elvi tétel is. Végül meg kell teremteni a járadékok rendszeres növekedésének (*indexálás*) törvényi alapját.

7. *Az általános kártérítés*

Az általános kártérítésre vonatkozó rendelkezést – valóságos tartalmának megfelelően – vagyoni kártérítésként kell tételezni. Az új törvénynek ki kell mondania, hogy a kártérítési járadék mértéke nemcsak csökkenthető, hanem növelhető is. A Legfelsőbb Bíróság PK 49. számú állásfoglalásának első tételét indokolt a törvénybe foglalni.

Az általános kártérítés szabálya az új Kódexben nemcsak hogy fenntartandó, hanem megerősítésre is szorul. A törvényt magyarázatok és az irányadó, elvi tartalmú bírói ítéletek tartalmazzák ugyan, hogy az általános kártérítés: *vagyoni kártérítés*, az intézmény elvi tisztasága miatt ugyanakkor ezt indokolt magában a törvényben kimondani. A már kifejtett indokokra tekintettel *mellőzni* kellene a törvénytől a *kárpótlás kifejezést*.

A jogalkalmazási gyakorlatban értelemszerűen alkalmazásra kerül ugyan a járadékként megállapított általános kártérítés *utóbb* történő felemelése is, e lehetőséget azonban a bírói gyakorlat csak a szakasz logikai értelmezéséből vezeti le, ezért indokolt e lehetőség törvényi alapját is megteremteni.

A PK 49. számú állásfoglalás részben eljárásjogi tartalmú. Anyagi jogi rendelkezését azonban – tekintve, hogy helyes irányban alakította a gyakorlatot – indokolt volna a szakasz rendelkezései közé felvenni.

8. *A kártérítés esedékessége*

Az új Kódexben meg kell teremteni a törvényi alapját annak a bírói gyakorlatban kialakult konstrukciónak, amely szerint a kártérítési kötelezettség késedelmes teljesítése a kártérítés mértéke szempontjából azzal a következménnyel jár, hogy a bíróság a kártérítés mértékét az időközben bekövetkezett értékemelkedés alapulvételével állapítja meg.

A kár bekövetkezése és a kártérítés mértékének megállapítása között eltelt időben az értékviszonyokban bekövetkező változások megfelelő figyelembevételére a *kárcamat* nem tekinthető minden esetben kellő hatékonyságú szankciós eszköznek. Piaccgazdasági viszonyok között a károkozaskori kárszámítás és a késedelmi kamat megítélése együttesen sem hozza feltétlenül a károsultat abba a helyzetbe, amelyben volt a károsodás bekövetkezése előtt. Az értékviszonyokban jelentős változások ugyanis viszonylag rövid időn belül is bekövetkezhetnek. Ezért – különösen az elmúlt évtized jelentős inflációs és egyéb komoly értékváltozásokkal járó időszakokban – a bíróságok kialakították azt a gyakorlatot, amelynek alapján a kártérítés mértékét az ítélethozatalkori értéken állapítják meg. Ebben az esetben természetesen nem alkalmazzák a Ptk. 360. § (2) bekezdésének a késedelmes adós helyzetére irányadó rendelkezését, hanem a károkozót az ítélethozataltól – esetleg a perben előterjesztett és az ítélet alapjául szolgáló szakértői vélemény előterjesztésétől – kezdődően kötelezik *kárcamat* fizetésére. Noha az állam inflációt csökkentő politikája ez ellen szól, az ár- és értékviszonyokban a piaci viszonyok között – különösen az uniós csatlakozással – várható jelentős mozgás következtében, a *kártérítés esedékességének és a kárcamatnak* ezt a korrekciós szabályát indokolt volna a törvényben felállítani.

Itt azonban kimondandó volna a **károsult felróható késedelmén alapuló késedelmes igényérvényesítésének felelősségcsökkentő elve**, vagyis az, hogy ilyen esetben az ár- és értékviszonyok kockázata a károsultra hárul.

9. *Az elévülés*

A kártérítési igények elévülésének hatályos szabályát – a Legfelsőbb Bíróság PK 51. számú, továbbá 52. számú állásfoglalásainak a Kódexbe integrálásával – fenn kell tartani.

- a) Az időtényező összefüggésében a modern kártérítési jog egyik számottevő problémája a *liability of „long tail”*, az ún. „*hosszú farkú felelősség*”, amely alatt a bírói gyakorlat azoknak a kártérítési tényállásoknak az összességét érti, amikor a kárbehatás és a kár manifesztálódása közé egy hosszabb – esetenként 10-20 évet is elérő – *látens időszak* ékelődik be. Az ilyen károkozási tényállásokra a rendkívül szigorú felelősséget megállapító törvények (pl. *atomkár felelősség, termékfelelősség*) általában a kártérítési igények speciális jogalapon való érvényesíthetőségének egy végső, objektív, jogvesztő határidejét állapítják meg. A kártérítési igények elenyészésére vezető jogvesztő határidők azonban nem járhatnak azzal, hogy a károsultak az általános kárfelelősségi szabályok szerint – amelyekre az *általános elévülési idő* vonatkozik – kártérítési igényt ne érvényesíthetnének. Ezért az általános kárfelelősségi szabály tekintetében kizárólag az az elévülési rendelkezés tartandó fenn, amely a jogérvényesítést meghatározott feltételek fennállása esetén számottevő időmúlás esetén is lehetővé teszi. Olyan szabályozást kell tehát kialakítani, amely mellett pl. egy hepatitisz C-vel vagy AIDS-sel fertőzött személy is kártérítéshez jut annak ellenére, hogy miután a fertőzést megkapta, csak hosszabb idő elteltével jelentkeznek a tünetek, illetve a tényleges károsodás.
- b) A hatályos elévülési szabály azonban a Legfelsőbb Bíróság PK 51. számú állásfoglalásában kifejtettek szerint kerülhet alkalmazásra, amelyet – kellően absztrahált, elvi tartalma miatt – indokolt az új törvénybe beépíteni. Hasonlóképpen szükséges a PK 52. számú állásfoglalás törvénybe integrálása, hiszen az állásfoglalás jogszabályi tartalmú. Eszerint: *Baleseti járadékkövetelés esetén az elévülési idő a járadékkövetelés egészére egységesen akkor kezdődik, amikor a baleset folytán bekövetkezett munkaképtelenség első ízben vezetett jövedelem-kiesésre. Az egyes járadékrészekre vonatkozó igény pedig – az elévülési időn belül – a 6 hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített részek tekintetében bírósági úton többé nem érvényesíthető.* A kártérítési igények érvényesítésére irányadó, az általánostól eltérő elévülési időket a törvényben a felelősség egyes eseteinél külön kell szabályozni.

V. **A felelősség egyes esetei**

A Koncepció szerint az új Ptk. a jelenleg külön jogszabályokban megállapított polgári jogi felelősségi szabályokat (termékfelelősség stb.) a Kódexbe kívánatos integrálni.

1. *Az egyes kontraktuális és kvázi-kontraktuális tényállások helye*

A munkajogi kárfelelősségi kérdéseknek a Ptk.-ban való kezelése attól függ, hogy az egyedi munkaszerződés a Ptk.-ban kerül-e szabályozásra. Igenlő esetben eldöntendő kérdés, hogy a munkavállalói és munkáltatói kárfelelősséget az új Kódex e fejezetben vagy az egyedi munkaszerződésre vonatkozó szabályoknál tételezze.

2. Kódexbeli és Kódexen kívüli szabályozás

Eldöntendő, hogy mely speciális kárfelelősségi alakzatok Kódexbe integrálására kerüljön sor, amelyek jelenleg a Ptk.-n kívül önálló jogszabályokban szerepelnek. Megengedhetetlen azonban, hogy törvéynél alacsonyabb szintű jogszabály magánjogi kárfelelősségi tényállást – akár törvényi felhatalmazás alapján is – szabályozzon.

a) A hatályos rendelkezések között több – sokszor törvéynél alacsonyabb szintű – jogszabály önálló magánjogi felelősségi alakzatot konstruál, amely az átfogó magánjogi kodifikáció megtörténtével tarthatatlan lesz. Ezek között a rendelkezések között vannak ugyan pusztán utaló szabályok, amelyek – felváltva – hol a Munka Törvénykönyvére, hol pedig a Polgári Törvénykönyvre utalással rendelkeznek az adott jogviszonyon belül a kártérítési felelősségről, szép számmal vannak ugyanakkor olyan *alacsonyabb szintű* jogszabályok, amelyek a felelősség *jogalapjára*, illetőleg a kártérítés *módjára és mértékére* nézve önálló, *sui generis* rendelkezéseket tartalmaznak.

Így pl. a **bedolgozók foglalkoztatásáról szóló 24/1994. (II. 25.) Korm. rendelet** önálló **leltárfelelősségi** szabályt alkot, *sui generis objektív kárfelelősséget* állapít meg a **javítóintézetek rendtartásáról szóló 30/1997. (X. 11.) NM rendelet** az intézetnek a fiatalokkal szemben fennálló kárfelelősségére, a **vám- és pénzügyőrség hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyával kapcsolatos kártérítési felelősségéről szóló 14/1997. (V. 8.) PM rendelet** a munkajogi kárfelelősséghez hasonló, aprólékos részletrendelésekben állapítja meg a kétoldalúan fennálló kárfelelősségi szabályokat, stb.

b) El kell dönteni, hogy ezek közül az alacsonyabb szintű jogszabályi rendelkezések közül melyek tartoznak a kódexbeli szabályozásra. A jogszabályok tartalmi elemzésével arra a következtetésre juthatunk, hogy e felelősségi szabályok önálló megállapítása – különösen külön jogszabályban – szükségtelen, pusztán a munkaszerződésre vonatkozó felelősségi szabályok *kiterjesztésével*, illetőleg az *egyes szerződések* között ésszerű rövidítések és utalások alkalmazásával a szabályozások megoldhatóak lesznek. Ha pedig külön jogszabályban maradnak, a rendezést *törvényi szintre* kell emelni.

3. *Tiszttségviselők felelőssége*

Megfontolandó, indokolt volna-e a gazdasági társaságok, szövetkezetek, különféle társulások vezető tiszttségviselőinek, tiszttségviselőinek a társasággal (szövetkezettel, társulással) szemben fennálló speciális felelősségi szabályait – egységes elvek alapján – a Kódexbe integrálni és a kontraktuális, kvázi-kontraktuális nevesített felelősségi alakzatok között elhelyezni.

A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény a vezető tiszttségviselők, a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény a tiszttségviselők, az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény a vezető tiszttségviselők, több társulatról szóló, így pl. az erdőbirtokossági társulatról szóló 1994. évi XLIX. törvény a tiszttségviselők tekintetében a gazdasági társasággal, a szövetkezettel, a társulattal szemben sajátos kárfelelősségi szabályokat állapít meg. Ezek a rendelkezések kontraktuális, illetőleg kvázi-kontraktuális jogviszonyon alapulnak, a társasággal szembeni felelősségük egységes elvek alapján épül fel. Ez a felelősség ugyanis nem a munkajogviszonyban kialakult korlátozott felelősség, hanem a polgári jogi teljes és korlátlan kártérítési felelősségi szabályai szerint alakul. A speciális felelősségi alakzatok közötti egységes szabályozás indokoltsága azért is felvethető, mert a Kódex könyvek szerinti tagolása esetén a társasági jog szabályai külön könyvbe kerülnek, a vezető tiszttségviselők, illetőleg tiszttségviselők felelőssége pedig a gazdasági társaságoknál jóval szélesebb körben érvényesül.

4. *A termékfelelősségi törvény Kódexbe építése*

A termékfelelősségről szóló 1993. évi X. törvényt – a beépítés során végrehajtható egyszerűsítésekkel és rövidítésekkel – az új Ptk. e fejezetébe – nyilvánvalóan külön alcím alatt – kell felvenni.

A termékfelelősségi törvény európai uniós eredetű, az átfogó kodifikáció során Kódexbe illesztése feltétlenül indokoltnak és szükségesnek látszik. Ez igaz annak ellenére, hogy az Unió tagállamainak többsége – az 1985-ös Irányelv után – külön törvényt alkotott. Az EU-irányelvet legutoljára átvevő francia jogalkotó viszont a *Code civilbe illesztette a deliktuális felelősségről szóló rendelkezések után, vagyis a kártérítési felelősségi jog szabályaival koherens kapcsolatban. A Kódexbe integrálás mellett szükségtelen érvelni. Legfeljebb az intézmény pontos helyét illetően lehet különféle érveket találni.*

Logikailag indokolható, hogy a termékfelelősség szabályai a *felelősség egyes esetei*-ről szóló fejezetben a kontraktuális és quasi-kontraktuális speciális kárfelelősségi esetek után nyerjenek elhelyezést, hisz a termékfelelősség konstrukciójának van szerződésszegési, kvázi-szerződésszegési vonatkozása. Felvethető ugyanakkor az, hogy amennyiben az *atomkárokért* való felelősség szabályai is beépülnek a Kódexbe, nem volna-e indokoltabb a deliktuális kártérítési felelősség egyes speciális eseteit a *felelősség foka* szerint tagolni, és az eseteket a legszigorúbb felelősségi alakzattól az enyhébb felé haladva szisztematizálni.

5. *Az abszolút felelősség*

Az atomenergiáról szóló 1996. évi CXVI. törvénynek az atomenergia alkalmazásával kapcsolatosan keletkezett károkért való felelősségi szabályait és a károk megtérítéséről szóló rendelkezéseit indokolt az új Kódexbe beépíteni. Ennek során a szabályokat a felelősség általános részét tartalmazó fejezet rendelkezéseivel megfelelő összhangba kell hozni. Az abszolút felelősségi

szabályoknak a Kódexbe integrálása esetén e rendelkezéseknek a deliktuális esetek élén kell állnia.

Semmi ok nincs arra, hogy a nemzetközi szóhasználattal *abszolút felelősségnek* nevezett felelősségi alakzat, azaz az atomenergia alkalmazásával kapcsolatosan keletkezett károkért való felelősség és a károk megtérítésére vonatkozó szabályok a Kódexen kívül helyezkedjenek el. A valóságban természetesen nem *abszolút*, de ténylegesen legszigorúbb felelősségi alakzat a mentesüléshez vezető okok rendkívül szűk körű meghatározása miatt jelenti a legszigorúbb magánjogi felelősségi alakzatot, bár a korábbi szabályozáshoz képest az 1996. évi rendezés a felelősség szigorán számottevően enyhített. Az atomenergiáról szóló törvény 53. §-a egyébként nem az abszolút, hanem a *feltétlen* felelősség kategóriáját használja. A szabályok Kódexbe integrálása esetén megteremthető az összhang a kártérítési felelősség általános szabályai és az ún. *atomkárok* között (ez utóbbi pl. a személyi károk mellett *anyagi károkról* rendelkezik). Felhasználható továbbá a kódexalkotás számos más előnye is, így a rövidítések, utalások, a más jogintézményekkel azonos tartalmú szabályok összekapcsolása stb.

6. Környezeti kárfelelősség

A környezetet veszélyeztető tevékenységért való kárfelelősség utaló szabályát indokolt volna a veszélyes üzemi felelősség köréből kiemelni, és a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény, a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény, továbbá a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény kárfelelősségi szabályait egy önálló kárfelelősségi tényállásba egybefoglalni. Ennek alapján az okozatosságra és a kártelepítésre vonatkozó európai közösségi doktrína felhasználásával, ennek keretében a környezetet, illetőleg a természetet veszélyeztető, szennyező vagy egyébként károsító kauzális kártérítési felelősségét kellene egységesen kimondani. Ezzel a megoldással törvényi tényállássá téve azokat a speciális szabályokat, amelyek a tevékenységet megelőző környezeti állapot helyreállításával, a bíróság általi eltiltással, a társadalom, a társadalom egyes csoportjai vagy az egyének életkörülményeinek romlásából eredő károkkal és annak az ingatlantulajdonosnak az egyetemleges felelősségével kapcsolatosak, amelyen a jogsértő tevékenységet folytatják. Külön ki kellene mondani az ügyészi közérdekű keresetindítás lehetőségét és a Környezetvédelmi Alap javára szóló marasztalást is.

a) A hatályos Ptk. 345. § (1) bekezdése szerint a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség szabályait kell alkalmazni arra is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz. Ugyanezt az utaló szabályt tartalmazza a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény 103. § (1) bekezdése, a természet védelméről szóló törvény 81. § (1) bekezdése és a hulladékgazdálkodásról szóló törvény 46. § (1) bekezdése. A vonatkozó törvények azonban csak a felelősség jogalapja tekintetében tartalmazzak utalást, egyébként részletszabályokat fogalmazzak meg a környezetkárosítás *abbahagyására, a tevékenységet megelőző környezeti állapot helyreállítására*, annak az ingatlantulajdonosnak az *egyetemleges felelősségére* vonatkozóan, amelyen a környezetkárosító tevékenységet folytatják. A természet védelméről szóló törvény 81. § (2) bekezdése ezen túl részletezi a természet védelmének szabályai megszegésével okozott *károk fogalmi körét* és ezen belül

egy új kárfajtaként határozza meg *a természeti állapot és minőség károsodásából eredő, illetve a társadalom, annak csoportjai vagy az egyén életkörülményeinek romlásában kifejeződő* hátrányt. Indokolt volna a három törvényben hasonlóan megfogalmazott tényálláselemeket *egyetlen közös tényállásba* összefoglalni és a felelősség egyes esetei között az atomkár-felelősség és a termékfelelősség tényállásai *után, külön cím alatt* az új törvénybe foglalni. Ennek keretében ki kellene mondani a bíróság által alkalmazható eltiltás, az ügyészt megillető *közérdekű keresetindítás* lehetőségét és azt is, hogy az ennek alapján megítélt kártérítés *a Környezetvédelmi Alapot* gazdagítja.

- b) Határozott törekvés mutatkozik az európai deliktuális felelősségi jogi doktrínán belül az *okozatosságra és kártelepítésre* vonatkozó közösségi doktrína kiépítésére. Ezt fejezi ki az összes olyan vegyi tevékenységet folytató potenciális károkozó *kauzális kártérítési felelősségének* bevezetését szorgalmazó indítvány, amely a környezetre nagyfokú kockázatot jelent. (*Indítvány a kauzális felelősségi rendszer bevezetésére az összes nagyfokú kockázatot hordozó vegyi tevékenységgel kapcsolatban, Abl EG Nr C.,v. 12. 1. 1997, White Paper on environmental liability, COM, 8000, 66 final*). Az elv egyébként korábban egyes különleges irányelvekben, így *a használt olaj kezelésére* vonatkozó 75/439. EGK, illetve *a mérgező és veszélyes hulladékokról* szóló 78/319. EGK irányelvekben már megfogalmazódott. Ahogy ez a közösségi jogban meglehetősen megszokott, egy-egy *új jogi doktrína* – bár rendszerint hosszú ideig tartó vajúdás után – de utóbb mégiscsak joggá válik. Megfontolandó, nem volna-e indokolt a magyar Kódexben *avantgard* jogalkotói lépést tenni.

7. Veszélyes üzemi felelősség

A veszélyes üzemi felelősség körében a törvényben kell kimondani, hogy a károsult közrehatása esetén a közrehatás arányának megállapításánál az üzem veszélyességét is értékelni kell (Legfelsőbb Bíróság PK 38. számú állásfoglalás).

- a) A magyar Kódex egy – nemzetközi viszonylatban is élenjáró – konstrukciója a *veszélyes üzemi felelősség generálklauzulája*. Ameddig az európai jogokban a veszélyes üzemi felelősség tényállásait tipikusan a nagy Kódexen kívüli külön törvényalkotások esetről esetre teremtik meg; addig a magyar Kódex a fokozott veszéllyel járó tevékenység körének, eseteinek meghatározását a *bírói gyakorlatra* bízta. Mindazonáltal nem elhanyagolható azoknak a *külön jogszabályokban* meghatározott eseteknek a köre, amelyek a veszélyes üzemi felelősség szabályaira utalnak, illetve a felelősség alóli kimentés lehetőségét e törvényi rendelkezésre utalással korlátozzák. Megállapítható tehát, hogy a veszélyes üzemi felelősség köre nemcsak a bírói gyakorlat által változik, bővül, hanem a jogalkotás is újabb és újabb tényállásokat szubszumál e szigorú felelősségi szabály alá. A kodifikáció során ezeket a külön jogszabályokat egyenként felül kell vizsgálni és állást kell foglalni abban, hogy indokolt-e a veszélyes üzemi felelősség szigorú szabályának a fenntartása. Így felülvizsgálendő az alkalmazott felelőssége körében is szabályozható, **a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény** felelősségi konstrukciója az adatkezelő tekintetében, a kvázi-kontraktuális jogviszonyok körébe tartozó, **a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény** rendelkezése a gyermeket, tanulót ért kárért való felelősség vonatkozásában, valamint az e szabályozással összhangban azonos felelősséget

megállapító a **felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény**. Meg kell vizsgálni a **géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény** utaló szabályát, továbbá a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összefüggésben a **honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényt**, amely valószínűleg nem is kártérítési, hanem kártalanítási kötelezettséget ír elő.

- b) A Legfelsőbb Bíróság PK 38. számú állásfoglalása szerint a károsult felróható közrehatása esetén *az üzem veszélyességét figyelembe kell venni az üzemben tartó terhére, amennyiben az a veszélyes üzem károsodásában közrehatott*. Az állásfoglalás egyoldalúan csak a veszélyes üzem károsodását tartja szem előtt, az állandósult bírói gyakorlat azonban az állásfoglalást úgy interpretálja, hogy a károsult közrehatása esetén *a közrehatás arányának a megállapításánál – a másik fél javára – a károsult üzemének a veszélyességét is értékelni kell*. Erre figyelemmel *a veszélyes üzemnek a kárt nagyobb mértékben kell viselnie, mint az önhibás károsultnak, aki nem veszélyes üzemet működtet*. Ennek az elvnek kell az új Kódexben a törvényi alapját megteremteni.

8. *Vadkár, vadászati kár és a vadban okozott kár*

A vadvédelemről, vadgazdálkodásról és vadászatról szóló 1996. évi LV. törvénynek a vadkárrol, a vadászati kárrol és a vadban okozott kárrol szóló rendelkezéseit a Kódexbe kell építeni. Ennek során a vadkárok tekintetében eldöntendő, hogy a vadkárokért való helytállási kötelezettséget nem kell-e újra a veszélyes üzemi felelősségnél szigorúbb felelősségi jogalpra helyezni.

- a) **A vadak által okozott károk tényállásköre legalább olyan tipikus, mint pl. az épületkárok előfordulása, ezért semmi ok nincs arra, hogy a vadkárral kapcsolatos rendelkezéseket ne a magánjogi Kódex, hanem külön jogszabály tartalmazza.**

A vad természetes életmódjából következik, hogy kárt okoz, és károkozása a vadászatra jogosult magatartásával gyakran nincs közvetlen kapcsolatban. A vadak által ezért a mező- és erdőgazdaságban okozott károkért való helytállási kötelezettséget megállapító rendelkezés voltaképpen *kártelepítési szabály*, amely bizonyos arányban (95%-5%) megosztja a kárviselést a vadászatra jogosult és a károsult között. Mindazonáltal tekintettel arra, hogy a vadak károkozásaival összefüggésben az emberi tényezőnek is jelentősége van, indokoltabb a szabályokat a *kártérítés, kárfelelősség* rendszerében meghagyni és nem kártalanítási kötelezettségről rendelkezni.

- b) A vadak által a mező- és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárért való felelősségre az új szabályozás a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni. Az erdőkről és a vadgazdálkodásról szóló korábbi, 1961. évi VII. törvény 35. §-a e körben *szigorúbb felelősséget* állapított meg, mentesüléshez – esetleg kármegosztáshoz – csak a károsult *felróható önhibája* vezetett. Mivel e káreset tipikus előfordulása a vad és a gépjármű összeütközése, a bírói gyakorlatnak az *ember védelme* érdekében – kétségtől szellemes – „bakugráshoz” kellett folyamodnia. Ennek során rendellenesnek minősítette a vadnak a gyorsforgalmi úton való hirtelen felbukkanását és az esetet a Ptk. 346. § (2) bekezdése alapján oldotta meg (Legfelsőbb Bíróság Pfv. VI. 23 366/1998/2. sz.). Ugyanezt azonban már nem tette meg a vadnak nem gyorsforgalmi úton való váratlan megjelenése esetén (Legfelsőbb Bíróság Pfv. VI. 23 059/1998/4. sz.). A bírói gyakorlat azonban ma

már mégis következetesnek tűnik, és a vadászatra jogosult marasztalását *felróhatósági alapon* állapítja meg, kivéve, ha a gépjármű vezetője a vadveszély figyelmen kívül hagyásával a kárbekövetkezésben maga is közrehatott. Bár nyomós ellenérvek is megfogalmazódtak, mégis helyesebb és dogmatikailag tisztább megoldás volna, ha ebben az esetkörben visszaállna a törvényhozó a vadászatra jogosult korábbi *szigorúbb felelősségének* a kimondásához. Ebben az esetben a vadkárokkal kapcsolatos törvényi szabályokat – a szigorúbb felelősségi elvre tekintettel – a veszélyes üzemre vonatkozó rendelkezéseket *megelőzően* kellene a Kódexbe elhelyezni.

9. *Az alkalmazott és a megbízott károkozása*

A munkáltató kárfelelősségét megállapító szabályt – a szövetkezeteken túl is – általában ki kell terjeszteni minden jogi személyre (illetőleg – ha lesz ilyen – jogi személyiség nélküli gazdasági társaságra), ha annak vezető tisztségviselője, tisztségviselője, illetőleg tagja – e viszonyával összefüggésben – harmadik személynek kárt okoz. Ki kell mondani, hogy ha az alkalmazott, a megbízott vagy a tag a kárt szándékos bűncselekménnyel vagy szabálysértéssel okozta, a károsult irányában közvetlenül is felel (esetleg a munkáltatóval, illetve a jogi személlyel egyetemlegesen).

a) A Ptk. alkalmazotti felelősségre vonatkozó hatályos szabálya nincs tekintettel azokra az esetekre, amikor jogi személy megbízottja, képviselője, tagja, alkalmazottja okoz kárt külső harmadik személynek, esetleg nem pusztán e jogviszonyával összefüggésben, hanem e viszonyát kihasználva, ezzel kifejezetten visszaélve.

A jogi személyiség klasszikus kritériumai között szerepel a jogi személy önálló, a tagtól elkülönült felelőssége. A jogi személy tagjai csak magával a jogi személlyel, társasággal szemben felelősek magatartásukért. A törvényi rendelkezésekben következetesen érvényesül a jogi személy és tagjai *szigorú elválasztását* kimondó elv, amely szerint a polgári jogi kontraktuális vagy deliktuális felelősség kizárólag a jogi személlyel szemben érvényesíthető, ha a jogi személy ügyvezetője, tagja, alkalmazottja a jogi személy nevében, képviselőként, tevékenységi körében jár el. Ennek az elvnek megfelelően az alkalmazotttért való kárfelelősség szabálya kiegészítendő, ahogy ezt a külön törvények a tisztségviselők, vezető tisztségviselők harmadik személyeknek történt károkozásai tekintetében tartalmazzák is. Nyilvánvalóan ugyanez irányadó a jogi személy tagjára is, ha tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz.

b) A szigorú elválasztás elvét azonban az újabb bírói gyakorlat – a nemzetközi trendnek megfelelően – „*áttöri*”. A „*Durchgriff*” azokban a tényállások körében jelentkezik, amelyekben a jogi személy képviselői, tagjai – a jogi személlyel fennálló jogviszonyukat kihasználva, azzal kifejezetten visszaélve – a jogi személyt használják fel *szándékos bűncselekmény*, illetőleg *szabálysértés* elkövetésére. A jogi személyiséggel való visszaélést megvalósító, valójában a jogrendben ütköző, a jogi személy tagjainak magánvagyonát gyarapító cselekményeknél az *elválasztás szigorú elvének az áttörésével* a jogi személy képviselőjének, tagjának *közvetlen kártérítési felelősségét* is meg kell állapítani. A kérdést a Gt. 56. § (3) és (4) bekezdésével összefüggésben kell átgondoltan megoldani.

A Legfelsőbb Bíróság PK 41. számú állásfoglalása piacgazdasági viszonyok között e szabályozástól függetlenül is meghaladottá vált.

10. *Az állam kárfelelőssége*

Az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabálya több vonatkozásban is átalakításra szorul. Ennek során indokolt volna a bírósági jogkörben okozott kárért való felelősséget külön, önálló felelősségi tényállásba foglalni. E szabályozásba bele kell foglalni a Pp. 2. §-a szerinti felróhatóságtól független felelősséget. Itt kell szabályozni a jogtalan letartóztatás vagy fogvatartás miatti kártérítési igényeket is. Általános felelősségkizáró szabályként kellene megállapítani, hogy az egyedi ügyekben hozott jogerős döntések tartalmi vitatása nem alapozza meg az állam kártérítési felelősségét. **Megfontolandó, hogy az új Kódex megállapítsa az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségét kizárólag alkotmányellenes jogalkotás esetén.**

a) A Legfelsőbb Bíróság PK 42. számú állásfoglalása az állam kárfelelősségét megállapító Ptk. 349. §-ának rendelkezését tartalommal töltötte meg. Eszerint az állam, az önkormányzat, illetőleg ezek szervei kártérítési felelőssége akkor állapítható meg, ha a károkozás a közhatalom gyakorlása során, vagyis közhatalmi-hatósági tevékenység, illetőleg mulasztás keretében történik. A rendelkezést e PK állásfoglalás vonatkozó részének a törvénybe emelésével kell fenntartani.

Ugyanakkor az uniós jogközelítésre is figyelemmel megfontolandó, nem kell-e a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség szabályait külön, önálló törvényi tényállásban megállapítani. Ennek egyik indoka a Pp. 2. §-ában foglalt – nyilvánvalóan nem eljárásjogi, hanem anyagi jogi – rendelkezés, amely a perek tisztességes lefolyásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez fűződő jogosultság megsértésével történt sérelemokozás esetére az állam felróhatóságtól független felelősségét mondja ki.

A másik ok, hogy a jogtalan fogvatartás és előzetes letartóztatás miatti kártalanításról a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 383. §-a rendelkezik, holott ez *tisztán magánjogi igény*. Egészen nyilvánvaló, hogy a Be. vonatkozó rendelkezése (383. §-a) helyett a szabályt az új Ptk.-ba kell illeszteni. Elméleti, dogmatikai kérdésként is jelentkezik, hogy itt *kártérítésről* vagy *kártalanításról* van-e szó. Van olyan álláspont, amely szerint, ha a büntető eljárásban nem történt jogszabálysértés, akkor szó sem lehet jogellenes károkozásról. Csakhogy itt a jogellenesség az eljárás alá vont személy jogtalan fogvatartásához kapcsolódik. Márpedig felmentés vagy az eljárás megszüntetése esetén nem állítható, hogy a személy szabadságától való megfosztása jogos, jogszerű magatartás volt. Ezért helyesebbnek tűnik az az álláspont, hogy e tényálláskörben *jogellenes károkozásról* kell beszélnünk. Ez következik az Alkotmány 55. § (3) bekezdéséből, amely *kártérítésről* szól, és ez következik az Európai Emberi Jogi Konvenció 5. Cikk 5. bekezdéséből is. De dogmatikailag is az utólagos értékelés itt felelősségi tényállást takar. Egyébként a Kódexbe a Be. hatályos rendelkezései megfelelően átültethetők.

b) A közigazgatási, bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti perek nagy részét azért indítják, mert tartalmilag vitatják az állam szerveinek döntéseit. A

Legfelsőbb Bíróság következetes – iránymutató – gyakorlata szerint a jogalkalmazási és jogértelmezési tévedések csak akkor válhatnak ki kártérítési felelőséget, ha azok *kirívóan súlyosak* (Pfv. X. 20.924/2001.). Ezért ki kellene mondani, hogy pusztán az egyedi döntés tartalmi vitatása nem alapozhatja meg az állam kártérítési felelősségét.

- c) Az állam *jogszabályalkotással okozott* károkért való felelősségének szabályát – amely újabban a MOL Rt. kártérítési keresete folytán újra az érdeklődés középpontjába került – a nemzetközi, európai trendnek megfelelően a Kódexben valamilyen szinten rendezni kell. Ennek során legalább annyi kimondható volna, hogy az utóbb *alkotmányellenesnek ítélt jogszabályon alapuló* egyedi aktusokkal okozott károkért *az állam felelősséggel tartozik*.

11. Egyéb kárfelelősségi tényállások

A koncepcionális javaslattal nem érintett, a hatályos Ptk.-ban meglévő további kárfelelősségi tényállások változatlan tartalommal és konstrukcióban kerüljenek át az új Kódexbe.

12. Kártalanítás

A fejezet utolsó részében – külön cím alatt – célszerű felvenni azokat a jogszerű károkozással kapcsolatos kártalanítási szabályokat, amelyek a jogviszony jellegénél fogva e fejezetbe integrálhatók, és ahol a kártalanításra vonatkozó szabályok a Ptk. kártérítési felelősségi általános rendelkezéseire utalnak. Tekintve, hogy ezek száma igen nagy, kódexszerkesztési és jogpolitikai kérdés annak eldöntése, hogy az új Ptk. felvegye-e ezeket a rendelkezéseket, vagy pusztán egy – korábban már megfogalmazott – általános szabály körében úgy rendelkezzen, hogy ott, ahol külön jogszabály kártalanítási kötelezettséget állapít meg, a kártalanítás módjára és mértékére nézve a kártérítés általános szabályai az irányadóak.

- a) A kártalanítással kapcsolatos Ptk.-n kívüli jogszabályok – szabályozásuk tárgya alapján a következőképpen szisztematizálhatók:
- a kisajátítás kapcsán keletkező kártalanítási kötelezettségek;
 - a bányászati tevékenységgel összefüggő kártalanítási kötelezettség;
 - a katasztrófavédelem, az elhárítás és a hatóságok működése során keletkezett kártalanítási kötelezettségek;
 - a magántulajdon és a magánszolgáltatások honvédség vagy fegyveres erők általi igénybevételevel kapcsolatban keletkező kártalanítási kötelezettség;
 - a pénzügyi vagy más pénzforgalmi tevékenység kapcsán keletkező kártalanítási kötelezettségek;
 - az egészségügyi (állat-egészségügyi) tevékenységgel kapcsolatos eljárások során keletkező kártalanítási kötelezettség; végül
 - az állam „mögöttes” kártalanítási kötelezettsége.
- b) A különböző jogalapon fennálló rendelkezések – beleértve a szabályozási szintet is – rendkívül heterogének. Törvénytől egészen PM rendeletig különböző szintű jogszabályok írnak elő kártalanítási kötelezettséget az állam, a károkozó vagy adott esetben a tulajdonos terhére. A jogszabályok általában teljes kártalanítási kötelezettséget írnak elő, esetenként azonban a kártalanítás mértéke korlátozott. A kódexalkotás során alapvetően fontos szempont lehet ezeknek a szétszórt –

különböző rangú és értékű – jogszabályoknak a koherens rendszerbe foglalása és a rendszerbe állított, jelentősen megkurtított joganyagának a Kódexbe integrálása.

